

**PROBLEME
DE LINGVISTICĂ
GENERALĂ**

Vol. I

1000

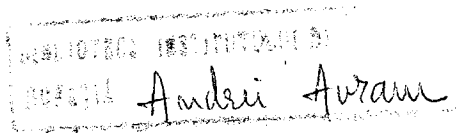
1

1

1000

PROBLEME DE LINGVISTICĂ GENERALĂ

Vol. I

31.973

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
1959

Redactor responsabil

ACAD. AL. GRAUR

S U M A R

	<u>Pag.</u>
<i>Cuvînt înainte</i>	9
I. COTEANU, Contribuții la o semasiologie sistematică	11
FINUȚA ASAN, Necesitate și întimplare în limbă	35
C. OTOBÎCU, Note despre legile de dezvoltare a limbii	45
P. MICLĂU, Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională — cu aplicații la limba franceză	69
LUCIA WALD, Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale	89
ELENA SLAVE, Delimitarea argoului	109
AL. IONAȘCU, Identitatea funcțională a fonemului	121
PAULA DIACONESCU, Omonimia și polisemia	133
I. RIZESCU, Prefixe „asemantice”	155
TEODORA POPA-TOMESCU, Fondul principal și derivarea	167

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
<i>Avant-propos</i>	9
I. COTEANU, Contributions à l'établissement d'un système en sémantique . .	11
FINUȚA ASAN, Nécessité et contingence dans la langue	35
C. OTOBÎCU, Notes sur les lois du développement de la langue	45
P. MICLĂU, Le passage de la langue commune du peuple à la langue nationale — avec application au français	69
LUCIA WALD, Aspects du progrès dans l'évolution des catégories grammaticales	89
ELENA SLAVE, Délimitation de l'argot	109
AL. IONAȘCU, L'identité fonctionnelle du phonème	121
PAULA DIACONESCU, Homonymie et polysémie	133
I. RIZESCU, Préfixes « asémantiques »	155
TEODORA POPA-TOMESCU, Le fonds essentiel du vocabulaire et la dérivation	167

С О Д Е Р Ж А Н И Е

	<u>Стр.</u>
<i>Предисловие</i>	9
И. КОТЯНУ, К вопросу о систематизированной семасиологии	11
ФЫНУЦА АСАН, Необходимость и случайность в языке	35
К. ОТОБЫКУ, Заметки о законах развития языка	45
П. МИКЛЭУ, Переход от общего языка народа к национальному языку в приложении к французскому языку	69
ЛУЧИЯ ВАЛД, К вопросу о прогрессе грамматических категорий . . .	89
ЕЛЕНА СЛАВЕ, Разграничение арго	109
А. ИОНАШКУ, Функциональное тождество фонемы	121
ПАУЛА ДИАКОНЕСКУ, Омонимия и полисемия	133
И. РИЗЕСКУ, Префиксы „лишенные семантики”	155
ТЕОДОРА ПОПА-ТОМЕСКУ, Основной словарный фонд и словообра- зование	167

Printre lucrările de lingvistică publicate în trecut de lingviștii români sînt destul de rare cele privitoare la probleme de concepție. În general, pentru a putea spune cărei școli îi aparține un autor, trebuie să-i studiezi lucrările și să te silești să deduci din ele poziția lui în problemele teoretice. Desigur o poziție trebuie să aibă oricine, a fi neutru în materie de filozofie înseamnă de fapt a sprijini una din tabere. Dar lingviștii români, cu rare excepții, nu au simțit nevoia să dea precizări în această privință.

Se pot face, bineînțeles, lucrări privind fapte concrete, probleme tehnice, care nu pretind din partea autorului precizarea unei atitudini. Dar chiar și lucrările cu caracter tehnic trebuie făcute cu gîndul că ele vor putea fi valorificate într-un cadru mai larg, prin urmare chiar și în acest caz autorul trebuie să aibă în vedere o teorie generală. Nu are nici un rost să strîngi mărunțișuri de dragul mărunțișurilor.

În ultimele decenii s-au ridicat lingviști care au adoptat concepția marxist-leninistă despre lume și care au considerat necesar să introducă această concepție și în lucrările lor de specialitate. Lucrul este fără îndoială anevoios și condițiile de activitate înainte de eliberarea țării noastre nu erau prielnice pentru a se obține succese în această direcție. După 23 August 1944, intenția unor lingviști români de a introduce marxismul în știința lor s-a accentuat, dar „noua teorie a limbii”, prezentată cu mult zgomot de urmașii lui N. I. Marr, nu a putut decît să mărească confuzia existentă de mai înainte. Apariția lucrării lui I. V. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii, a eliminat dintr-o dată concepția marristă; dar pentru a se face o lingvistică cu adevărat marxistă — și sîntem ferm convinși de necesitatea și de posibilitatea dezvoltării ei — este necesar să fie însușită în mod creator concepția materialist-dialectică despre lume și să fie introdusă în lucrările privitoare la problemele limbii. Cei care recunosc justețea generală a marxism-leninismului trebuie să adopte felul marxist de a gîndi așa încît să-l folosească

în orice împrejurare, deci — și poate ar trebui să spunem: în primul rând — în specialitatea lor. Se cere, pentru a se putea vorbi de o lingvistică marxistă, să se producă lucrări de lingvistică străbătute și luminate de materialismul dialectic.

În ultimul timp există și la noi o oarecare mișcare în această direcție. Au apărut lucrări, în special ale unor autori mai tineri, care se silesc să pună problemele în chip marxist. Chiar dacă nu sînt în întregime reușite, apariția acestor lucrări trebuie salutată: sarcina este deosebit de grea și nimeni nu-și poate face iluzia că ea va fi rezolvată în scurt timp și fără să rămînă nimic nelămurit. Un ajutor prețios a fost acordat de învățămîntul de partid, diferențiat pe specialități: de aproape patru ani, la Facultatea de filologie din București și la Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R., sub egida organizațiilor de partid, s-au constituit cercuri speciale în care s-au dezbătut teme de filozofie marxistă axate pe materiale lingvistice. Din discuțiile în aceste cercuri au ieșit cele mai multe materiale cuprinse în culegerea de față. Sperăm ca acesta să fie numai un început și să putem în curînd publica alte culegeri cu orientare similară.

Deoarece nu pretindem că dăm în toate chestiunile soluții indiscutabile, ci numai încercări de a găsi soluții, nu este exclus să se descopere unele contradicții între un articol și celelalte. Fiecare autor răspunde personal pentru contribuția sa și fiecare este liber să-și susțină părerile așa cum crede el, rolul colectivului mărginindu-se la discutarea lor și la formularea de sugestii. Este de dorit ca, în urma publicării culegerii de față, să aibă loc discuții mai largi, care să ajute la o elucidare mai completă a problemelor și să ducă la crearea unei școli lingvistice marxiste în țara noastră.

A. G.

CONTRIBUȚII LA O SEMASIOLOGIE SISTEMATICĂ

DE

I. COTEANU

Constituirea unei semasiologii sistematice a preocupat totdeauna pe lingviști. Multora le-a fost și le este greu să admită că domeniul vast al sensurilor lexicale nu este supus nici unei legiferări, că el trebuie să rămână doar terenul speculațiilor și artificilor.

Istoricul încercărilor de descoperire a sistemului pe care se întemeiază sensul și evoluția acestuia¹ din urmă reprezintă o parte interesantă și utilă a semasiologiei, dar care n-a convins încă pe nimeni de existența sistemului căutat. Cauza principală este de natură metodologică. Nici lucrarea lui H. Kronasser¹, nici aceea a lui K. Baldinger², ca să amintim doar cele mai recente lucrări de sinteză, nu au reușit să se desprindă de mulțimea detaliilor și pozițiilor contradictorii, deși au cuprins toate ideile importante din semasiologie. Dată fiind absența discuțiilor despre baza epistemologică a diverselor opinii, înșirarea analitică a acestora din urmă nu sugerează căile de rezolvare a problemei. Or, în ciuda afirmației făcute la Congresul al VIII-lea al lingviștilor de L. Hjelmslev, după care prima condiție a alcătuirii unei semasiologii sistematice este renunțarea la orice teorie a cunoașterii, semasiologia se caracterizează mai evident decât orice altă ramură a lingvisticii tocmai prin necesitatea adoptării unei astfel de teorii.

Din acest punct de vedere, caracterul faptelor semantice ar trebui cercetat în câteva direcții precise. Mai întâi se cere să se stabilească dacă sensul cuvântului este obiectiv, general sau individual, căci, după răspunsul care se dă la această chestiune se stabilește premisa principală a întregii

¹ H. Kronasser, *Handbuch der Semasiologie*, Heidelberg, 1952.

² K. Baldinger, *Die Semasiologie*, Berlin, 1957.

concepții. Este necesar apoi să se lămurească dacă între cuvînt și sens există egalitate absolută sau dacă, în zdrobitoarea majoritate a cazurilor, cuvîntul nu reprezintă mai multe sensuri, legate între ele. Ca unitate de sensuri, el implică studierea relațiilor care mențin această unitate, precum și mecanismul de modificare a legăturilor dintre ele.

Caracterul obiectiv al sensului, unitatea semantică din cuvînt și mecanismul de modificare a ei se raportează în mod normal la realitatea denumită, a căror reflectare sînt. Pe baza acestui principiu se poate încerca schițarea cîtorva legi.

★

Chiar de la constituirea semasiologiei, cercetătorii s-au întrebat dacă evoluția de sens a cuvintelor este supusă legilor. Întrebarea era cu atît mai justificată cu cît, la sfîrșitul secolului trecut, cînd s-a conturat obiectul acestei discipline, neogramaticii înregistrau succese, stabilind legi fonetice. Deși principiile lor nu au fost acceptate de toată lumea¹, nu este greșit să se spună că, de aici înainte, studiul părții materiale a cuvîntului nu mai prezintă greutatea importante.

Cu totul altfel stau lucrurile cu partea sa nematerială. Datorită faptului că este abstractă, datorită dificultăților de a o delimita și controla în condiții satisfăcătoare, caracterul ei sistematic n-a putut fi găsit. Sunelele și combinațiile lor pot fi numărate, se cataloghează și se analizează relativ ușor. Sensurile sînt însă atît de multe și de variate încît par în cantitate aproape infinită, deși le cuprindem mai mult ori mai puțin exact în dicționar. Dar, pe lîngă numărul lor enorm, ele se și schimbă în mod mult mai complex decît partea materială a cuvîntului, căpătînd fel de fel de nuanțe. De aceea, semasiologii își propun, la început, să studieze cuvintele ca pe niște indivizi², idee păstrată de unii pînă astăzi, de Bertoldi, de exemplu, pentru care analiza semantică este un fel de „curriculum vitae” al cuvîntului³. Bineînțeles că, dacă fiecare cuvînt în parte devine obiectul semasiologiei, nu este cu puțință nici un fel de generalizare, și această ramură a studiului vocabularului nu poate aspira la titlul de disciplină științifică. A. Thomas a și spus-o direct, definind semasiologia ca „o speculație fără de care știința [limbii] ar fi incompletă”⁴. Tot el afirmă, în deplină concordanță cu ideea anterioară, că „în semasiologie nu există legi și este greu de conceput că ar putea să existe vreodată”⁵,

¹ Vezi discuția la I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Ed. Țerec, 1932, p. 44.

² F. Heerdegen, la K. Baldinger, *lucr. cit.*, p. 8.

³ K. Baldinger, *lucr. cit.*, p. 5.

⁴ La A. Dauzat, *La philosophie du langage*, Paris, 1917, p. 278.

⁵ *Ibidem*, p. 278.

iar H. Schuchardt, deși acorda mare interes sensului cuvintelor în studiile sale, considera că legile semantice sînt în mod absolut imposibile. Însuși M. Bréal nu credea, înainte de apariția primei ediții a lucrării sale *Essai de sémantique*, în posibilitatea legilor semasiologice :

„Este oare cu putință să se formuleze legile după care se transformă sensul cuvintelor?... Sîntem dispuși să răspundem nu. Complexitatea faptelor este de așa natură încît scapă de sub orice regulă sigură... Schimbările care survin în sens țin de cauze prea numeroase... Cine ar fi putut să prevadă că *Phaeton*, zeul soarelui, va deveni numele unei trăsuri și că *platformă* va intra în vocabularul politic obișnuit? ¹

Totuși necesitatea unei organizări a faptelor îl face să vorbească mai tîrziu, în *Essai de sémantique*, despre restrîngerea și lărgirea sensului, despre metaforă etc. Astfel că, deși nu se poate prevedea o modificare de sens, un număr de cazuri de același fel sînt grupate totuși de autor în diverse categorii generale. Gruparea lor este determinată de aspecte comune și trebuie considerată primul pas spre găsirea unor legi, chiar dacă nu se întrebunțează întotdeauna în acest scop criteriile cele mai valabile.

A. Darmesteter, recunoscînd că mulțimea și varietatea faptelor desfid constituirea științei sensurilor, se arată totuși mai încrezător, căci, cum observă el, la 1885, nici meteorologia nu este o știință, dar „cine ar putea să susțină că nu va deveni într-o zi? Cine ar putea să susțină că determinismul infinit de complex care o conduce nu va fi adus la un număr restrîns de legi inflexibile? ²”.

La un punct de vedere similar s-a oprit și L. Șăineanu, scriind : „că nu întîmplarea sau jocul fanteziei a produs asociațiunile semasiologice, ci pretutindenea se pot constata, în evoluțiunea limbilor, anumite legi și afinități logice. Dar tocmai aflarea și relevarea acestora îngreuiază atît de mult studiile semasiologice ³”.

Varietatea și complexitatea fenomenelor semantice nu poate fi, evident, un argument prin care să se respingă existența legilor în semasiologie. Fapte complexe și variate există și în ale domeniului, ceea ce nu exclude însă prezența legilor. Evoluția societății omenești, cu toată complexitatea ei, are legi.

Mai dificil este alt aspect al chestiunii, natura sensului și a modificărilor sale, căci, dacă înțelesul cuvintelor depinde numai de voința și

¹ M. Bréal, *L'histoire des mots*, Paris, 1887, în *Mémoires et documents scolaires publiés par le Musée Pédagogique*, caietul 36. Citatul la V. Pisani, *Этимология*, Moscova, 1956, p. 144.

² A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris, 1946, p. 88.

³ L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, București, 1887, p. 8.

fantezia fiecăruia și dacă orice transformare de acest fel este numai subiectivă, este natural să nu existe legi semantice. Dar, dacă, dimpotrivă, atât înțelesul cuvintelor cât și modificările sale reprezintă fenomene obiective, independente de voința și fantezia fiecărui individ, atunci legile sînt posibile și trebuie găsite și formulate.

Încercările de a rezolva această problemă au pornit pînă acum fie de la înglobarea semasiologiei împreună cu gramatica într-un capitol de știință a semnelor (semiologia lui F. de Saussure¹), fie de la generalizarea unor situații care provoacă modificările de sens².

Pentru a găsi răspunsul la întrebarea dacă semasiologia are caracter sistematic, este necesar să se stabilească dacă sensul este o realitate obiectivă, dacă este sistematic organizat în cuvînt și dacă se schimbă în consecință.

CARACTERUL OBIECTIV AL SENSULUI

Obiectivitatea evoluției semantice este o realitate care depinde înainte de orice de funcția de comunicare a limbii. Cînd un sens nou se comunică prin mijloacele lingvistice curente, el capătă implicit valoare de fapt obiectiv, pentru că limba există în mod obiectiv prin însuși faptul că există în mod social. Fără îndoială că obiectivitatea de acest fel se deosebește de cea din natură. Natura există independent nu numai de un individ, ci de totalitatea indivizilor, pe cînd limba nu există fără societate. Ca și în cazul celorlalte fenomene sociale, un anumit grad de subiectivitate, de individual, este prezent și în limbă. Stilistica ne înfățișează nenumărate exemple de felul acesta, aproape toate referindu-se la sens.

Fenomenele semantice conțin deci și elemente subiective, ceea ce va trebui să se arate și într-o semasiologie care pornește de la ideea existenței obiective a sensului.

Sensul nu se poate defini dacă nu se iau măsurile de prevedere spre a se exclude obiectul din componența lui³. Lucrul pare foarte simplu și ușor acceptabil, dar, în practică, există tendința de a confunda obiectul cu sensul. În romînă, de exemplu, *abur(i)* înseamnă după DA⁴: 1. „vapor (i)”, 2. „răsuflare”, 3. „sufletul animalelor”, iar figurat, la 1. „tărie,

¹ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, p. 33.

² Vezi H. Kronasser, *lucr. cit.*, p. 25 și urm.; p. 196.

³ K. Ullman, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 135; A. I. Smirnițki, *Значение слова, Вопросы языкознания*, nr. 2, 1955, p. 80.

⁴ Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, București, 1906 și urm.

exalații, miros, efluvii". Sensurile 2. și 3. sînt însă variantele lui 1., pentru că în *căii se întrec scofînd aburi lungi pe nare*, Alecsandri, P. III 12, care ilustrează sensul 2., *aburi* nu înseamnă „răsuflare”, cum a crezut autorul articolului respectiv din DA, ci, evident, tot „vapori”. Exemplul următor : *Urechii au și nu pot să audză, Nice aburu nu le iaste-n buză* din Dosoftei, PS 457, nu este semnificativ, cu toate că lui *abur* din psalmul citat îi corespunde „suflet”, la Coresi, „răsuflare”, la Silvestru, și „suflare”, la Arsenie din Bisericieni. La Dosoftei, *abur* „suflet” reprezintă o întrebuintare individuală, subiectivă. Doar exemplul popular, cules din Orlat (Transilvania), unde, după DA., mama sau tata descîntă pe copiii decchiați cu vorbele : *fugi deochi fierbinte, că te-ajung aborii de părinte*, ar putea fi luat în considerație, dar nici de data aceasta nu avem siguranța că *aburi* înseamnă „răsuflare”, căci, fiind în antiteză cu fierbinte, el poate avea înțelesul de „răcoreală” sau, cel mult, de „suflare răcoritoare”, „efluvii”. Sensul 3., „sufletul dobitoacelor”, este și el dubios. Din *aburul dobitocului, muritor și în nemică întorcător*, Cantemir ap. HEM 98, și, mai ales, din *poporul zice despre dobitoc că nu are suflet, ci numai abure*, HEM 17, nu se poate trage decît concluzia că, la fel ca în exemplele care ilustrau sensul 2., *abur* ar putea fi echivalentul lui „răsuflare”.

Cuvîntul *abur(i)* are două înțelesuri sigure : 1. „vapori, emanație” etc., și 2. figurat, rar : „suflare, răsuflare”. Celelalte sînt nuanțe ale valorilor 1. și 2. Prezența lor se explică prin influența exercitată de grupurile de obiecte clasificate de lexicograf.

Și mai evidentă este tendința de a da unui cuvînt sensuri variate la numele de instrumente. După DA, *ac* are două categorii de înțelesuri : I cuprinde : 1. „instrument de cusut, de ținut părul”, 2. „acul albinei și al altor insecte, limbile șarpelui”, 3. „înțepătură”, iar II : 1. „macaz”, copiat după fr. *aiguilles*. Sensul I, 2. „acul unor insecte, limbile șarpelui” nu se justifică decît prin aceea că sensul I, 1., „instrument (de cusut, de ținut părul etc.)” a fost definit în așa fel încît nu mai puteau fi cuprinse tot aici și organul insectelor, limbile șarpelui, frunzele coniferelor și nici limbile ceasornicului.

O asemenea împărțire a conținutului semantic al unui cuvînt pare nejustificată și este chiar nejustificată din punct de vedere logic ; ea arată însă cît de lesne se produce apropierea cuvîntului de obiecte.

Tentația se explică nu prin lipsa de atenție a lexicografului, ci prin influența exercitată asupra lui de faptul că, în vorbire, deci și în contextele la care el recurge, între cuvînt și obiect se produce o identitate momentană și convențională.

Sensul nu cuprinde însă obiectul, ceea ce este evident cînd ne gîndim că obiectele și aspectele lor sînt mult mai numeroase decît cantitatea cuvintelor și sensurilor. Prin urmare, sensul nu poate reprezenta decît grupuri de obiecte similare, clase de obiecte. Dar cum orice clasă de obiecte redată lingvistic prin cuvînt este altceva în comparație cu fiecare obiect în parte, între cuvînt care exprimă numai generalul¹ și necesitatea indicării obiectului particular se nasc de la început contradicții.

„La începutul fenomenologiei nu avem decît contradicția dintre cuvînt care este întotdeauna universal și lucru care este întotdeauna singular”².

Obiectele care interesează pe oameni trebuie denumite. Operația este justificată la origine, pentru că se face în funcție de însușirile obiectelor raportate la necesitățile indivizilor. În stadiul actual al limbii nu se mai poate arăta cu siguranță științifică de ce unele obiecte au fost botezate într-un anumit fel, dar o bună parte din cuvintele existente demonstrează că la baza denumirii stau însușiri :

„Orice substantiv — scrie A. Darmesteter — desemnează la origine un obiect printr-o calitate particulară care-l determină. Astfel, lucrul pe care latina îl numește *fluvius* „fluviu” prezintă diferite trăsături caracteristice : înfățișarea malurilor, mișcarea apei etc. Fiecare din ele ar fi putut să servească la denumirea lui ; a fost aleasă însă mișcarea apei și această calitate de apă curgătoare, *quod fluit*, a dat numele său lucrului”³.

Prin urmare, numirea inițială a obiectului și deci și sensul original sînt în mare măsură determinate. A. Darmesteter are dreptate, dar el vede operația într-un chip nu tocmai satisfăcător, căci presupune că orice însușire ar fi putut deveni numele obiectului. Numele exprimă însă o însușire izbitoare, aceea pe care vorbitorii o cred esențială în momentul formării cuvîntului, indiferent dacă, mai de vreme sau mai tîrziu, se va constata că ea nu era esențială. Din acest punct de vedere, *fluvius* trebuia să fie numit astfel, fiindcă din calitățile obiectului a fost extrasă însușirea izbitoare, ajutată și de existența în limbă a lui *fluo*, *-ere*, ca și *rivus*, ajutat de *ruo*, cf. gr. ῥέω. Aceasta nu însemnează nici că toate limbile vor reflecta obiectul „rîu” ca latina, nici, de sigur, că în complexul sonor ar exista obligația unei asemenea denumiri. Cuvîntul

¹ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 248.

² L. Feuerbach, *Bazele filozofiei viitorului*, la V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 430, nota 71.

³ A. Darmesteter, *lucr. cit.*, p. 40.

atom denumește la origine, în greacă, ceea ce este indivizibil, considerându-se esențial acest fapt. Schimbarea petrecută cu obiectul *atom* a răsturnat baza denumirii sale, dar termenul, acceptat de toată lumea, a rămas, deși nu mai corespunde ideii inițiale, ba reprezintă chiar o contradicție.

Procesul de denumire a obiectelor pornește așadar, de la cuprinderea unei însușiri oarecare în cuvânt. Ce se întâmplă cu celelalte proprietăți ale obiectelor, neobservate la început sau considerate neesențiale? Se înglobează și ele sub forma de sensuri în cuvânt? În momentul denumirii unui obiect, în mintea vorbitorului nu se valorifică decât o însușire. Aparatul electric de comunicare a vorbirii la distanță, prin fir, este socotit doar „departe vorbitor”, *telefon*, fără să se țină seamă că este un aparat electric, că are numai de nevoie de fire conductoare etc.

În vorbirea curentă românească se spunea unuia care răbda de foame, fie pentru că nu-și câștiga hrana de lene, fie din alte motive, că e *fomist*. Sufixul *-ist* indică de obicei agentul, pe cel care face parte dintr-o grupare cu anumite idei etc. Utilizarea lui la derivatul *fomist* pare o absurditate, dacă se neglijează expresia „care face foame”, verigă intermediară. De aici, prin apropiere glumeață de un nume de agent, a ieșit *fomist*. La formarea derivatului au fost excluse, ca neesențiale, cauzele flămânzelii, reținându-se numai veriga de legătură, colorată stilistic.

O persoană care asistă la lupta a doi peștișori, observând cum unul din combatanți devine din ce în ce mai dungat, exclamă: *uite pe ăsta cum s-a dungit*, formînd un derivat ad-hoc de la pluralul *dungi*. Sub imperiul necesității de exprimare și comunicare grabnică a fenomenului care îl impresiona, vorbitorul a denumit obiectul la iuțea cu ajutorul unui termen care i s-a părut că arată cel mai bine despre ce este vorba. După ce pripeala emotivă a trecut, el s-a corectat, spunînd: *ai văzut ce dungat era?* renunțînd la plural ca bază a derivatului și intrînd astfel în norma lingvistică.

Exemplele citate, ca și multe altele de același fel, ne dau dreptul să afirmăm că ceea ce contează în momentul denumirii sînt însușirile izbitoare, considerate esențiale. De aceea, constatări de genul „cuvîntul nu redă sau nu exprimă sau nu cuprinde realitatea” sînt perfect valabile și, în același timp, perfect inutile, căci nu se poate cere cuvîntului izolat să exprime esența unei părți oricît de mici din natură sau societate, de vreme ce însușirea nu numai că nu este esență, dar se află în contradicție cu esența¹.

¹ Vezi V. I. Lenin, *lucr. cit.*, p. 53.

Necuprinzînd nici obiectul, nici esența lui, cuvîntul face gîndirea activă, obligînd-o să nu înhete în formulări imuabile, ci să se miște cu ușurință sprijinindu-se pe însușirile reflectate ale obiectelor. Imaginația combină aceste însușiri, le atribuie obiectelor existente sau unora inexistente pe care le reprezintă ca realități și le dă nume ca *balaur*, *drac*, *dumnezeu*, *înger*, *zîină*, *zmeu* etc. În același mod, prin folosirea liberă a diferitelor însușiri, se pot atribui obiectelor existente calități pe care acestea nu le au, nu le-au avut și nu le vor avea niciodată. Cînd se spune, de exemplu, că *un cal zboară* sau că *un om este o lepră* se utilizează tocmai această calitate a cuvintelor de a reda atributele obiectelor, și nu esența lor. Aici se află și justificarea teoretică a capacității gîndirii de a denumi obiecte noi prin cuvinte vechi și tot aici trebuie căutate și condițiile manifestării lingvistice a sensului.

Unul dintre procedeele de definire lingvistică a sensului constă în utilizarea aproape exclusivă a contextului :

„sensul cuvîntului se definește ca un potențial de combinări posibile cu alte cuvinte și : „totalitatea acestor posibilități . . . condiționează în fapt existența sensului lexical ca un fenomen obiectiv sau ca un fapt al limbii”¹.

Definițiile acestea au avantajul de a scoate cuvîntul din înlanțuirea logicii formale care duce invariabil la concluzia că sensul este noțiunea sau că este noțiunea plus poziția vorbitorului etc.². Ele elimină și acel soi de tautologie a definirii prin sinonime, de importanță indiscutabilă, dar care nu face decît să explice un nume prin altul³. Singurul lor defect este neglijarea caracterului de fapt reflectat pe care îl are sensul. Demonstrîndu-se existența obiectivă a sensului pe calea combinărilor posibile ale cuvîntului, se închide calea rezolvării genetice a problemei. Or, numai prin ea se ajunge în miezul lucrurilor.

Pare deci mai potrivit ca sensul să fie definit ca rezultat al reflectării unei însușiri a obiectului în cuvînt, pentru că astfel iese mai bine în evidență caracterul lui obiectiv.

CONȚINUTUL CUVÎNTULUI ESTE UN SISTEM DE SENSURI ?

Orice unitate complexă în mișcare este un sistem. Prima condiție o reprezintă existența de relații între elementele care formează unitatea. O pîrghie, de exemplu, este un sistem, pentru că între lungimea brațelor

¹ V. A. Zveghințev, *О принципах семасиологических исследований*, Moscova, 1954 (disertație de doctor), citat după L. S. Kovtun, *Вопросы языкознания*, nr. 5, 1955, p. 66, vezi acum V. A. Zveghințev, *Семасиология*, Moscova, 1957.

² Vezi I. Coteanu, *Note pe marginea citorva studii despre cuvînt*, *Studii și cercetări lingvistice*, VIII, nr. 2, 1957, p. 185.

³ Vezi Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, București, 1946, p. 61.

ei, greutatea de ridicat și forța necesară ridicării se stabilește un raport precis : lungimea brațelor și volumul greutății determină cantitatea de forță. A doua condiție este mișcarea. O bară de metal nu devine pîrghie decît atunci cînd este folosită la ridicarea greutăților, altminteri, ea rămîne o simplă bară de metal.

Tot astfel și conținutul cuvîntului, pentru a fi sistem, trebuie să se prezinte ca o unitate în mișcare. Oricine admite că în conținutul cuvîntului se oglindește într-o anumită formă realitatea obiectivă, admite implicit că lucrul acesta nu se produce haotic. Cei care critică teza unității de conținut a cuvîntului se văd siliți să ajungă mai întotdeauna la o argumentare subiectivă.

„Se observă în orice moment — scrie Ch. Bally — că două semnificații ale aceluiași cuvînt sînt atît de deosebite încît mintea le concepe ca două cuvinte distincte (cf. *occuper un ouvrier* și *occuper une place*); se constată încă și mai des că două cuvinte din aceeași familie sînt despărțite pentru totdeauna (ex. : *courtisan* și *courtisane*)”¹.

J. Vendryes, analizînd sensurile fr. *plume*, susține că deosebirea dintre *il vit de sa plume* și *il s'est arraché une plume* este atît de netă încît „cele două cuvinte sînt la fel de diferite ca două omonime” și prin urmare :

„Există în limbă două cuvinte *plume* corespunzătoare celor două sensuri precedente, după cum există patru cuvinte „so” (distingse de altfel prin scrierea lor) în frazele „ils ont déposé leurs seaux”, „ils ont apposé leurs seaux”, „la nature ne fait pas de sauts”, „ces enfants sont des sots”².

Acesta ar putea fi intitulat argumentul schimbării punctului de vedere, de care face caz și H. Kronasser pentru a dovedi cu ajutorul lui „discontinuitatea dintre vorbitor și ascultător”. Germ. *Löwe*, spune el, înseamnă ceva pentru un copil, altceva pentru un zoolog și altceva pentru un vîntător³. Este vorba însă de o confuzie, creată prin absolutizarea unei situații particulare. Cînd se spune că un cuvînt, *leu*, de exemplu, înseamnă lucruri diferite după împrejurări, se lasă la o parte faptul că, în limbă, el conține sub o formă sau alta și înțelesul particular dat de o categorie de inși și înțelesul — tot particular — dat de altă categorie, pentru că în jurul unui sens există o sumă de variații. Diversele categorii

¹ Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Paris, 1926, p. 120.

² J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 208.

³ H. Kronasser, *lucr. cit.*, p. 82.

profesionale de vorbitori își cunosc obiectul muncii din unghiuri adesea surprinzătoare pentru ceilalți. Vorbirea lor diferă nu numai prin unele sensuri date cuvintelor, ci și prin cuvinte, unități frazeologice, metafore etc. Diferențierea semantică produsă de profesiune sau de alte condiții particulare nu dovedește decât că în conținutul oricărui cuvânt există mișcare. Nepotrivirile dintre utilizarea cuvântului în vorbirea individuală și situația lui în limbă nu se rezolvă corect prin eliminarea din analiză a generalului, adică a limbii, căci aceasta presupune că vorbirea se consideră unicul element al relației. Or, ea reprezintă tocmai particularul în cazul de față.

Pentru a fi convingătoare, argumentarea ar trebui să se bazeze pe toate situațiile particulare. S-ar descoperi astfel că între semnificațiile cu nuanță stilistică mai mult ori mai puțin pregnantă se găsesc legături justificate.

De cele mai multe ori, conținutul cuvântului este identificat cu sensul sau cu semnificația, ca și când orice cuvânt ar avea obligatoriu un singur sens :

„Cocoșul este „bărbătușul galinaceelor”, dar și o entitate care cântă. Și aceasta constituie sensul cuvântului. . .

În germană, *Hahn* denumește de o parte bărbătușul unor specii de volatile și de altă parte vrana sau robinetul unui butoi sau cocoșele unei puști. . .

Evoluția sensului lui *Hahn* vine deci de la comparația dintre una din trăsăturile distinctive ale cocoșului și diverse obiecte”¹.

Formulări ca cele de mai sus se întâlnesc în mod obișnuit fie la definirea, fie la tratarea evoluției sensului, despre care se spune că se lărgeste sau se restrânge, după cum numărul de obiecte denumite se mărește sau se micșorează. Lat. *viridia* care, la origine, se întrebuința pentru toate lucrurile verzi, începe să fie aplicat de la o vreme numai unei legume, *varza*. Restrângerea capacității de denumire este deci restrângere de sens. Invers, lat. *passer* „vrabie” ajunge cu timpul să fie atribuit tuturor spețelor de zburătoare. Mărirea numărului de ființe cărora li se potrivește astăzi, în limba română, denumirea de *pasăre* se consideră o lărgire a sensului.

Sensul se comportă deci, după această concepție, ca o mărime variabilă, care, datorită formulelor citate, face impresia că se dezvoltă de la sine, deși faptul nu este niciodată afirmat ca atare. Într-un fel sau într-altul sîntem îndrumați spre ideea sensului general, a unei

¹ Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 62.

valori semantice în care se contopesc toate posibilitățile particulare de folosire a cuvîntului.

„Sensul este făcut, așadar, din ansamblul sensurilor cuvîntului respectiv („sensul menține reunite ca o carte, părțile izolate”, J. Stenzel, *Philosophie der Sprache*, München und Berlin, 1934, p. 48)”¹.

Pe de altă parte, adepții lui F. de Saussure se străduiesc să demonstreze că nu există sens general, pentru că un cuvînt nu înseamnă exact același lucru pentru toată lumea².

Întreaga chestiune trebuie privită altfel. În loc să pornim de la ipoteza că există întotdeauna un sens general și apoi să-l căutăm în aspectele lui particulare, să urmărim modul de reflectare a realității în cuvînt. Indiferent de sfera sa de utilizare, sensul este o însușire reflectată. Dar, însușirea astfel obținută, fiind despărțită de obiectul căreia îi aparține, se află ipso facto în contradicție cu acest obiect, a cărui esență nu este cunoscută în mod absolut. În actul cunoașterii, omul se apropie neconținut de esență, confruntînd în mod permanent datele teoretice cu cele practice. El revine mereu la obiecte, le descoperă însușiri și relații noi pe care le reține prin cuvinte. Ca să poată face acest lucru, trebuie ca între obiect și numele său să se stabilească identitate. Cînd unui copil i se spune, de exemplu, *adu-ți trenul să-l văd, tren* înseamnă, de sigur, o jucărie. Cuvîntul sugerează numai acest obiect, nu vehiculul cu aburi cunoscut. Tot astfel, în *ceas cu cuc*, afară de copiii neexperimentați și de primitivi, toată lumea înțelege că pasărea nu-i decît o fantoșă. Identitatea este, prin urmare, convențională. Ea este totodată numai momentană, deoarece schimbarea condițiilor date desființează raportul: *zboară cucul* este altceva. Această identitate momentană și convențională este singura posibilitate de explicare a variabilității așa-zisului sens general. Cît timp cele două elemente — obiectul și numele — sînt identificate, reapar toate însușirile obiectului, indiferent de calitatea și pregnanța lor. Și astfel, prin compararea unora care pot fi în mod obiectiv neimportante cu altele de același fel, numele unui obiect se dă altuia. În germană, *Hahn* se numește și un robinet și un percutor de pușcă, dar nu fiindcă aceste obiecte ar avea însușiri esențiale comune, ci fiindcă forma lor materială este asemănătoare. Dar pentru ca să se poată face legătura dintre înfățișarea fizică a cocoșului și a celorlalte obiecte, a fost necesar să existe imaginea păsării cu toate trăsăturile ei fizice.

¹ Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 77.

² Vezi Ch. Bally, *loc. cit.*, K. Ullman, *loc. cit.*, H. Kronasser, *loc. cit.*, Al. Rosetti, *lucr. cit.*, p. 61, K. Baldinger, *lucr. cit.*, p. 22.

În vorbirea curentă, cuvintele se grupează cu diferite determinante. Substantivul *perie*, de exemplu, apare ca *perie de haine, de ghete, de dinți, de unghii, de podele*, dar și ca *perie de sîrmă*. În primele cinci cazuri, determinarea s-a făcut prin funcția obiectului. În *perie de sîrmă* apare însă atributul materiei. Nu se zice, deși este posibil, nici *perie de rugină*, nici *perie de (produs) electricitate*, pentru că tehnicienii, care au inventat peria confecționată din fire de sîrmă, au văzut în materia folosită elementul esențial. Necesitatea indiscutabilă a determinărilor ar părea că dovedește existența unui sens general, ale cărui particularități ar fi grupurile *perie de haine, de ghete etc.* În realitate, fiecare dintre grupurile citate desemnează câte o clasă de obiecte ; ca și *perie*, fără nici un determinant. Gruparea în clase se face prin compararea obiectelor, nu prin compararea sensurilor. De aceea, adesea este cu neputință să se găsească și să se formuleze sensul general, presupus ca o entitate care sintetizează toate celelalte sensuri ale cuvîntului. Cu toate acestea, orice sens este general în raport cu obiectul. Cînd, într-un cuvînt, un sens apare ca supraordonat altora, lucrul acesta oglindește situația reală a claselor de obiecte denumite.

Substantivul *ladă*, de exemplu, înseamnă, după DA, 1. „cutie de scînduri”, 2. „mobilă de păstrat diferite lucruri, în special [haine”, 3. „siciu” (regional), 4. „saltar” (regional), 5. „joc țărănesc” (regional). Din punct de vedere geografic, sensul 1. este cel mai răspîndit, 2. mai puțin, 3.—5. și mai puțin, în ordine numerică. Totodată însă, 1. este, logic vorbind, și cel mai cuprinzător. El stă la baza sensurilor 2., 3., care-i sînt subordonate. De aceea, *ladă* nu se întrebuițează pentru mobilă (2.) fără determinări decît în împrejurări precise cînd între mobilă și numele său (*ladă*) s-a stabilit identitatea momentană și convențională despre care am vorbit. Astfel, se spune *ladă de haine, de zestre etc.*

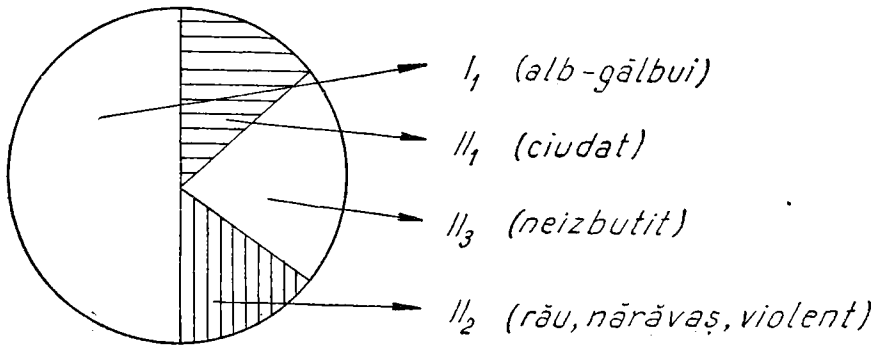
Fiind cel mai răspîndit, înțelesul „cutie de scînduri” ne obligă să indicăm în mod explicit orice schimbare. O *ladă de fier* trebuie numai astfel denumită pentru ca să nu însemneze ceea ce arată sensul 1. După cum se vede, cele două caracteristici ale sensului 1., „cutie” și „de scînduri”, se pot izola și considera separat.

Între sensul 5., „joc țărănesc” și celelalte nu se mai simte legătura, dar numele jocului s-a născut din sensul 2., probabil, printr-un intermediar.

Conținutul cuvîntului *ladă* poate fi imaginat grafic în forma unor cercuri concentrice, pe baza obiectelor denumite și a răspîndirii geografice a înțelesurilor existente. Cercul exterior este echivalent sensului 1., cele dinăuntru, din ce în ce mai mici, echivalentele lui 2., 3., 4., în ordinea înșirată. În această schemă nu ținem însă seama de cauzele care au dus la situația prezentă.

Interdependența sensurilor este cea mai simplă dovadă a caracterului organizat al conținutului unui cuvânt. Formele sale sînt însă foarte variate. Substantivul *lamură* (învechit) înseamnă (DA): 1. „curat, pur, adevărat, veritabil” și 2. „partea pură a unui lucru”. Pentru 1. avem *aur lamură*, *apă lamură*, pentru 2. *lamura mierei*. Cele două înțelesuri nu sînt subordonate, căci fiecare denumește un grup de obiecte sub alt aspect și fiecare include cuvîntul în altă parte de vorbire. Ele se pot reda grafic prin două jumătăți egale ale aceluiași cerc.

Relațiile dintre sensuri pot fi și mai complicate. Astfel, *abraș* (DA) care înseamnă: I.1. „alb-gălbui” (despre cai), II. 1. „ciudat”, 2. „rău, nărăvaș, violent”, 3. „neizbutit, poate fi înfățișat grafic în modul următor :

Sensul I_1 (alb-gălbui) a dat naștere celor grupate sub II, dar legătura dintre ele este relaxată, așa încît I și II formează tot două sectoare de cerc, ca și *lamură*. Totodată, II se desparte și el. Înțelesul II_3 (neizbutit) ține și de II_1 și de II_2 , fiind însă o unitate separată.

Intr-un anumit moment al dezvoltării limbii, cuvintele prezintă deci conținuturi semantice în forme determinate. Criteriul principal al stabilirii acestor forme se află sau în planul sincron sau în cel diacronic, dar un singur criteriu nu este niciodată suficient. Dacă luăm ca bază răspîndirea geografică a înțelesurilor, obținem un rezultat, dacă luăm raportul față de obiecte sau filiația sensurilor, avem alt rezultat. *Ladă*, de exemplu, interpretat prin limba literară nu mai conține decît sensul 1. „cutie de scînduri”. Și mai semnificativ este cazul lui *cale*, ale cărui sensuri: 1. „drum”, 2. „distanță”, 3. „procedeu”, 4. „indicat, potrivit” (*cu cale*) se înșiră ca verigile unui lanț, dacă privim lucrurile istoric, dar se prezintă ca patru cercuri concentrice cînd raportăm cuvîntul la numărul de obiecte denumite de el. În cazul din urmă, sensul 4., ultimul venit, a subordonat pe toate celelalte.

Pe de altă parte, 1. („drum”) se află prin caracterul concret al clasei de obiecte denumite, într-o oarecare izolare de 2.—4. care sînt abstracte.

Ceea ce este însă sigur, este faptul că raporturile dintre sensuri reprezintă o realitate care justifică cercetarea formelor de organizare a conținutului semantic al cuvîntului. Din acest punct de vedere, semasiologia seamănă cu sintaxa, cum spune Al. Graur :

„...în sintaxă nu ne putem aștepta să găsim caracter sistematic în același fel ca în fonetică sau morfologie. Sintaxa, în această privință, se comportă în același fel ca semantica.

Înțelesurile cuvintelor nu au caracter de sistem decît în măsura în care noțiunile semnificate sînt legate între ele într-un sistem, dar acesta nu este de ordin lingvistic. În același fel sintaxa, care folosește materialul fonetic și morfologic pentru a exprima judecăți, are caracter sistematic numai întrucît judecățile înseși sînt legate între ele într-un sistem logic”¹.

Sistemul din conținutul cuvîntului, neasemănîndu-se decît parțial cu sistemul fonetic sau morfologic, se cere înainte de toate analiza tipologiei semantice existente la un moment dat într-o limbă oarecare. Aspectele acestei organizări tipologice nu vor rămîne, de sigur, fără consecințe pentru știința sensurilor.

MECANISMUL DE MODIFICARE A CONȚINUTULUI CUVÎNTULUI

Unele elemente ale structurii semantice a cuvîntului se clarifică prin analiza mecanismului de modificare a conținutului. Volumul semantic al cuvîntului se mărește sau se micșorează în funcție de diverși factori. De obicei, în conținutul cuvîntului se introduc sensuri noi.

Dar cu toate că sensurile se înmulțesc sau scad la număr, aceasta fiind una dintre caracteristicile fundamentale ale conținutului cuvîntului, mișcarea aceasta nu distruge, la început, tipul semantic fundamental al unui cuvînt, căci dacă el are înfățișare concentrică și i se adaugă un sens nou, sensul nou se plasează într-una din extremele structurii existente.

Unitatea de conținut a cuvîntului nu se sparge prin înmulțirea sau pierderea unor sensuri decît în mod cu totul excepțional, de exemplu

¹ Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 14.

cînd se relaxează legătura dintre două sensuri. Astfel *uita* „a pierde din memorie” se desface de (*a se uita* „a privi”¹). Verbul *uita* a fost, la un moment dat, în situația cuvintelor cu sensuri despărțite printr-un diametru care nu mai permitea nici un fel de trecere dintr-o parte în alta. Cu toate acestea a fost nevoie și de o specificare nelexicală, diateza reflexivă a lui (*a se uita*). În general, cuvintele cu sensuri polare prezintă tendințe de desfacere, cf. (*a împrumuta* și (*a se împrumuta*, deși, opoziția de înțeles funcționează multă vreme ca un element de legătură.

Menținerea unitară a conținutului face din cuvînt un element mereu identic cu el însuși și mereu altul, pe măsură ce se îmbogățește cu sensuri noi sau pierde din cele vechi. De aici concluzia că există o constantă semantică în cuvînt, valabilă cîteodată timp foarte îndelungat. Această constantă semantică nu este rezultanta organizării spontane a conținutului, ci consecința faptului că referim mereu cuvintele la realitate. Ea este urmarea actului de cunoaștere. Constanta semantică nu este „sensul general”, ci unul dintre înțelesurile cuvîntului, cel mai rezistent, datorită celei mai adecvate reflectări a obiectelor. Celelalte sensuri sînt într-un fel sau altul în raport cu constanta lor semantică.

Conținutul unor cuvinte ca *apă, bine, cer, lac, mamă, nu, (a) ploua* etc. s-a schimbat atît de puțin din latină pînă astăzi, în romînă, încît variațiile lor semantice pot fi complet neglijate. Rezistența lor semantică se datorește constantei despre care am vorbit. Cu siguranță că în fondul principal lexical al fiecărei limbi se găsesc multe exemple de acest soi. A. Darmesteter² înșiră peste 400 de substantive, adjective și verbe franceze; foarte multe aparțin fondului lexical principal³.

Constanta semantică este însă și ea modificabilă. Schimbarea poziției ei în conținutul cuvîntului este mai izbitoare în comparație cu schimbarea celorlalte elemente de conținut.

Trecerea de la o constantă semantică la alta se face pe nesimțite din următoarele două cauze principale :

a) se modifică obiectul, pierzîndu-și calitatea pe baza căreia fusese denumit, ca lat. *quadrantem*, la origine „suprafață cu patru laturi, pătrat, dreptunghi” care a devenit fr. *cadran* „suprafață pe care se indică ora”. Pierderea amănuntului „cu patru laturi”, amănunt hotărîtor cînd s-a format cuvîntul, se explică prin transformarea obiectului care, în calitate

¹ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 127.

² A. Darmesteter, *lucr. cit.*, p. 179.

³ Vezi în această privință lucrarea lui P. Miclău, *Contribuții la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Ed. Academiei R.P.R., 1958.

de cadran solar, era pătrat. După aceea, fiind un indicator de altă formă la ceasornice, nu se mai ține seama de aspectul geometric, ci de funcțiune¹.

b) se schimbă atitudinea vorbitorilor față de obiectul denumit: lat. *invitare*, un derivat al lui *invitus*, înseamnă întâi „a sili”.

„Dar un exces de politețe l-a făcut să se întrebuițeze în împrejurări care, încă din epoca lui Cicero, l-au dus la sensul de „pofti, invita”².

În această categorie intră toți termenii tratați de vechile semasiologii sub eticheta tendințelor peiorative, a decăderii cuvintelor, sau aceea a înnobilării lor etc³.

Fenomenele de felul celor de mai sus, ca și „lărgirea”, „restrângerea” sau „deplasarea” sensului nu se nasc printr-o combinare autonomă a elementelor care formează conținutul cuvântului, ci depind întotdeauna de unul din cei doi factori, fiind deci rezultatul unei presiuni care provine din afara conținutului.

Chiar etimologia populară, atât de aberantă uneori, se explică foarte bine prin atitudinea vorbitorilor. Germ. *Rhabarbersaft* devine *barba Saftei*, pentru că vorbitorul simte nevoie să-și precizeze poziția față de o înșiruire de sunete pe care n-o poate lega de nimic, dacă o păstrează intactă. De altminteri, nici n-o poate păstra, nefiind din sistemul său lingvistic. Evident că nu se pune aici problema denumirii în același fel ca la exemplele citate la început (v. p. 14), ci este vorba de o justificare semantică relativ de același fel ca aceea care a dus la *coada-șoricelului* sau *pecetea-lui-Solomon*, nume de plante.

Cauzele care determină pe vorbitori să-și precizeze sau să-și schimbe atitudinea, neavînd legătură cu conținutul cuvântului decît prin efectele lor, reprezintă un studiu interesant, dar care se plasează în afara semasiologiei, ca o introducere generală la această disciplină, după cum analiza detaliată a transformărilor suferite de obiectele denumite este și ea tot exterioară. În cazul din urmă, problema cea mai grea continuă a fi găsirea caracteristicii obiectului cuprinsă în conținutul cuvântului. Astfel, pentru a ilustra cu un exemplu cunoscut această dificultate, revin la *ladă*. Obiectul „cutie de scînduri” este *ladă* numai în anumite condiții care nu se stabilesc decît în raport cu celelalte mobile sau lucruri de uz casnic mai mult ori mai puțin asemănătoare cu lada. O *ladă*, obiect paralelipipedic de cele mai multe ori, trebuie să fie așezată în lungime ca să-și mențină numele,

¹ A. Darmesteter, *lucr. cit.*, p. 80.

² M. Bréal, *Essai de sémantique*, ed. III, Paris, 1904, p. 104.

³ L. Șăineanu, *lucr. cit.*, p. 199 și urm.

căci, pusă în picioare, capacul ei devine ușă, iar lada *dulap* sau *dulăpaș*, cînd lada are capac. Așezarea este hotărîtoare. Omul privește întotdeauna în ladă de sus în jos. De aceea, cutia de sub scaunul vizitiului în care se țin diferite lucruri sau cutia pusă în codîrlă la căruță sînt *lăzi*. Cutia vîntorului de ghetete este tot *ladă*, în ciuda formei sale, pentru că o privim de deasupra etc. Fiecare din însușirile lăzii se poate judeca astfel, și numai cînd, într-adevăr, obiectul este bine cunoscut știm că s-a reflectat în cuvînt. Avînd în vedere cele spuse aici, metoda Wörter und Sachen este de strictă necesitate.

Rămîne să se mai vadă dacă schimbările de conținut se produc și fără a fi provocate din afară.

Posibilitățile generale lingvistice de determinare a schimbării de conținut sînt întii sinonimia, apoi omonimia.

După S. Karcevskij, baza funcționării unui semn, cuvînt, morfem etc. în sistemul limbii este condiționată de încadrarea semnului în același timp în seria omonimelor și cea a sinonimelor. În măsura în care semnul tinde să îndeplinească funcții care nu-i aparțin în mod direct el devine membru al seriei omonimelor, în măsura în care ceea ce este desemnat de el poate fi exprimat și prin alte semne, el există în seria sinonimelor¹.

Cuvîntul se încadrează într-o serie sau alta prin gîndirea socială. Omonimele sînt accidente ivite din cauza nepotrivirilor dintre conținut și complexul său sonor, în timp ce sinonimia reprezintă completarea lipsurilor inerente reflectării obiectelor prin însușiri, nu prin esența lor. Același obiect poate fi botezat de mai multe ori în funcție de împrejurări, poate primi un nume de împrumut, afară de cel existent, poate fi format cu două sufixe care ajung echivalente sau identice în conținut etc. Seria *bate*, *lovi*, *izbi*, *ciocăni*, de exemplu, valorifică mai multe aspecte ale fenomenului denumit, prezentîndu-l sub diverse fețe. Din acest punct de vedere, sinonimia este o necesitate. În raport cu sensurile din conținutul semantic al fiecărui membru din serie, sinonimia nu este decît un lanț de sensuri identice. Ea nu este un lanț de conținuturi identice; *bate* este sinonim cu *lovi*, pentru că în conținutul amîndurora există același sens „a da lovitură”. Numărul de sensuri identice dintre două sinonime poate fi mai mare sau mai mic; în orice caz, identitate între toate sensurile nu există decît în mod excepțional, între termenii tehnici ca *sodiu-natriu*, *kaliu-potasiu* ș.a.m.d.

¹ S. Karcevskij, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*, I, Praga, 1929, p. 88; vezi în această privință și Viggo Bröndal, *La constitution du mot*, *Essais de linguistique générale*. V. Bröndal condiționează și el existența cuvîntului de sinonimie. Vezi, de asemenea, pentru ansamblul problemei expunerea din O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 10 și p. 27.

Cînd intervine la stabilirea identității sensurilor și expresivitatea, o formă de precizare a atitudinii vorbitorilor, legăturile se modifică și numărul sensurilor identice crește sau scade.

Există însă situații cînd, mulțumită utilizării lui în diferite unități frazeologice, unul din membrii sinonimiei capătă ascendent față de ceilalți :

„Între *pat, divan, canapea, dormeză, laviță* etc., există diferențe serioase și cu toate acestea omul spune că l-ai sculat din pat, indiferent pe care din mobilele pomenite dormea cînd ai venit să-l trezești”¹.

Supraordonarea lui *pat* în acest caz este rezultatul utilizării prin excelență a acestei mobile la dormit. Dar exemplul acesta arată, ca și toate seriile de sinonime, că între membrii unei sinonimii se stabilește în același timp identitate și diferență. Prin raportarea unui cuvînt la obiect se produce identificarea momentană și convențională a termenilor raportului, dar cînd cuvîntul este membru al unui lanț sinonimic, obiectul se identifică pe rînd cu alte cuvinte, ceea ce provoacă și necesitatea diferențierii, căci două corpuri fonetice deosebite, identificate cu același obiect, cer precizări de sens prin însăși diferențierea lor materială. Procesul nu se poate întîmpla însă prin autoschimbarea conținutului; baza lui rămîne tot reflectarea unei realități obiective.

Semnul nu „tinde” deci nici să îndeplinească alte funcții pentru omonime, nici nu se încadrează în seria sinonimelor numai pentru că ceea ce exprimă el „poate” fi și altfel exprimat, căci sinonimia este o necesitate.

Doar calcurile ar putea constitui un caz de schimbare de sens realizată numai pe plan lingvistic, fără referire la realitatea obiectivă. Substantivul românesc *lume*, de exemplu, căpătînd prin influența v. sl. *сѣтъ* și înțelesul lat. *mundus*, nu și-a îmbogățit conținutul în urma unei reanalizări a situațiilor în care se găseau fenomenele denumite, ci s-a adaptat la conținutul v. sl. *сѣтъ*. Cînd urmărim mecanismul acestei adaptări, observăm că el reprezintă un rezultat al actului de denumire. Vorbitorul află că lat. *mundus* poartă și numele său vechi sau printr-un nume nou, nu este deosebire esențială, căci se știe foarte bine că în fiecare frază funcționează doar un sens al cuvîntului. După cum lat. *fons* primește la un moment dat în limba romînă și numele v. sl. *изворъ*, cu toate că cele două cuvinte nu sînt perfect sinonime, tot astfel lat. *mundus* poate primi

¹ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romine*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 122.

și numele lat. *lumen*, ajutat de sinonimia *mundus* — *свѣтъ* care, — ca orice sinonimie — este mobilă și ia, în consecință, diverse forme. Una este *mundus* — *свѣтъ*, alta *lumen* — *свѣтъ*, fiindcă sinonimia reprezintă un lanț de sensuri identice, legate unul câte unul.

Deosebirea dintre egalitatea lat. *fons* — v. sl. *изворъ* și lat. *mundus* — v. sl. *свѣтъ* constă doar în traducerea v. sl. *свѣтъ* prin *lumen*. Cum vorbitorul nu se oprește în mod obișnuit la originea cuvintelor întrebuintate, v. sl. *свѣтъ* și lat. *lumen* sînt pentru el perfect de bine înlocuibile. Avem prin urmare *свѣтъ* = *mundus*, *свѣтъ* = *lumen* și, ca și cum ar fi acționat o lege similară cu aceea cuprinsă în formula matematică: două mărimi egale cu a treia sînt egale între ele, *mundus* devine egal cu *lumen*.

Din punctul de vedere al procesului, așadar, calculul este o formă particulară de împrumut, care, la rîndul său, este o formă particulară a sinonimiei.

Neexplicîndu-se decît prin actul denumirii obiectului, nici calculul lingvistic, nemaivorbind de împrumut, nu se poate socoti efectul unei relații stabilite pe plan pur semantic prin compararea conținuturilor cuvintelor, fără legătură cu realitatea denumită. Dispariția unuia din termenii intrați în procesul calchierii — dacă lucrul se produce — nu trebuie explicată în afara acestui proces. Lat. *mundus* s-a pierdut din română nu fiindcă înțelesul său ar fi uitat, ci fiindcă *lumen* l-a înglobat prin calc.

Atît calculul cît și împrumutul se încadrează într-un capitol aparte al mecanismului de modificare a conținutului lexical al cuvintelor, care cere o analiză deosebită. Cele două fenomene se caracterizează printr-o complicitate a mecanismului pomenit, care rămîne însă același în esență.

Poziției de fetișizare a cuvîntului, capabil de a face un lucru sau altul, i se opune poziția psihologistă care caută schimbările de sens în uitare¹ sau în alte fenomene sufletești². Dar în semasiologie fenomenele psihologice nu sînt decît procedee, nu cauze.

Mecanismul modificării de conținut nu poate fi izolat de procesul reflectării, în care își are cauzele. Sensurile depozitate în conținutul cuvîntului sînt menținute acolo pe de o parte de complexul sonor, pe de altă parte de legătura ansamblului cu realitatea. În acest fel conținutul apare din nou ca sistem, dar de data aceasta condiționat de doi factori de natură diferită. Datorită unuia, și anume legăturii cu realitatea, el se identifică la nevoie cu obiectul, datorită celuilalt rămîne întotdeauna diferit de obiect.

¹ Vezi A. Darmesteter, *lucr. cit.*, p. 45.

² Vezi K. Baldinger, *lucr. cit.*, p. 27.

Rezultă și de aici că latura cea mai importantă a semasiologiei este extralingvistică, fiindcă modalitățile de reflectare a realității în cuvânt țin de teoria cunoașterii. Totuși, fără această latură, nu mi se pare posibilă nici un fel de semasiologie, inclusiv cea structuralistă, ale cărei principii nici n-au putut fi încă schițate. Încercarea lui L. Hjelmslev¹ se rezumă la o indicație de metodă care nu poate fi, după părerea autorului, decât aceea expusă de F. de Saussure în capitolul despre valoarea lingvistică din Cursul său de lingvistică generală.

O analiză a metaforelor dintr-o limbă, de exemplu, ar arăta că pentru teoria generală este important să se stabilească mecanismul metaforei lingvistice, iar pentru cazul particular al limbii cercetate se rețin și sferele de activitate care au dat cele mai multe metafore și trecerea de la un domeniu la altul.

Legile semantice, scoase în evidență printr-o asemenea analiză, nu vor avea același caracter ca cele din fizică, matematică sau chiar gramatică, pentru că semasiologia nu este sistematică în același fel ca ramurile științelor citate. Legile din semasiologie seamănă mai degrabă cu cele sociale. Transformarea societății prin salturi, denumite revoluții, are caracter indiscutabil de lege, dar aspectele particulare, formele de manifestare a legii, data ivirii revoluției, caracterul ei mai mult ori mai puțin violent, rezultatele etc., toate acestea nu se cuprind decât ca posibilități în formula revoluția este o necesitate socială.

Reflectarea realității în cuvânt, caracterul obiectiv al sensurilor, organizarea lor sistematică în conținutul cuvântului, modificarea acestuia numai din afară etc. trebuie considerate legi cu caracter general, prin care nu se pot indica simultan și formele lor de manifestare particulară.

A stabili ce însușire a obiectelor s-a reflectat în cuvânt, de ce aceasta și nu alta, a stabili de ce un grup social a fost impresionat și a reținut anumite aspecte ale obiectelor, iar alt grup, altele; aceasta reprezintă domeniul cazurilor particulare, a căror varietate și complexitate nu desființează principiile, când sînt just înțelese. Dacă semasiologia a făcut impresia că este disciplina cazurilor particulare, explicația trebuie căutată în metoda de cercetare. În fond, cine își propune să prevadă ce va face cetățeanul N. mîine între 9,30 și 9,45 nu va ajunge la nimic, chiar dacă biografia și condițiile actuale de trai ale cetățeanului N. îi sînt cunoscute în cele mai mici amănunte, căci cetățeanul N. are liberul său arbitru, este o persoană fizică supusă accidentelor etc.

¹ L. Hjelmslev, *Dans quelle mesure les significations des mots peuvent-elles être considérées comme formant une structure? Rapports for the Eight International Congress of Linguists*, vol. II, Oslo, 1957, p. 268 și urm.

Numai prin cercetarea izolată a evoluției cuvintelor nu se pot găsi legile semasiologiei, căci, deși cuvintele n-au liber arbitru, în transformările lor semantice intră în mare măsură întâmplarea. Prima condiție a unei semasiologii sistematice este să despartă accidentalul de general pentru ca să rețină pe acesta din urmă. Prima condiție, dar nu și singura, deoarece accidentalul însuși se poate analiza și clasifica.

К ВОПРОСУ О СИСТЕМАТИЗИРОВАННОЙ СЕМАСИОЛОГИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Для того чтобы убедиться, возможна ли система в семасиологии, необходимо следующее: а) установить характер значения слова; б) уточнить отношения между значениями и словом; в) наметить механизм видоизменения этих отношений.

а) Лексическое значение является объективной реальностью, объясняющейся процессом познания и проявляющейся в функции языка как средства общения. То обстоятельство, что общение происходит путем лингвистического акта, вне зависимости от особенностей говорящих лиц, является главным доказательством объективного характера значения. Поэтому определение значения исключительно как результата всех комбинирований слова в контексте кажется автору неудовлетворительным. При этом игнорируется именно главное и создается впечатление, что значение является производной контекстных комбинирований, а не процесса познания.

Следовательно, значение надо определить как отражение одного из свойств предмета или явления. Оно не представляет собой сущности этих предметов и явлений. Значит, оно находится в обычных отношениях противоречия с сущностью и может быть понято независимо от нее. Так объясняется комбинирование в словах *dumnezeu, drac, inger, rînă* и т.д. значений, рассматриваемых отдельно от предметов и от их сущности.

б) Слово представляет собой единство значений, связанных между собой, с одной стороны, постоянным отнесением слова к реальности, с другой стороны, условным отождествлением в данный момент предмета с именем. Многочисленные положения показывают, что между говорящими устанавливается подобное отождествление. Имя охватывает в данный момент все свойства названного предмета, хотя и не все они превращаются в значения. Однако, благодаря новым отношениям, возникающим в момент этого отождествления, значения могут „перемещаться” с одного предмета на другой и свойство, считающееся основным, может перейти на второй план. Вследствие этого, существование в слове общего значения, то есть значения, охватывающего все остальные, не является обязательным.

Итак, взаимозависимость значений образуется как следствие приближения к предмету и отдаления от него в различные моменты акта познания. Следовательно, отношения между значениями являются строго определенными, а их формы образуют типы. Одна из задач семасиологии заключается в том, чтобы находить эти типы и классифицировать их по общей типологии.

в) Ввиду того что содержание слова является единством значений его изменения представляют собой, в последнем счете, либо увеличение семантического объема, либо его уменьшение, либо, наконец, перемену существующих отношений, которая может сопутствовать процессу увеличения или уменьшения объема семантики.

Независимо от результата, любое семантическое изменение, происшедшее в содержании слова, вызвано причинами, лежащими вне этого содержания. Иначе нельзя объяснить ни омонимов, ни синонимов, ни народной этимологии, ни даже толкований лингвистов. Синонимы, например, представляют собой цепь слов с идентичным значением, но не с идентичным содержанием. Эта цепь существует оттого, что по разным причинам свойства предметов отразились в разных формах; в то же время, благодаря условному отождествлению в данный момент слова с предметом, между синонимами и предметами образуется двойная зависимость. С точки зрения лингвистического обобщения, синонимический ряд представляет собой одновременно отождествление и дифференциацию: отождествление между двумя значениями, дифференциацию по отношению ко всем остальным значениям, отождествление по значению, дифференциацию по форме. По отношению к предмету происходит то же: условное отождествление в данный момент и объективная дифференциация.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTABLISSEMENT D'UN SYSTÈME EN SÉMANTIQUE

RÉSUMÉ

Pour constater l'existence d'un système en sémantique, trois éléments sont nécessaires : a) établir d'abord la nature du sens ; b) préciser les relations qui existent entre les sens du mot ; c) établir un schéma du mécanisme par lequel ces relations se modifient.

a) Le sens du mot représente une réalité objective, qui s'explique par le processus de la connaissance et qui se manifeste dans le discours.

Le fait même que le sens est communiqué et compris par les sujets parlants témoigne de son caractère objectif. Il est donc insuffisant de considérer le sens *uniquement* comme le résultat des combinaisons auxquelles le mot est soumis pendant le discours. De cette façon, on néglige l'essentiel et on crée l'impression que le sens est la conséquence de ces combinaisons, au lieu de mettre en évidence son apparition par le processus

de la connaissance. En effet, le sens reflète une qualité quelconque d'un objet ou d'un phénomène, dont il ne constitue pas l'essence. Il se trouve, par là même, dans une relation tout à fait similaire à celle qui s'établit normalement entre la qualité et l'essence et il peut être conçu indépendamment de cette dernière. Ainsi, dans des mots comme *dieu*, *diable*, *ange*, *fée*, etc., il y a des combinaisons de sens qui ont été considérées séparément des objets et de leur essence.

b) Le mot se présente comme l'unité de tels sens, reliés entre eux, tout d'abord par le fait qu'ils sont toujours rapportés à la réalité, puis, par l'identification momentanée et conventionnelle qui s'opère entre le nom et l'objet pendant le discours. Cette identification, établie par les sujets parlants, rend possible l'incorporation momentanée dans le mot de toutes les qualités de l'objet, bien qu'elles ne soient pas toutes exprimées par les sens. Mais, étant donné les relations apparues au cours de cette identification momentanée, les sens peuvent se « déplacer » d'un objet à l'autre et la qualité, considérée essentielle pour l'objet nommé, passe parfois sur un plan secondaire. Voilà pourquoi, il n'existe pas, nécessairement, de sens général, c'est-à-dire, un sens incorporant tous les autres.

L'interdépendance des sens apparaît donc comme un résultat du rapprochement ou de l'éloignement par rapport à l'objet, vu aux différents moments du processus de la connaissance. Par conséquent, les relations des sens sont déterminées et leurs formes constituent des types. Décrire et classer ces types, qui se groupent à coup sûr dans une typologie générale, telle est la première tâche de la sémantique.

c) Le contenu du mot étant une unité, ses modifications se réduisent, en dernière analyse, soit à une augmentation du volume sémantique, soit à une réduction de ce dernier, soit, enfin, à un changement de relations sémantiques. Toute modification du contenu sémantique, quel qu'en soit le résultat, provient de l'extérieur du contenu qui ne peut jamais se transformer par lui-même. Ni les homonymes, ni les synonymes, ni l'étymologie populaire, ni même les calques ne s'expliquent autrement. Les synonymes, par exemple, constituent une chaîne de sens identiques mais non de contenus identiques. Cette chaîne existe parce que les qualités des objets ont été reflétées, pour diverses raisons, par des formes différentes.

A cause de l'identification, momentanée et conventionnelle, du mot avec l'objet, entre les mots et les objets une double dépendance surgit. A l'échelle de la généralisation linguistique, la série des synonymes représente une identité et une différenciation simultanées, identité entre les sens, pris deux par deux, différenciation de la forme. Par rapport à l'objet, il y a toujours identification momentanée et conventionnelle, différenciation permanente et objective.

NECESITATE ȘI ÎNTÂMPLARE ÎN LIMBĂ

DE

FINUȚA ASAN

Materialismul dialectic subliniază importanța pe care o are înțelegerea profundă a necesității și a întâmplării pentru cunoașterea științifică a proceselor din natură și societate.

Necesitatea este acea relație dintre fenomene, laturi sau însușiri ale fenomenelor care decurge în mod inevitabil din legăturile interne esențiale, principale, constante ale fenomenelor, relație care — în condițiile date — se manifestă obligatoriu numai într-un anumit fel și nu în altul. Dar în lumea obiectivă nu acționează numai legăturile esențiale dintre fenomene, ci și legături auxiliare, exterioare, neesențiale, trecătoare. Datorită acestor legături apar fenomene întâmplătoare care, într-o anumită înălțuire a cauzelor și a efectelor, pot să aibă loc sau să lipsească, să se producă într-un fel sau în altul. În lume domnește necesitatea, pentru că natura și societatea se dezvoltă potrivit legăturilor esențiale și generale, potrivit legilor obiective, dar necesitatea nu apare ca atare, în mod direct (pentru că legăturile auxiliare acționează totdeauna alături de legăturile esențiale), ci sub forma întâmplărilor, a devierilor care oscilează în jurul liniei generale de dezvoltare, a abaterilor de la efectele necesare. Rolul științei este de a pătrunde în esența fenomenelor, de a descoperi necesitatea care se află îndărătul întâmplărilor și legile care guvernează realitatea obiectivă ¹.

În cele ce urmează voi încerca să deosebesc unele fenomene necesare de altele întâmplătoare, în limbă.

Însăși apariția limbii a fost expresia unei necesități obiective. În epoca în care maimuțele antropoide și-au dezdoit spinarea, s-au ridicat

¹ Pentru întreaga problemă, vezi Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 219 și urm.

în picioare și au început să folosească membrele anterioare — acum libere — pentru acțiuni din ce în ce mai complexe, care reprezentau procese de muncă, a apărut și nevoia de comunicare. Fără comunicare, munca în comun nu ar fi fost posibilă, spune Engels ¹, iar în afara muncii, maimuța nu s-ar fi transformat în om.

Dintre mijloacele de comunicare posibile s-a impus limbajul sonor. De ce tocmai limbajul sonor și nu gesturile, de exemplu, după cum au susținut și susțin unii cercetători? ² Nevoia de comunicare a apărut în procesul muncii, adică într-o situație în care mâinile erau ocupate; or, comunicarea trebuia tocmai să ajute, să coordoneze diferitele operații și nu să stînjenească acțiunile, ocupînd brațele. Pe de altă parte, limbajul putea fi perceput și pe întuneric. Mai mult decît atît. Paralel cu dezvoltarea muncii apare și se dezvoltă gîndirea. Omul observă obiectele și fenomenele înconjurătoare, cu timpul devine capabil să extragă însușirile esențiale și comune pentru o clasă de obiecte sau de fenomene și ajunge astfel la noțiuni. Dar se știe că noțiunile fără cuvinte, fără suportul material care să le fixeze, să le deosebească între ele și să facă posibilă transmiterea lor și altora, nu pot exista. Omul nu a putut gîndi cu gesturi, ci numai cu cuvinte. Așadar, în împrejurările amintite, ca rezultat al legăturilor esențiale și constante dintre mai multe fenomene a trebuit să apară în mod obligatoriu, inevitabil, un mijloc de comunicare, iar acest mijloc nu a putut fi altul decît limbajul sonor.

Necesitatea se manifestă sub forma întîmplărilor. Nu era obligatoriu ca limbajul să apară într-un anumit punct al globului, în altul sau în mai multe puncte deodată, să fie folosit mai întîi în grupul social A sau B, de către individul X sau Y, pentru a-și exprima cutare idee sau alta. Toate aceste întîmplări au, desigur, cauzele lor, dar ele decurg din legăturile auxiliare și trecătoare dintre fenomene. Necesitatea și-a făcut deci loc prin noianul întîmplărilor.

Primele cuvinte trebuie să fi fost cu necesitate onomatopee și interjecții, pentru că un oarecare grup de sunete, alcătuit la întîmplare de un vorbitor, n-ar fi fost înțeles de ascultători. La origine, forma cuvîntului era determinată de conținut, pentru că numai o asemenea formă sugera imediat conținutul pe care îl îmbrăca. Onomatopeele puteau aduce în mintea ascultătorilor un animal, de exemplu, pentru că ele imitau sunetele scoase de acest animal; interjecțiile, fiind emise de foarte multe ori în

¹ Fr. Engels, *lucr. cit.*, p. 168.

² Vezi N. A. Kondrașov și A. G. Spirkin, *Originea limbii și a gîndirii, Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, Ed. Academiei R.P.R., 1953, p. 277.

anumite situații, au fost asociate cu aceste situații și au putut ajunge să le sugereze ¹.

Datorită întâmplării, primul cuvînt-onomatopee a fost rostit de un individ și nu de altul, într-o împrejurare oarecare, pentru a cere ajutor cuiva, pentru a comunica ceva despre un urs, un șarpe, despre furtuna care se apropia etc.

Legătura dintre necesitate și întâmplare se manifestă și în faptul că ceea ce e întâmplător pe planul generalului, poate fi necesar pe planul particularului. Pentru apariția vorbirii e întâmplătoare rostirea lui *u, o* sau *mîrr* ca prime cuvinte. În împrejurările concrete însă, cînd se ridică o greutate în comun, cînd un individ trebuia să comunice că bolovanul căzut pe picior provoacă durere sau că se apropie un urs, cuvintele *u, o* sau *mîrr* nu mai sînt întâmplătoare, ci necesare. La ridicarea unei greutăți sau pentru a exprima durerea nu s-ar fi putut emite sunetele *e* sau *i*, după cum ursul nu putea fi numit prin *bee, cucu* etc.

În procesul apariției limbajului cunoaștem necesarul, îl putem desprinde din înlănțuirea cauzelor și efectelor, pentru că avem posibilitatea să stabilim cu destulă certitudine care au fost legăturile esențiale dintre diferitele fenomene; întâmplătorul însă ne scapă (și de altfel ne interesează mai puțin) pentru că nu mai putem ști care au fost legăturile auxiliare, temporare, ivite între fenomene.

În vocabular, fenomen necesar este apariția cuvintelor care denumesc noile obiecte, instituții, idei etc. care și-au făcut loc în viața societății datorită dezvoltării producției, a științei și a culturii, schimbării orînduirilor sociale. Și dispariția unor cuvinte se impune cu necesitate atunci cînd obiecte, instituții etc. sînt părăsite și uitate de colectivitate.

Cum sînt botezate obiectele, instituțiile, ideile noi în limbile moderne? Fie că li se dau nume împrumutate din alte limbi, fie că se folosesc cuvinte vechi cărora li se adaugă acum sensul nou, fie că, în sfîrșit, se creează nume în limba respectivă prin derivare, compunere sau prin îmbinarea unor elemente vechi, latinești sau grecești. Sînt extrem de rare cazurile cînd se inventează pur și simplu un cuvînt ². Alegerea unuia dintre aceste mijloace este, în general, întâmplătoare (deși determinată de anumite cauze). Ar fi fost posibil ca romîna să-și creeze un cuvînt corespunzător francezului *abattage* în loc să-l împrumute pe acesta, iar rusa ar fi putut împrumuta cuvîntul în loc să adauge un sens special post-verbalului existent *заво́й*. Noi folosim termenul *termogenie*, alcătuit (probabil în franceză) din ele-

¹ Problema a fost studiată de acad. Al. Graur în *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 80 și urm.

² Vezi J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p.269—271.

mentele grecești θερμός „cald” și rădăcina γεν-, „a naște, a genera”, iar în limba rusă există calcul *μεταμορφωση*; de asemenea, *οxygen* este format din elementele grecești οξύς „ascuțit” + rădăcina γεν — „a naște, a genera”, pe când în rusește este tradus: *кислород* și la fel în germană: *Sauerstoff*. *Hexaedru*, din ἕξ „șase” + ἔδρα „loc, spațiu” este *шестугранник* în rusește, dar *Hexaeder* în germană, iar *filantrop* (din φιλεῖν „a iubi” și ἄνθρωπος „om”) este în rusește *филантроп* și în germană *Menschenfreund*. Pentru *termometru* (din θερμός „cald” + μέτρον „măsură”) există în rusă *термометр* și în germană *Thermometer*. Exemplele s-ar putea înmulți.

Împrumutul masiv de cuvinte făcut dintr-o limbă la un moment dat este un fenomen necesar, determinat de împrejurări economice, politice, culturale și condiționat de structura limbii respective. Date fiind legăturile țării noastre cu Franța, în secolul trecut, era inevitabil împrumutul multor cuvinte din limba franceză; întâmplător este numai faptul că au fost împrumutate anumite cuvinte și nu altele.

În cazul derivatelor și al compuselor, create pentru a numi noile aspecte ale realității, complexul sonor nu este întâmplător în măsura în care este determinat de conținut. Pe cel care folosește procedeul iarovizării îl numim *iarovizator*, pentru că acțiunea pe care o săvârșește este de a *iaroviza* și pentru că numele de agent în limba noastră se indică mai ales prin *-tor*. Aparatului cu ajutorul căruia vocea poate fi auzită la mare depărtare îi spunem *telefon* pentru că τῆλε înseamnă departe și φωνή — voce (cuvântul fiind format din elemente grecești). La cuvintele vechi, neanalizabile, spunem că forma e întâmplătoare, arbitrară, pentru că pentru noi complexul sonor nu e determinat de conținut și nu ne putem da seama de ce unei anumite noțiuni îi corespunde un anumit complex sonor (mai ales că în limbi diferite aceeași noțiune îmbracă forme diferite). Dar și aici intervine un element necesar. O dată creat și folosit ca atare de o colectivitate umană, un anumit complex sonor trebuie întrebuințat cu necesitate ca înveliș material al unei noțiuni. Complexul *casă* este arbitrar (în rusă îi corespunde *дом*, în franceză *maison*, în germană *Haus* etc.), dar îl folosim în mod obligatoriu pentru a denumi obiectul respectiv, pentru că dacă l-am înlocui cu *pisică*, *floare* sau cu *sacă* (creat acum de mine) nu ne-am mai înțelege cu nimeni și am anula de fapt limba ca principal mijloc de comunicare. Prin urmare, necesarul e determinat de aspectul social al limbii. Societatea constituie un factor de constrângere față de inițiativa lingvistică a individului. Libertatea individului, în materie de limbă, e mult îngrădită, limitată de colectivitate. Dar ea și în alte domenii și aici înțelegerea necesității duce la lărgirea posibilităților de acțiune a

omului, deci la un grad mai mare de libertate. Această problemă, cu toate implicațiile ei, merită însă un studiu special.

Necesară în vocabular este și schimbarea sensului cuvintelor o dată cu progresul cunoașterii omenești, cu dezvoltarea gândirii însăși. Prin *atom* se înțelegea pînă nu de mult cea mai mică parte în care se poate împărți un corp; azi *atomul* desemnează un sistem compus din nucleu și electroni care se mișcă în jurul lui. În secolul al XIX-lea înțelesul cuvîntului *specie* cuprindea ideea de invariabilitate; astăzi, în urma cercetărilor lui Lamarck și în special ale lui Darwin, dimpotrivă, în sensul cuvîntului *specie* se include ideea evoluției, a trecerii de la o calitate la alta.

În fonetică, necesar este fonemul care se realizează sub forma întîmplărilor, adică a variantelor poziționale și individuale ¹.

Dar schimbările fonetice regulate au caracter de necesitate? Fenomenele necesare se caracterizează prin inevitabilitate și obligativitate constantă și universalitate ². Trecerea lui *l* intervocalic la *r* sau transformarea lui *a* neaccentuat, cînd nu era inițial, în *ă* s-a petrecut în toate cuvintele latinești, pe întregul teritoriu românesc. Aceste schimbări fonetice au fost obligatorii, constante și generale și deci ele au avut caracter de necesitate. Schimbările fonetice sînt în general limitate din punct de vedere temporal și spațial; *l* intervocalic nu se mai transforma în *r* în epoca în care au intrat în limba noastră cuvinte slave ca: *boală*, *fală*, *jale*, *mîlă*, *sîlă* etc.; vocalele *e* și *o*, însoțite de *e* sau de *ă* în silaba următoare nu se mai diftonghează în cuvintele noi (*rog* — *roagă*, *sec* — *seacă*, dar *abrog* — *abrogă*, *disecc* — *diseacă*); *dz* nu a trecut la *z* pe tot teritoriul românesc (se mai păstrează în Moldova și în Banat), iar *n* muiat mal există în Banat (*călcîn*, *tu vin*, *copan*'e). Existența acestor limitări nu duce la negarea caracterului necesar al schimbărilor fonetice, ci demonstrează că necesarul în limbă, ca de altfel în toate fenomenele sociale, este istoric.

Necesarul poate fi împiedicat să apară datorită acțiunii unor fenomene noi care intervin în înlănțuirea cauzelor și efectelor.

Și în limbă apariția necesarului este uneori împiedicată. Lingviștii au discutat mult despre legile fonetice și „excepțiile” lor. Sînt cuvinte în care unele sunete se sustrag de la modificările obligatorii pe care ele le suferă în toate celelalte cazuri. Cauzele tulburării sînt multiple: analogia, schimbările fonetice combinatorii, nevoia menținerii tipului de flexiune etc. *qu* urmat de *a* a trecut în romînă la *p*: *aqua* > *apă*; *quattor* > *patru*. În cuvintele *care* (< *qualis*), *ca* (< *quam*), *cînd* (< *quando*), *cît* (< *quantus*)

¹ Vezi acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 39.

² Vezi O. Iahot, *Necesitate și întîmplare*, E.S.P.L.P., 1957, p. 18.

qu nu a trecut la *p*, ci s-a menținut (pierzînd elementul labial), deoarece aceste pronume și adverbe au fost asemănaute și grupate împreună cu *quod* (> *că*), *quid* (> *ce*), *quem* (> *cine*), în care *qu* nefiind urmat de *a*, nu s-a transformat în *p*¹. În *cuget* (< *cogito*) *u* se explică prin analogie cu *u* din *cugetam* (< *cogitamus*) normal, provenind din *o* neaccentuat; *a* accentuat urmat de *n* sau de *m* + consoană devine *î*: *lana* > *lîna*, *campus* > *cîmp*, *strambus* > *strîmb* etc. Urmașul lui *ambulo* nu mai este *îmblu*, ci *umblu* (cel puțin în limba literară) pentru că *î* a fost asimilat de labiala următoare și transformat în *u*. În sfîrșit, se știe că *l* muiat a dispărut din limba noastră. Păstrarea lui la persoana a doua singulară a unor verbe: *scoli*, *speli* se explică prin nevoia de a menține regula generală după care diferențierea persoanei a doua se face cu ajutorul unui *-i* (mai întii pronunțat, apoi dispărut, cu muierea consoanei precedente²).

În structura gramaticală, fenomene necesare sînt abstractizarea continuă, simplificarea și sistematizarea, procese care au loc paralel cu dezvoltarea gîndirii. D. P. Gorski și N. G. Komlev³ dau exemple din limbile unor populații înapoiate pentru a demonstra caracterul concret, încărcat și greoi al gramaticii acestor limbi, corespunzător unei trepte inferioare de dezvoltare a gîndirii. În limba unei populații de papuași de pe insulele Oceanului Pacific, există un mare număr de afixe verbale care au funcțiunea de a indica cîte subiecte acționează la un moment dat și asupra cîtor obiecte se răsfrînge acțiunea verbului. Astfel, sufixul *-rudo* arată acțiunea exercitată de două subiecte asupra mai multor obiecte, în trecut; *-rumo* indică acțiunea mai multor subiecte asupra mai multor obiecte, la timpul trecut; *-durdo* indică acțiunea exercitată de două subiecte asupra mai multor obiecte la timpul prezent; *-durumo* arată acțiunea mai multor subiecte exercitată asupra mai multor obiecte la timpul prezent etc. O populație din Noua Galie de Sud exprimă prin forme verbale diferite dacă acțiunea verbului se săvîrșește dimineața, toată ziua, seara, noaptea etc. În limba aleută (vorbită în insulele Aleutine) verbul are peste 400 de forme pentru a arăta timpul, modul, persoana etc.

Este evident că gîndirii mai avansate a unui popor mai dezvoltat, trebuie să-i corespundă o limbă cu o structură gramaticală mult mai abstractă și mai simplă, așa cum și este, de altfel, structura gramaticală a limbilor moderne. Se poate constata abstractizarea și

¹ Vezi W. Meyer-Lübke, *Rumänisch, romanisch, albanesisch, Mitteilung des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, herausgegeben von... I. Heidelberg, Winter, 1914.

² Vezi acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 109.

³ *К вопросу о соотношении логики и грамматики, Вопросы философии*, 1953, nr. 6, p. 63.

simplificarea gramaticii și comparînd între ele două etape istorice mai puțin depărtate între ele. Indo-europeana avea, pe lîngă singular și plural, forme speciale pentru a arăta că e vorba de două obiecte — dualul. Dintre limbile indo-europene, majoritatea au renunțat la dual, fiind suficiente formele care indică un obiect sau mai multe obiecte. Abstractizarea și simplificarea gramaticii sînt procese necesare care decurg în mod obligatoriu, inevitabil, din legăturile esențiale dintre limbă și gîndire, dintre limbă și societate. Alte fenomene decurg cu necesitate din legăturile care se stabilesc între diferitele elemente ale structurii gramaticale. În limbile cu flexiune bogată, topica este liberă ; o dată cu reducerea flexiunii, topica trebuie să devină fixă (compară pentru aceasta limba latină cu franceza).

Întîmplător în gramatică e faptul că simplificarea are loc la categoria numărului mai mult decît la cea a verbului sau invers, că rezultatul abstractizării este un mijloc gramatical sau altul etc.

Desigur, tema tratată nu este și nu a putut fi epuizată în acest articol. Discuțiile, precizările, dezvoltările ulterioare vor fi foarte binevenite.

НЕОБХОДИМОСТЬ И СЛУЧАЙНОСТЬ В ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исходя из интереса, который представляет для науки выявление необходимости, лежащей часто в основе случайностей, автор ставит перед собой задачу разграничить некоторые необходимые явления в языке от других, случайных.

Появление звукового языка было необходимым явлением, результатом основных и постоянных связей между многими элементами. Необходимым было также выражение первых мыслей при помощи звукоподражаний и междометий, так как у них содержание определяет форму и благодаря этому только они могли быть поняты немедленно.

То, что является случайным в общем плане, может быть необходимым в частном случае. Для появления языка является случайным произнесение того или иного звука или группы звуков в качестве первого слова. Но при конкретных обстоятельствах, при которых это слово было использовано, оно было необходимо, оно и только оно могло возникнуть, чтобы дать звуковую оболочку соответствующему содержанию.

В словарном составе языка необходимо появление слов, обозначающих новые предметы, учреждения, идеи и т. д., возникшие в общественной жизни благодаря развитию производства, науки и культуры, а также вследствие изменения социального строя. Исчезновение некоторых слов также продиктовано необходимостью, когда предметы, учреждения и т. д. исчезают и забываются общественностью. Выбор одного из спо-

собоу обогащения словарного состава (заимствование, словообразование, словосложение и т. д.) является случайным.

Закономерные фонетические изменения можно рассматривать как необходимые явления, так как они обязательны, постоянны и носят общий характер. Временные и пространственные ограничения фонетических изменений не противоречат их характеру необходимости, а приводят к выводу, что необходимость существует в языке как и во всех социальных исторических явлениях.

В грамматической структуре языка необходимыми являются постоянное абстрагирование, упрощение и систематизация — процессы, вытекающие обязательно и неизбежно из основных связей между языком и мышлением, между языком и обществом. Другие явления вытекают по необходимости из связей, возникающих между различными элементами грамматической структуры.

Затронутая тема не могла быть исчерпана в этой статье, она требует последующего уточнения и развития.

NÉCESSITÉ ET CONTINGENCE DANS LA LANGUE

RÉSUMÉ

Partant de l'intérêt que présente pour la science la découverte de la nécessité qui se manifeste derrière les contingences, l'auteur se propose de distinguer dans la langue quelques phénomènes nécessaires et quelques phénomènes contingents.

L'apparition du langage articulé a été un phénomène nécessaire, résultat des relations essentielles et constantes entre plusieurs éléments. Formuler les premières pensées à l'aide des onomatopées et des interjections fut aussi nécessaire, car seuls ces éléments, ayant une forme déterminée par le contenu, pouvaient être compris sur-le-champ.

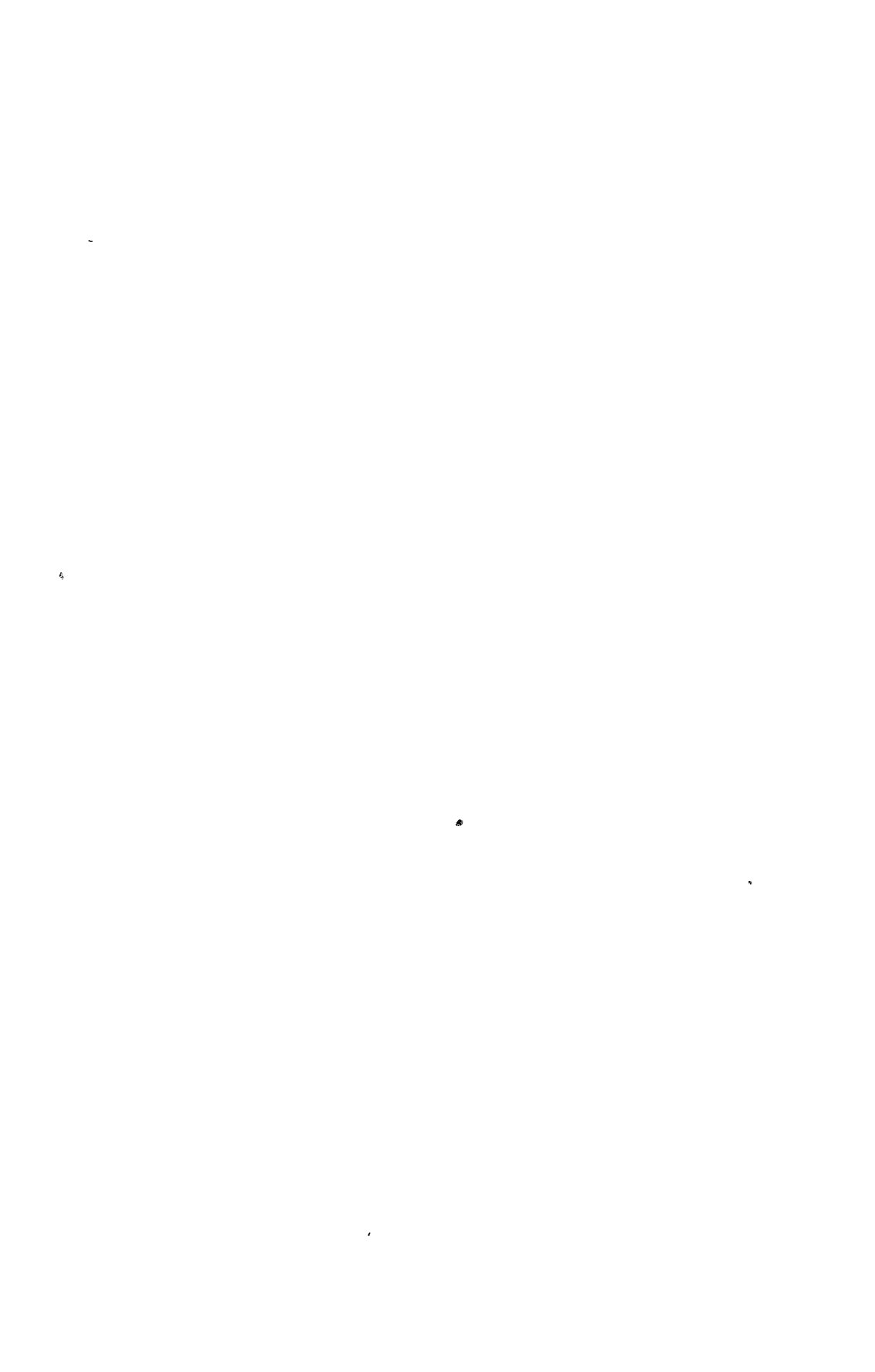
Ce qui est contingence à l'échelle du général peut être nécessité à l'échelle du particulier. Pour l'apparition de la langue, contingence est la prononciation d'un certain son ou d'un groupe de sons comme premier mot. Toutefois, par rapport à la circonstance concrète dans laquelle il a été employé, ce mot était nécessaire; lui seul pouvait apparaître pour revêtir le contenu donné.

Dans le vocabulaire, un phénomène nécessaire est l'apparition de mots désignant les objets nouveaux, les institutions et les idées nouvelles etc., qui ont apparu dans la société par suite de l'essor de la production, de la science et de la culture, par suite du changement des systèmes sociaux. La disparition de certains mots s'impose nécessairement lorsque des objets, des institutions, etc. sont abandonnés et oubliés par la collectivité. Le choix de l'un des moyens d'enrichissement du vocabulaire (emprunt, dérivation, composition, etc.) est dû au hasard.

Les changements phonétiques réguliers, étant obligatoires, constants et généraux, peuvent être considérés des phénomènes nécessaires. L'existence des limites temporelles et spatiales des changements phonétiques ne nie pas leur caractère nécessaire, mais prouve que dans la langue, tout comme dans les autres phénomènes sociaux, le nécessaire a un caractère historique.

Dans le système grammatical, phénomènes nécessaires sont l'abstraction continue, la simplification et la systématisation, processus qui découlent obligatoirement, inévitablement, des relations essentielles entre la langue et la pensée, entre la langue et la société. D'autres phénomènes découlent nécessairement des relations qui s'établissent entre différents éléments du système grammatical.

Le problème traité ne saurait être épuisé dans cet article. Des précisions ultérieures ne pourront être que bienvenues.

NOTE DESPRE LEGILE DE DEZVOLTARE A LIMBII

DE

C. OTOBÎCU

I. CONCEPTUL DE LEGE LINGVISTICĂ

Cauzele care determină dezvoltarea limbilor și felul concret în care se produce această dezvoltare rețin de multă vreme atenția lingviștilor. Fără îndoială, aceste probleme sînt fundamentale în lingvistică.

Întrebarea dacă schimbările de limbă se produc la întîmplare sau, dimpotrivă, sînt guvernate de anumite legi, cum este cazul transformărilor în domeniul naturii, a primit în decursul istoriei răspunsuri diferite, influențate în esența lor de concepțiile filozofice dominante în epocile respective. Concepția primilor cercetători care au studiat limba cu metode științifice era dominată de teoriile naturaliste. Ei considerau sunetele limbii fenomene fizice și reduceau întreaga vorbire la sunete. Așa se explică atenția deosebită pe care aceștia o dau transformărilor fonetice. Pornind de la o asemenea concepție, era și firesc să considere că transformările fonetice se fac după anumite legi. Noțiunea de lege fonetică este scoasă la iveală de Iakob Grimm, în 1819, în *Deutsche Grammatik*¹. Înaintea lui, în 1816, Franz Bopp², pentru a dovedi că limbile indo-europene alcătuiesc o unitate, se folosește de noțiunile : legi fizice și legi mecanice. (Primele sînt ceea ce s-a numit mai tîrziu legi fonetice sau fonologice, iar legile mecanice se referă la raportul dintre vocale și consoane).

¹ Înaintea lui I. Grimm, și fără ca acesta să știe, vorbise de legi fonetice danezul Kr. Rask : vezi I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Ed. Terek, 1932, p. 10.

² Vezi *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*, Frankfurt am Main, 1816.

Indo-europenistul August Schleicher ¹, în 1863, emite ideea că transformările sunetelor se fac pe baza unor legi fixe, imuabile, identice cu legile naturale, iar neogramaticul Hermann Paul ², în 1880, compară legile fonetice cu cele fizice și chimice și le atribuie un caracter de necesitate absolută.

A. Leskien ³, în 1876, formulase principiul că legile fonetice acționează fără excepție.

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ideea că schimbările de limbă se produc după legi care au același caracter ca cele naturale intră în luptă cu o idee opusă. În 1883, Wilhelm Dilthey ⁴ susținea, așa cum afirmase înainte cu câteva zeci de ani fizicianul francez A. Ampère ⁵, că între științele naturii și cele sociale este o deosebire esențială. El considera că sarcina științelor sociale este aceea de a sezisa faptele concrete; numai științele naturii au ca scop să ajungă la stabilirea unor legi de ordin cauzal. În 1878, indo-europenistul și romanistul italian Graziadio Isaia Ascoli ⁶ recunoscuse deja că lingvistica este inferioară științelor exacte, întrucît nu poate stabili legi și de aceea trebuie să se limiteze la observarea metodică și cuprinzătoare a faptelor.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd limba a fost scoasă din cadrul fenomenelor naturale și trecută în seria științelor sociale, întrebarea dacă legile limbii sînt la fel ca cele ale fenomenelor naturale n-a dispărut din mintea oamenilor de știință, ci s-a extins la toate fenomenele sociale. Italianul Adrien Naville ⁷ emite acum ideea că legile științelor sociale nu diferă cu nimic de cele ale fizicii. El dă ca exemplu legea cererii și a ofertei, considerînd faptul că prețul crește cînd cererea e mare, iar oferta mică și invers, o formulă identică cu cele ale fizicii sau chimiei. După Naville ⁸, legea este o formulă care exprimă un raport necesar între fapte: dacă din 25 scădem 19 rămîn 6; un triunghi cu unghiurile egale are și laturile egale etc.

În recenzia la *Programme et méthodes de la linguistique théorique* ⁹ de Albert Sechehayé, Naville regretă că nu se trasează un program care să vizeze descoperirea legilor. El se întrebă dacă morfologia nu trebuie să ne arate modul în care un anumit sistem de sufixe este necesar legat de

¹ Vezi *Die Darwinsche Theorie*, 1863.

² Vezi *Prinzipien der Sprachgeschichte*, ed. I, 1880.

³ Vezi *Die Declination im Slavisch-Lituanischen und Germanischen*, Leipzig, 1876.

⁴ Vezi *Introduction à l'étude des sciences humaines*, Paris, 1942.

⁵ Vezi *Essai sur la philosophie des sciences*, Paris, 1834.

⁶ Vezi *Kritische Studien zur Sprachwissenschaft*, Weimar, 1871.

⁷ Vezi *Programme sommaire des sciences sociales*, Genève, 1909, p. 5.

⁸ Vezi *Classification des sciences*, Paris, 1920.

⁹ Vezi *Revue de synthèse historique*, 1908, p. 7.

un anumit sistem de prefixe, așa cum biologia statică (el vorbește despre o morfologie tot statică) ne arată că o anumită constituție a dinților este în mod necesar legată de o anumită constituție a stomacului.

Se vede cum încet, încet, noțiunea de lege a depășit domeniul foneticii. Oamenii de știință au început să se întrebe dacă nu cumva și celelalte compartimente ale limbii sînt guvernate de legi. Structuraliștii pun acum problema unor legi generale și universale, valabile pentru toate limbile și în toate timpurile. Întemeindu-se pe această concepție, Viggo Brøndal, în raportul *Les oppositions linguistiques*, prezentat la Congresul internațional de psihologie din 1937, a arătat că, în cadrul opozițiilor, existența unui termen presupune pe celălalt : nu există subjonctiv fără imperativ, singular fără plural ¹.

Constatările generale făcute de Trubeșkoi asupra sistemului fonologic (de exemplu existența unui *o* deschis într-o limbă implică existența unui *o* închis) au fost considerate de asemenea legi generale ² în sensul celor de mai sus.

După cum se vede din părerile și din exemplele citate, legile lingvistice nu erau considerate factori ai dezvoltării limbii, nu aveau un caracter dinamic. Ele erau, pur și simplu, niște constatări de ordin formal, fără nici o legătură cu evoluția. Nu se încerca să se arate cu ajutorul lor modul concret în care se schimbă limba, cum trece ea de la o calitate la alta.

Problema dezvoltării limbilor după anumite legi generale formează în studiile lui A. Meillet ³ obiectul unor observații importante, de care cercetătorii de mai târziu, în acest domeniu, n-au ținut îndeajuns seama. El considera că legile generale acționează în toate timpurile și în toate limbile și sînt mult mai importante decît principiile fundamentale ale gramaticii comparate din secolul al XIX-lea — legile fonetice, analogia și împrumuturile — care „cu toate precizările ce le aduc, nu explică niciodată decît fapte particulare. Aceste principii i-au condus pe lingviști la o mulțime de explicații, dintre care cele mai multe sînt juste, dar care nu constituie și nici nu sînt susceptibile de a constitui vreodată un sistem”.

A. Meillet arată însă și unele defecte ale legilor generale stabilite pînă la el. Cel mai important dintre acestea este faptul că ele enunță posibilități, nu necesități. De exemplu, legea care arată că orice consoană intervocalică este susceptibilă de schimbări din cauza influenței timbrelor

¹ Vezi *Essais de linguistique générale*, Copenhaga, 1943, p. 45, și *Linguistique structurale*, *Acta linguistica*, Copenhaga, 1939, vol. I, fasc. 1, p. 3.

² Vezi Henri Frei, *De la linguistique comme science des lois*, *Lingua*, vol. I, nr. 1, p. 29.

³ Vezi *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, p. 7—49.

vocalice nu împiedică consoanele intervocalice de a subsista timp îndelungat.

Legile fonetice sau morfologice generale, chiar dacă ar putea fi determinate cu precizie, spune A. Meillet, nu sînt de ajuns pentru a explica transformările lingvistice. Ele enunță doar condițiile constante care reglementează dezvoltarea faptelor de limbă, nu și condițiile variabile care provoacă realizarea posibilităților enunțate de lege. Aceste legi trebuie explicate ele însele, în ultimă analiză, prin condițiile fizice, fiziologice, psihologice și sociale în care se află vorbitorii.

Pornind de la aceste observații, în cea mai mare parte juste, unii lingviști au tras concluzii cu totul discutabile. J. Rozwadowski¹, de exemplu, afirmă că „*legea generală* nu este adesea decît o singură noțiune generală, și nimic mai mult. Cînd spunem de exemplu, că un anumit fapt morfologic s-a produs în virtutea tendinței de simplificare a flexiunii, această generalizare este fără îndoială justă și necesară, căci ea pune ordine într-o mulțime de fapte diverse și ne permite să le sezișăm sub un titlu unic, dar ea nu explică nimic, adică nu ne arată cauza care a făcut necesară o astfel de schimbare”. Și, în continuare adaugă: „trebuie să constatăm că cele mai multe, așa-zise, legi generale stabilite pînă acum au acest caracter”.

Observațiile lui A. Meillet, care l-au condus pe J. Rozwadowski la o astfel de concluzie, deși juste, au nevoie de o precizare. Legile limbii nu constituie forța motrice a schimbării acesteia, de aceea nu le putem pretinde să ne explice cauzele schimbării. Ele ne arată că limba nu se schimbă la întîmplare, că în dezvoltarea ei urmează o anumită cale, un anumit sens. Caracterul dinamic al acțiunii legilor constă tocmai în determinarea dezvoltării. Materialismul dialectic a demonstrat că motorul oricărei dezvoltări îl constituie contradicțiile interne ale fenomenelor. Și este evident că acestea nu pot fi identificate cu legile de dezvoltare, iar descoperirea legilor nu ne scutește de a căuta contradicțiile interne ale fenomenelor și de a ne explica deci cauzele schimbărilor. Legile interne, chiar și cele generale, se deosebesc de la o limbă la alta, prin modul concret de a acționa ca și prin rezultatele lor, în timp ce cauzele schimbărilor sînt în majoritatea lor aceleași pentru toate limbile. De altfel, în activitatea lor practică, lingviștii, cu rare excepții, au făcut această distincție. Există numeroase lucrări și studii în care cauzele schimbărilor din limbă sînt tratate independent de problema legilor de dezvoltare.

¹ Vezi *Les tâches de la linguistique, Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1925, vol. XXV, fasc. 3.

Cauzele schimbărilor nu determină și forma concretă pe care o iau schimbările. Aceasta este determinată de legile interne de dezvoltare, în funcție de structura limbii respective și de condițiile în care au loc schimbările. Se întâmplă adesea ca aceeași cauză să ducă în limbi diferite, sau în una și aceeași limbă, la efecte diferite. De exemplu, transformările fonetice suferite de cuvântul latin *campus* în diversele limbi romanice : rom. *câmp*, it. *campo*, fr. *champ*, prov. și catal. *camp*, span. și portugh. *campo* etc. Ținând seama de deosebirea care există în realitate între cauzele schimbărilor și legile de evoluție, se vor evita erori de felul aceleia de a considera comoditatea în rostirea cuvintelor, și analogia¹ sau unele procese fonetice ca : asimilarea, disimilarea² etc. drept legi ale dezvoltării limbii.

Ideea că legile limbii au același caracter ca legile științelor exacte a fost reluată în 1944 de H. Frei³; el este de părere că legile fonetice ale neogramaticilor nu sînt legi propriu-zise, deoarece le lipsește determinarea „totdeauna și pretutindeni, care însoțește legile științelor exacte și naturale”. Încercînd să stabilească unele legi fonetice generale⁴, care să poată fi constatate în toate limbile și în toate timpurile⁵, el leagă conceptul de lege de cel al evoluției : „compararea numeroaselor legi și tendințe fonetice, descoperite pînă acum, arată că trecerea de la o etapă de evoluție la alta nu s-a făcut pe orice drum”⁶. Și dă exemple : iodizarea lui *l* presupune totdeauna și peste tot un *l* muiat, ca etapă intermediară, în timp ce pentru ca *l* să treacă la *u*, intermediar este un *l* velar. Rotacizarea lui *s* nu se produce pînă ce nu trece printr-o fază *z* și nici un *s* nu se amuțește

¹ Vezi V. Henry, *Études sur l'analogie en général et sur les formations analogiques de la langue grecque*, Paris, 1883, p. 11.

² Vezi Alf Sommerfelt, *La philosophie linguistique française*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1938, vol. XXV, fasc. 1.

³ Vezi *Lois de passage*, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 64 (1941), p. 557 — 568.

⁴ Încercarea de a stabili legi fonetice generale a făcut-o, înaintea lui H. Frei, A. G. Haudricourt. El era de părere că legile fonetice generale se pot stabili numai comparînd schimbările care se produc azi în dialecte cu cele care s-au produs în trecut. Folosind o astfel de metodă, A. G. Haudricourt ajunge să stabilească o lege fonetică generală :

st- inițial devine vocală + *st-*, dacă sînt îndeplinite următoarele condiții :

a. *st-* inițial să nu fie mult mai frecvent decît vocală + *st* ;

b. să existe la sfîrșitul cuvîntului vocală + *s* ;

c. să nu fie accent de intensitate pe silaba inițială a cuvîntului ;

d. dacă cuvîntul în care se produce schimbarea are *N* silabe, trebuie să existe în limbă cuvinte de *N + 1* silabe. (Vezi *Méthode pour obtenir des lois concrètes en linguistique générale*, *Bulletin de la Société linguistique de Paris*, 1940, vol. IX, fasc. 1.)

După exemplul dat de Haudricourt, orice schimbare fonetică se poate pune în formulă de lege generală, pentru că se poate găsi un număr suficient de condiții care să explice de ce ea nu s-a produs decît într-una sau în mai multe limbi, și nu în toate.

⁵ Vezi *De la linguistique comme science de lois*, *Lingua*, vol. I, nr. 1.

⁶ *Ibidem*.

pînă ce nu trece printr-o fază *h*. Datorită faptului că s-a limitat numai la transformările fonetice, H. Frei n-a putut să arate în mod concret cum legile contribuie la evoluție. Ideea rămîne însă valabilă și trebuie demonstrată.

Cîțiva ani mai tîrziu, după apariția lucrării lui I. V. Stalin *Marxismul și problemele lingvisticii*, problema legilor limbii a fost reluată de lingviștii sovietici cu un interes deosebit. Pe această temă ei au organizat și o discuție, între 4—7 februarie 1952, și au publicat numeroase studii și articole. S-a observat cu această ocazie o revizuire aprofundată de pe pozițiile materialismului dialectic a concepțiilor tradiționale și o preocupare asiduă de a pătrunde în esența fenomenelor. Au fost abordate acum aspecte noi ale problemei: caracterul obiectiv al legilor limbii și specificul lor în raport cu legile celorlalte fenomene sociale, existența legilor particulare și a legilor generale, raportul dintre legile de dezvoltare și regulile gramaticale etc.

Sprijinindu-se pe indicațiile prețioase pe care le cuprind operele clasicilor marxism-leninismului asupra legilor interne de dezvoltare a fenomenelor naturale și sociale, lingviștii sovietici au reușit să fixeze unele principii a căror valabilitate este neîndoielnică:

1. Legile limbii, ca și legile celorlalte fenomene sociale și naturale, au un caracter obiectiv. Ele nu pot fi suprimate de oameni, dar pot fi cunoscute și folosite în interesul societății.

2. Există legi interne particulare, specifice fiecărei limbi și legi interne generale, valabile pentru toate limbile. Existența acestor două tipuri de legi probează caracterul lor istoric. Ele pot să acționeze o perioadă de timp mai scurtă sau mai îndelungată.

3. Între legile de dezvoltare și regulile gramaticale există deosebiri esențiale. Regulile gramaticale nu sînt altceva decît rezultatul acțiunii legilor de dezvoltare.

Lucrările lingviștilor sovietici despre legile interne de dezvoltare a limbii au avut însă un caracter mai mult teoretic și au fixat în special principiile de care trebuie să țină seamă cercetarea pentru descoperirea acestor legi.

În ce privește rezultatele practice, trebuie menționată lucrarea acad. Al. Graur *Legile interne de dezvoltare a limbii*¹, în care, pe lângă discutarea teoretică a problemei, aflăm analizate diferite tipuri de legi interne ale limbii și rezultatele acțiunii lor.

¹ Vezi *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 91—110.

II. LEGILE GENERALE ALE DEZVOLTĂRII LIMBII

Întrucît fiecare limbă întruchipează în sine toate particularitățile limbii ca fenomen social de un fel deosebit, și procesele schimbării vor fi identice în esența lor. Dar cu tot caracterul unitar al limbii ca fenomen general uman, diversele limbi existente se deosebesc calitativ prin structura lor, ceea ce face ca legile generale, care reglementează schimbările, orientîndu-le în aceeași direcție, să se manifeste sub forme diferite, în funcție de structura limbilor și de condițiile concrete în care acționează. Aspectul oarecum particular sub care ni se înfățișează una și aceeași lege generală în diverse limbi concrete nu trebuie să ne împiedice însă de a-i stabili și de a-i recunoaște integritatea. Fără a stabili o legătură între diversele fapte particulare, care, cu toată aparenta deosebire dintre ele, sînt expresia aceleiași tendințe, nu ne putem explica evoluția de la limbile rudimentare primitive, la limbile moderne contemporane.

Cercetarea lingvistică din ultima vreme a scos la iveală unele legi generale noi. Lingviștii sovietici au fost aproape în unanimitate de acord că dezvoltarea limbii prin acumularea treptată a elementelor noii calități și dispariția treptată a elementelor calității vechi, ca și inegalitatea ritmului de dezvoltare a diverselor compartimente ale limbii constituie două legi generale, care acționează în toate limbile și în toate timpurile.

Aceste legi au fără îndoială importanța lor, întrucît ne ajută să înțelegem și să ne explicăm unele procese importante care se produc în dezvoltarea limbii. Ele indică modul în care se efectuează schimbările, dar caracterul prea general le dă, mai de grabă, o valoare de principii care trebuie avute în vedere de cercetarea științifică. Ele nu ne ajută să vedem în ce constă, în mod concret, evoluția, care sînt acele schimbări pe baza cărora putem afirma că limbile cunosc o dezvoltare calitativă.

Acad. Al Graur, în studiul citat mai sus, a arătat că „. . .legile generale sînt un grad superior de cunoaștere a dezvoltării limbii. . .”.

Descoperirea legilor generale trebuie să lumineze dintr-o dată, și nu numai pentru un timp anumit, procesele obscure și în aparență necoordonate între ele, care se desfășoară în interiorul limbii. Adevăratele legi generale nu sînt doar ale foneticii, ale morfologiei, ale sintaxei sau ale semanticii, ci ale limbii în general. Ele acționează sub forme diferite în toate compartimentele limbii și în toate limbile.

Legile lingvistice, ca și legile celorlalte științe sociale, raportîndu-se la latura calitativă a fenomenelor, nu pot fi exprimate în formule mate-

matice rigide¹, așa cum se exprimă acele legi ale științelor exacte care se raportează la latura cantitativă a fenomenelor. De exemplu, legea abstractizării categoriilor gramaticale, ca și cea a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, nu pot fi exprimate în formule matematice, așa cum se exprimă legea lui Boyle-Mariotte. Legea concordanței obligatorii, ca și aceea a abstractizării categoriilor gramaticale, duc la schimbări nereversibile și care, din această cauză, nu se repetă. De exemplu, transformarea orînduirii feudale în orînduire capitalistă nu este reversibilă și nici nu se repetă, deoarece condițiile care au dus la o asemenea schimbare dispar o dată pentru totdeauna². După această transformare, legea concordanței duce la alte transformări, care nu mai au comun cu prima decît faptul că sînt de același rang — trecerea de la o orînduire socială la alta — dar ca esență sînt radical deosebite. Asemenea transformări nu pot fi exprimate în formule matematice așa cum se exprimă, de exemplu, trecerea de la oxigen + hidrogen la apă. Faptul că legile limbii nu pot fi cuprinse în formule matematice nu înseamnă că ele nu ne dau indicații autentice despre mersul și despre sensul dezvoltării.

O particularitate a legilor generale constă în faptul că ele nu pot fi deslușite în absolut toate transformările care au loc în limbă. Există unele transformări de detaliu care se abat de la legile generale. De pildă, se pot produce transformări care să nu contribuie la întărirea sistemului unei categorii gramaticale ci, dimpotrivă, să-l strice. Dar aceste transformări, explicabile la rîndul lor prin cauze întîmplătoare, nu neagă existența legii abstractizării, a cărei acțiune se observă în majoritatea schimbărilor care au loc. Legile generale sînt legi ale ansamblului și se manifestă în așa fel încît acțiunea lor se observă în totalitatea elementelor limbii luate în ansamblu și mai puțin în fiecare element luat aparte. Ele sînt expresia unei mișcări complexe a fenomenelor și de aceea se deosebesc de legile mecanicii simple, care determină comportarea fiecărui element al ansamblului. Legile generale ne dezvăluie necesitatea care-și croiește drum printre ne-număratele întîmplări. Ele ne indică fie sensul, fie modul concret în care se produce dezvoltarea.

De exemplu, trecerea de la limbile gentilice la cele ale triburilor, de la acestea la limbile popoarelor, iar apoi la limbile naționale a fost guvernată de două procese cu caracter de lege : *diversificarea și unificarea*.

¹ Încercările de a da o formulă strict matematică legilor limbii n-au izbutit. Legea armonică a lui Zipf, care se referă de altfel nu la dezvoltarea limbii, ci la folosirea ei, nu se verifică decît întîmplător. (Vezi Benoit Mandelbrot, *Structure formelle des textes et communications*, Word, 1954. vol. 10, nr. 1.)

² Pentru abstractizare vezi exemple spre sfîrșitul lucrării, unde se discută această lege.

Aceste două legi generale sînt expresia raportului care există între dezvoltarea orînduirii social-economice, de la formele inferioare la cele superioare, și dezvoltarea limbii.

Diversificarea și unificarea limbilor sînt consecințele unor procese analoge care se produc în societate. K. Marx a arătat că „tendința permanentă de scindare își avea originea în elementele organizării gentilice; ea era accentuată prin tendința formării unei deosebiri de limbă, tendință inevitabilă în situația lor [a triburilor sălbatice și barbăre] socială și datorită întinderii vaste a teritoriului ocupat de ele. Separarea locală, în spațiu, a dus cu timpul la apariția unor deosebiri de limbă”¹. Acest proces obiectiv a fost semnalat și de F. Engels. „Pînă nu de mult, serie el în *Originea familiei, a statului și a proprietății private*, în America de Nord se mai formau noi triburi și dialecte prin scindare” (p. 94), iar mai departe: „la indienii din America de Nord vedem cum un trib, unitar la origine, se împrăștie treptat peste un continent imens... cum limbile se transformă pînă ce nu numai că nu se mai înțeleg între ele, dar chiar se pierde orice urmă a unității inițiale” (p. 98).

Legea diversificării acționează totdeauna cînd o societate care vorbește aceeași limbă se scindează, iar între părțile care s-au scindat încetează legătura de viață economică și politică. Efectele acestei legi au fost mult mai mari în orînduirea gentilică, decît în celelalte orînduiri sociale, unde ea nu mai acționează decît sporadic, deoarece în aceste orînduiri tendința spre scindare este înlocuită cu tendința spre concentrare.

După descompunerea orînduirii gentilice, diversificarea limbilor nu mai apare ca o consecință a dezvoltării societății, ci se produce doar atunci cînd, din diferite motive, statul nu poate să rămînă unitar. Dar trebuie menționat că nici în condițiile scindării statului, diversificarea limbii nu are loc obligatoriu. Se întîmplă adesea ca triburile desprinse din cadrul uniunii să cadă sub dominația altor triburi sau popoare și în acest caz limba lor dispăre prin încrucișare.

O dată cu trecerea de la limbile popoarelor la limbile naționale, legea diversificării încetează să mai acționeze în sensul în care acționase pînă acum. Începînd din această perioadă a dezvoltării societății nu se mai nasc limbi prin diversificare. Iar mai tîrziu, în epoca socialismului, se exclude și posibilitatea fărîmîțării în dialecte a limbilor naționale². Acum legea diversificării acționează pe o scară mult mai limitată și în sensul diversificării elementelor împrumutate pentru a le adapta la sistemul limbii

¹ Vezi *Архив Маркса и Энгельса*, Leningrad, 1941—1948, vol. IX, p. 79.

² Acad. Al. Graur, *Desființarea dialectelor, Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 127—130.

care împrumută. De exemplu de la cuvîntul grecesc *ἐπίσκοπος* se ajunge la *bishop* în engleză, *Bischof* în germană, *obispo* în spaniolă, *bispo* în portugheză, *bisp* în daneză etc.

În perioada formării popoarelor începe să-și lărgescă sfera de acțiune legea unificării, ale cărei manifestări sporadice pot fi observate încă din orînduirea gentilică.

F. Engels a arătat că pe ultima treaptă de dezvoltare a orînduirii gentilice, datorită unor noi condiții social-politice, triburile înrudite încep să se unească între ele¹. Contopirea triburilor înrudite pregătește condițiile pentru apariția statului și a popoarelor, înlăturînd treptat cauzele diversificării limbilor. În condițiile apariției statului și a popoarelor, formarea unei limbi comune pentru întreg poporul este o necesitate obiectivă. Acum începe să acționeze cu deosebită intensitate legea unificării. Acțiunea ei este posibilă datorită faptului că între triburile care intră în componența unui popor începe să se stabilească o comunitate de viață economică și politică ; ele nu mai sînt despărțite prin păduri și spații goale imense ca în orînduirea gentilică². Astfel, dialectele care intrau în componența limbii unui popor nu mai au condiții pentru a se transforma în limbi diferite, decît dacă, din anumite cauze, statul se descompune.

Mai tîrziu, puternica concentrare politică și economică, caracteristică orînduirii capitaliste, și apariția conștiinței naționale oferă condiții favorabile acțiunii legii unificării. K. Marx a arătat că limbile naționale unice s-au format prin „... concentrarea dialectelor într-o limbă națională unică, condiționată de concentrarea economică și politică”³,

Concentrarea dialectelor într-o limbă unică este în această perioadă expresia unei necesități sociale din 'ce în ce mai mare. V. I. Lenin a arătat că „... unitatea limbii și dezvoltarea ei nestînjentă este una din condițiile cele mai importante ale unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere și largi grupări a populației în clase diferite, în sfîrșit o condiție a legăturii strînse dintre piață și orice patron sau patronaș, vînzător și cumpărător”⁴.

Legea unificării acționează sub forma încrucișării diverselor dialecte și limbi înrudite sau neînrudite și sub forma contopirii graiurilor și a

¹ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, E.S.P.L.P., 1955, vol. II, p. 273.

² În orînduirea gentilică „fiecare trib posedă, în afară de locul pe care se stabilise în fapt, și un teritoriu considerabil pentru vînat și pescuit. Dincolo de acesta se găsea o vastă zonă neutră, care se întindea pînă la teritoriul tribului vecin”. (Vezi Fr. Engels, *Originea familiei...*, K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, E.P.L.P., 1955, vol. II, p. 266.)

³ K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, Moscova, 1955—1957, vol. IV, p. 414.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1950, vol. 20, p. 396.

dialectelor aceleiași limbi într-o limbă unitară. Sfera de acțiune a acestei legi se lărgeste simțitor în epoca socialismului. Acum devine posibilă folosirea ei conștientă în interesul dezvoltării societății. În loc să se aștepte o dezvoltare naturală, de sute de ani, pînă cînd dialectele unei limbi să se contopească într-o limbă unică, oamenii pot să ia hotărîrea de a impune un dialect în dauna celorlalte. De exemplu, chinezii au hotărît să generalizeze în toată țara dialectul vorbit la Pekin. Evident, această hotărîre nu este împotriva legilor naturale ale dezvoltării limbii, ci în conformitate cu ele. Ea grăbește realizarea unui proces natural care s-ar fi înfăptuit și fără intervenția conștientă a oamenilor, dar mult mai anevoie.

Cele două legi discutate pînă aici au uneori o acțiune conjugată. Procesul de diferențiere a latinei în cele 10 limbi romanice a fost dublat de un proces de integrare, în timpul căruia latina a ieșit învingătoare din încrucișările cu diferite limbi.

Cele două legi generale, discutate pînă aici — diversificarea și unificarea — privesc sub o altă latură a manifestării lor, echilibrează două tendințe contrarii care se manifestă statornic în limbă : tendința spre variabilitate și spre unitate. În studiul *Cum apar noi categorii morfologice*¹, acad. Al. Graur a arătat că „... prin simplul joc al influențelor reciproce între diversele compartimente ale limbii se creează, pentru una și aceeași categorie morfologică, două forme”. Astfel, din cauză că în anumite împrejurări vocala *i* precedată de *r* a devenit *î*, s-a creat în romînă o nouă categorie morfologică — conjugarea a IV-a cu infinitivul în *î*². Observația acad. Al. Graur este valabilă și pentru felul cum apar noi elemente lingvistice în celelalte compartimente ale limbii : fonetică, vocabular și sintaxă.

Dar această diversificare formală, cînd nu are ca rezultat crearea de valori lingvistice diferite sau nu întărește o categorie existentă, cade sub acțiunea legii unificării, care reduce treptat varietatea formelor cu aceeași valoare de conținut. De exemplu, dacă două sinonime nu se diferențiază semantic sau stilistic cît de puțin, unul dintre ele dispăre. Același lucru se întîmplă și atunci cînd două forme diferite ajung să exprime un conținut gramatical identic : viitorul sintetic latin a fost înlocuit în limba romînă cu cel analitic, format cu verbul *uolo*. Această selecție nu se face la întîmplare. În afară de foarte rare excepții, se păstrează forma care exprimă cel mai bine conținutul respectiv și care oferă și alte avantaje. Viitorul analitic avea o structură mult mai simplă decît cel sintetic.

¹ Vezi *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 42—49.

² Acad. Al. Graur (*lucr. cit.*) ilustrează cu numeroase exemple felul cum se nasc noi categorii gramaticale.

Ceea ce am numit în acest articol legea diversificării și a unificării nu este altceva decât o manifestare specific lingvistică a legii dialectice foarte generale — negația negației. Am căutat să arăt cum prin negarea dialectică¹ a unei unități lingvistice, a unui anumit idiom se ajunge la crearea unei alte unități, a unui alt idiom care se află pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare. Întreaga istorie a limbii nu este altceva decât un lung proces de negare succesivă a unor unități lingvistice și idiomuri învechite și de formare succesivă a altora noi și superioare.

Prin acest aspect, discutat mai sus, acțiunea celor două legi — diversificarea și unificarea — se împletește cu acțiunea altei legi generale care ne arată cum limbile se transformă structural.

Comparînd între ele schimbările care s-au produs în structura diverselor limbi, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, constatăm cu ușurință că aceste schimbări s-au făcut în general în același sens, ceea ce înseamnă că ele s-au produs după anumite legi generale valabile pentru toate limbile.

Una dintre aceste legi este trecerea de la elementele concrete la elemente din ce în ce mai abstracte². Acțiunea acestei legi se face simțită în toate compartimentele limbii și este de o asemenea amploare și intensitate încît poate fi considerată legea generală fundamentală a dezvoltării limbilor. Acțiunea ei se răsfrînge atît asupra laturii formale a limbii, cît și asupra laturii de conținut. Efectele legii abstractizării ni se înfățișează cu o deosebită claritate dacă comparăm limbile popoarelor care se află la un nivel de dezvoltare scăzut, cu limbile popoarelor care au atins un înalt grad de cultură materială și spirituală. Deosebirea care s-a creat între aceste limbi în ce privește gradul de abstracțiune este o dovadă de netăgăduit că limbile urmează în dezvoltarea lor această cale a transformării elementelor concrete și abstracte în elemente din ce în ce mai abstracte.

Limbile popoarelor mai puțin dezvoltate se caracterizează prin elemente mult mai concrete în raport cu limbile popoarelor care se află pe o treaptă de dezvoltare mai înaltă. În ce privește vocabularul este de remarcat lipsa termenilor care să exprime concepte abstracte și o abundență de cuvinte care denumesc obiecte, fenomene și acțiuni sensibile. Australianii n-au termeni pentru noțiunea de *arbore*, *pește*, *pasăre* etc. În schimb au o mulțime de cuvinte prin care denumesc fiecare varietate de arbore și

¹ Vezi Fr. Engels, *Anti-Dühring*, Ed. P.M.R., 1952, p. 159—167.

² Vezi A. G. Spirkin, *К вопросу о законах языка*, *Вопросы философии*, nr. 5, 1953, p. 98—99.

fiecare specie de pește sau pasăre¹. În aceeași stare se află și limbile din California².

În multe limbi ale indienilor din America de Nord nu există cuvinte separate pentru *ochi*, *mână*, *braț*, *mamă*, *soră*, *frate* etc. Există numai cuvinte care înseamnă *ochiul meu*, *mîna mea* etc.³ de unde reiese că n-a fost încă elaborată noțiunea de *ochi*, *mână*, *mamă* etc. În această fază de dezvoltare a vocabularului cuvintele nu denumesc clase de obiecte, ci obiecte izolate.

Tasmanienii nu au cuvinte speciale pentru a exprima calitățile obiectelor, ci le exprimă prin comparație. Pentru *dur* spun „ca o piatră”, pentru *rotund* „ca luna” etc. În limbile din arhipelvele Bismarck nu există cuvinte pentru culori. Acestea se indică prin compararea obiectului despre care este vorba cu altul, a cărui culoare este luată ca tip. În fazele mai vechi ale dezvoltării limbilor, puținele noțiuni abstracte care existau nu erau exprimate prin cuvinte speciale, ci prin metafore. În anumite cazuri se vede cum obiectul comparației și-a pierdut înțelesul propriu și a devenit nume de culoare sau numele unei calități⁴. Aceste limbi se află acum în faza elaborării conceptelor abstracte.

În alte limbi, aceeași acțiune este denumită cu cuvinte diferite după modul și după circumstanțele în care se îndeplinește. De exemplu, acțiunea de a merge se exprimă în limba ewe prin 84 de cuvinte care înseamnă : a merge tremurînd, a merge ca un om gras, a merge ca un om cu picioarele lungi, a merge ezitînd, a merge energic etc.⁵. Indienii din America septentrională au cuvinte diferite pentru a exprima acțiunea de a mânca pește, carne, legume etc.⁶.

În limba klamath, a ridica ceva deasupra capului (în timp ce stai pe loc, în timp ce mergi sau fără să te vadă cineva, se exprimă prin cuvinte diferite. A vedea un om și a vedea o piatră înseamnă două acțiuni diferite. Pentru a spăla există 14 cuvinte, pentru a separa 12 etc.⁷. Cercetătorii limbilor popoarelor mai puțin dezvoltate au fost surprinși de extraordinara bogăție de forme verbale, ceea ce l-a făcut pe Dobrizhoffer să spună despre verbele din limba abiponilor că formează „cel mai formidabil labi-

¹ D. Eyre, *Journals of expeditions of discovery into central Australia*, II, p. 392—393 (citată după L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris, 1922, p. 197).

² D. Powers, *Tribes of California*, p. 419 (citată după L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 192).

³ Vezi L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 198.

⁴ *Ibidem* p. 191.

⁵ Vezi D. Westermann, *Gramatik der Ewesprache*, p. 83—84.

⁶ Vezi Max Müller, *La science du langage*, 1876, p. 137.

⁷ Vezi Charlevoix, *Journal d'un voyage dans l'Amérique septentrionale*, III, p. 196—197 (citată după L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 173).

rint'¹. Această mare bogăție de verbe constituie o dovadă a caracterului lor concret.

În ce privește exprimarea acțiunii, de la limbile primitive pînă la limbile contemporane evolute, se pot stabili în general patru tipuri de verbe deosebite ca grad de abstractizare. Primul tip este cel discutat mai sus — verbul concret — care exprimă nu numai acțiunea integrală ci și modul sau circumstanțele în care aceasta se realizează. Al doilea tip este acela care exprimă integral o acțiune sau cel puțin destul de complet pentru a fi precis înțeleasă : de exemplu : *a se plimba, a veni, a merge, a iubi, a plînge* etc. Al treilea tip este mult mai abstract, verbele care se încadrează aici nu indică prin ele însele o acțiune definită, completă. Dacă nu sînt urmate de un alt verb sau de un substantiv, ele nu spun nimic precis. De exemplu *a presta, a deveni* etc. Dacă se spune simplu *a presta, a deveni* fără să se spună *ce*, nu se înțelege nimic precis. Al patrulea tip îl constituie verbele auxiliare, care au pierdut orice înțeles concret și au devenit simple instrumente gramaticale.

Un alt exemplu, din care se vede starea mai concretă a vocabularului popoarelor puțin dezvoltate este modul de exprimare a conceptului de posesiune în limbile melanesiene². Noțiunea de posesiune la melanesieni este mai puțin abstractă decît la popoarele evolute. De aceea și exprimarea ei este mai complicată. Melanesienii fac distincție între ceea ce este posedat, constituind în același timp o parte integrantă a posesorului și ceea ce este posedat, dar venit din afară, deci o posesiune alienabilă. Din prima categorie fac parte părțile corpului, obiectele care erau indispensabile omului (armele, uneltele de pescuit etc.)³, părțile unui obiect și numele de rudenie. Din clasa a doua fac parte toate celelalte cuvinte.

Pentru prima clasă, posesiunea se exprimă cu ajutorul pronumelor personale (nu există încă pronume posesive), iar pentru a doua, cu ajutorul unor cuvinte care înseamnă „lucru aparținînd cuiva”. Există mai multe cuvinte care înseamnă „lucru aparținînd cuiva” și care indică în același timp felul în care este posedat un obiect sau la ce folosește el. De exemplu : *no-* arată că obiectul vine în posesie din afară, și n-a mai fost posedat înainte de altcineva ; *mo-* arată că obiectul vine în posesie de la cineva care l-a posedat mai înainte ; *go-* arată că obiectul posedat se mănîncă ; *ma-* arată că obiectul posedat se bea etc.

¹ Vezi *An account of the Abipones*, II, p. 172—180 (citată după L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 160).

² Vezi L. Lévy-Bruhl, *L'expression de la possession dans les langues mélanesiennes*, *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 1914, vol. XIX, fasc. 2.

³ Faptul că erau puse în mormînt o dată cu omul ne arată că erau simțite ca făcînd parte din ființa lui.

Melanesienii fac distincție lexicală și între obiectele de același fel, dar care sînt posedate în moduri diferite. De exemplu : *uluqu* „capul meu — care face parte din ființa mea”, *kequulu* „capul care este al meu pentru a-l mânca” și *noquulu* „capul care este al meu pentru a-l vinde” etc.

Acestea sînt vestigii ale unei faze mai vechi a dezvoltării limbii, fază în care puterea de abstractizare și generalizare a inteligenței omenеști fiind încă puțin dezvoltată, obiectele asemănătoare în esență, dar totuși deosebite între ele, erau desemnate prin cuvinte diferite.

Modul de exprimare a conceptului de posesiune în limbile melanesiene reprezintă o fază de abstractizare care va fi depășită. Aceasta o dovedește faptul că în unele dintre aceste limbi numărul mare de cuvinte care indicau felul în care a intrat în posesiune un obiect sau la ce folosește el a și fost redus la două : unul care exprimă raporturi de posesiune mai strînse, altul care exprimă un raport de posesiune mai slab. Cu timpul se va ajunge și în aceste limbi, ca în limbile moderne, să nu se mai facă distincție între cele două feluri de posesiune, iar o dată cu aceasta va dispărea și sistemul destul de complicat de exprimare a acestei idei.

Un exemplu evident de felul cum legea abstractizării duce la crearea de concepte din ce în ce mai abstracte și implicit la modificarea sistemelor lingvistice complicate, care exprimau concepte mai puțin abstracte, este reducerea treptată a claselor nominale din limbile negro-africane¹. Aspectele multiple sub care se prezintă sistemul claselor nominale lexicale în limbile negro-africane arată stadii diferite de evoluție. Limbile sudaneze care nu mai posedă acest sistem păstrează urme care arată că au cunoscut cîndva acest mod de organizare lexicală.

Procesul de elaborare a noțiunilor nu este niciodată încheiat. Legea abstractizării acționează încet, dar continuu. Experiența fiecărei generații descoperă noi calități ale obiectelor, noi raporturi de asemănare sau de deosebire și stabilește noi relații de dependență. Stabilește concepte mai generale, mai abstracte. Paralel cu creșterea puterii de abstractizare a minții omenеști se înregistrează un proces de creștere a terminologiei abstracte, așa încît în limbile popoarelor evoluuate această latură a vocabularului a dobîndit o mare extindere. Cuvintele abstracte nu exclud din limbă categoria cuvintelor mai puțin abstracte, dar apariția și creșterea numărului lor marchează un vădit progres lingvistic. Legea abstractizării are în domeniul vocabularului două consecințe importante : schimbarea modului de organizare a acestuia și transformarea cuvintelor pentru a numi concepte din ce în ce mai abstracte.

¹ Vezi M. Delafosse, *Les classes nominales négro-africaines, leur disparition graduelle*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1926, vol. XXVIII, fasc. 1.

În ce privește schimbarea modului de organizare a vocabularului am discutat mai sus desființarea sistemului claselor nominale în limbile negro-africane și a sistemului complicat de exprimare a ideii de posesiune în limbile melanesiene. Trecerea treptată de la sisteme de organizare care au la bază concepte mai puțin abstracte, la sisteme care se sprijină pe concepte din ce în ce mai abstracte este un rezultat al legii abstractizării. De exemplu, organizarea vocabularului în sistemul claselor de nume de obiecte, de calitate, de acțiune etc. este foarte târzie în raport cu originea limbii. Într-o fază mai puțin evoluată a limbii, același cuvânt era folosit și ca substantiv și ca adjectiv și ca verb.

A doua consecință a fost de asemenea ilustrată prin reducerea numeroaselor verbe din limbile primitive care exprimau noțiunea de a mânca, la un singur verb în limbile moderne evolute. Aceasta a fost posibil numai după ce gândirea omenească a stabilit că între acțiunile exprimate de ele nu există deosebiri esențiale. În fiecare ființă, în fiecare acțiune, în fiecare calitate a unui obiect există un grad de individualitate care le-ar da dreptul la un nume separat. Dar aceasta ar face limba imposibilă. De aceea cuvintele denumesc noțiuni și nu obiecte. Ele nu sînt legate de obiect, ci de noțiune. Numele unui obiect denumește toate obiectele care sînt așa de asemănătoare încît fac clasă cu el. Dar nici o clasificare nu este definitivă. Ea este supusă unei revizuirii continue și astfel cuvintele își lărgesc sau își micșorează mereu înțelesul.

Un alt efect al legii trecerii de la elemente concrete sau abstracte la elemente din ce în ce mai abstracte este dispariția treptată a legăturii inițiale dintre forma sonoră a cuvintelor și sensul lor. În felul acesta devine posibilă evoluția independentă a formei și a sensului cuvintelor. Așa cum cunoașterea omenească pornește de la observarea obiectelor sensibile și trece la descoperirea calităților lor și a raporturilor ascunse, care constituie de fapt obiectul gândirii omenești, vocabularul este folosit la început pentru denumirea lucrurilor sensibile, apoi a ideilor mai abstracte și se ajunge în sfîrșit la exprimarea unor concepte foarte abstracte. Această evoluție este foarte lentă, dar continuă. Cine ar bănuși de pildă în cuvîntul *a deriva* sensul inițial concret de „a despărți apa unui fluviu sau rîu”, sau în cuvîntul *a sugera* sensul de a „purta sub”¹? Studiul istoriei vocabularului dovedește că originea cuvintelor cu înțeles abstract se află în cuvintele cu înțeles concret. Cuvintele cu înțeles abstract au apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării limbii.

¹ Vezi W. D. Whitney, *La vie du langage*, Paris, 1880, p. 230.

Acțiunea legii abstractizării se exercită deosebit de puternic și asupra structurii gramaticale a limbilor. Consecințele acțiunii acestei legi în domeniul structurii gramaticale sînt foarte numeroase. Mă voi referi însă numai la două, care mi se par cele mai importante : formarea unor categorii gramaticale din ce în ce mai abstracte¹ și constituirea lor în sisteme din ce în ce mai unitare și mai simple. Cele două consecințe ale acțiunii legii abstractizării în domeniul structurii gramaticale pot fi urmărite prin compararea unor faze diferite de dezvoltare în istoria fiecărei limbi sau prin comparația între limbile contemporane evoluat și limbile triburilor și popoarelor mai puțin dezvoltate. În limbile mai puțin dezvoltate categoriile gramaticale au un caracter mult mai concret în raport cu limbile evoluat. De exemplu, acolo unde nu există ideea abstractă de pluralitate nu s-a stabilit o legătură între diversele forme de plural. Limbile acestor popoare nu au o expresie unică pentru a indica pluralitatea în general. Aici există mai multe forme care arată despre ce fel de pluralitate este vorba : dacă e vorba de două obiecte, de trei, de patru sau de mai multe și dacă sînt la un loc sau dispersate. În unele limbi, deși evoluat, nu s-a ajuns încă la o marcă abstractă a pluralului. Pluralitatea este indicată prin cuvinte care nu și-au pierdut înțelesul concret. De exemplu, în letonă pluralul se formează prin adăugarea cuvintelor de felul *kun* „toți”, *t'sogs* „mulțime” și chiar cu ajutorul unor numerale².

Și flexiunea verbală are un caracter mai puțin abstract. În limbile triburilor din Asia septentrională verbul primește peste patru sute de desinențe, pentru a exprima diferitele persoane, timpuri și moduri³. În limba cafră (din limbile bantu) există șapte forme de imperativ, fiecare exprimînd o nuanță de sens deosebită. Una presupune o schimbare a ocupației, alta exprimă un imperativ imediat, alta permite o pășuire în executarea poruncii etc. În această limbă nu s-a ajuns încă la ideea abstractă de imperativ. De aceea nu există nici o formă lingvistică unică pentru a o denumi, ci forme diferite, care exprimă aspecte particulare ale ideii de imperativ.

În limbile puțin dezvoltate și pronumele demonstrative au un sens mai concret și deci și forme de exprimare mai multe decît în limbile evoluat. De exemplu, în limba klamath există cuvinte diferite pentru a spune :

¹ Vezi în acest volum Lucia Wald, *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale*, p. 89.

² Max Müller, *lucr. cit.*, p. 237.

³ V. Henry, *Esquisse d'une grammaire raisonnée de la langue aléoute*, p. 34—35.

- acesta* — destul de aproape pentru a putea fi atins ;
 „ — cu totul aproape ;
 „ — în fața celui care vorbește ;
 „ — în prezent, de față ;
acela — care poate fi văzut, deși depărtat ;
 „ — absent ;
 „ — absent, plecat undeva ;
 „ — care nu poate fi văzut ¹.

În aceeași situație se află și sistemul de numărătoare. Popoarele puțin dezvoltate, care nu și-au format încă noțiunea de număr se folosesc de un sistem de numărătoare bazat pe o abstracție mai redusă, o abstracție din care n-a dispărut specificul obiectelor numărate. Într-unul din dialectele din Canada occidentală trei persoane se spune *thane*, trei lucruri *thatoen*, de trei ori *that*, trei feluri *thank*, trei lucruri împreună *thailtoh*, trei persoane împreună *thoelttoh* etc. ². Într-un dialect din Columbia britanică se află șapte serii distincte de numere, folosite pentru diverse clase de obiecte : *gyak* „unu” (când e vorba despre obiecte nedfinite), *gak* „unu” (când e vorba despre obiecte plate) *g'erel* „un(a)” (când e vorba despre obiecte rotunde), *k'al* „unu” (când e vorba despre oameni), *k'awutskan* „unu” (când e vorba despre obiecte lungi) etc. ³.

Legea abstractizării duce la dispariția treptată a acestor categorii gramaticale legate de aspectele particulare ale obiectelor și tinde să creeze o formă unică pentru exprimarea fiecărei idei gramaticale : adică o singură marcă a pluralului pentru toate substantivele, o singură formă de viitor pentru toate verbele etc. Abstractizarea categoriilor gramaticale nu face să dispară precizia expresiei. Printr-o singură formă de imperativ limbile moderne evoluat exprimate tot atât de bine diferitele nuanțe ale acestei noțiuni ca și limba cafră, care folosea în acest scop șapte forme deosebite.

Acțiunea legii abstractizării în sensul formării unor categorii gramaticale din ce în ce mai largi, mai abstracte, se observă tot atât de bine și în limbile moderne. Caracteristică în această privință este istoria imperfectului indicativ francez. Datorită transformărilor fonetice, care au avut loc în perioada de trecere de la latină la franceză, omogeneitatea imperfectului indicativ latin a fost distrusă și s-a ajuns în vechea franceză la o mare varietate de tipuri și forme, pentru ca, în cele din urmă, în franceza modernă să se creeze din nou o uniformitate, de data aceasta mai puternică chiar decât în latină. Voi arăta, pe scurt, cum s-au petrecut lucrurile.

¹ Vezi Gaschet, *The klamath language*, p. 538 (citată după L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 164).

² Vezi Conant, *The Number Concept*, p. 86 (citată după L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 223).

³ L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 222—223.

Latina clasică avea trei tipuri diferite de imperfect : *-abam*, *-ebam* și *-iebam* (*cantabam*, *scribebam*, *audiebam*) ; în latina populară *-iebam* a devenit *-ibam*. În cele mai vechi texte franțuzești se găsesc doar două tipuri : *-abam* și *-ebam* (tipul *-iebam* (*-ibam*) fusese asimilat de tipul *-ebam* : *vendeie*, *senteie*). Desinența *-abam* a evoluat în două feluri *-eve* și *-oue* :

cantabam	canteve	-----
cantabas	canteves	-----
cantabat	cantevet ;	cantabant cantevent
cantabam	cantoue	-----
cantabas	cantoues	-----
cantabat	cantouet ;	cantabant cantouent.

Desinența *-ebam* devine regulat *-eie*, trecînd prin forma redusă *-ea* :
vendebam > *vendea* > *vendeie* -----
vendebas > *vendeas* > *vendeies* -----
vendebat > *vendeat* > *vendeie* ; *vendebant* > *vendeant* > *vendeient*.

Într-o altă fază de dezvoltare, cele două desinențe provenite din tipul *-abam* sînt înlocuite de desinența provenită din tipul *-ebam* și astfel imperfectul ajunge la o expresie unitară. Iată un tablou rezumativ care arată evoluția istorică a imperfectului francez :

vendeie	vendoie, -oi	vendoi(s)	vendaie
vendeies	vendoies	vendois	vendaie
vendei(e)t	vendoit	vendoit	vendait
vendiiems	vendiiens	vendions	vendions
vendiiez	vendiiez	vendiez	vendiez
vendeient	vendoient	vendoient	vendaient ¹ .

Un alt exemplu de uniformizare ni-l oferă desinența persoanei I plural a verbelor franțuzești. În vechea franceză, persoana I plural avea mai multe desinențe : *-ains*, *-ins*, *-eins*, *-omes*, *-um* și *-on*. Într-o epocă mai târzie, toate acestea au fost înlocuite prin desinența *-ons*. Cu excepția formei *sommes* și a perfectului simplu, această desinență pătrunde peste tot, desinența *-iens* fiind înlocuită prin *-ions*, care nu este decît o variantă a lui *-ons*. Persoana a II-a avea patru desinențe distincte. Cea mai întrebuițată era *-ez*, care a înlocuit pe *-iz*, *-iez*. La imperfect și condițional era *-iiez* și *-iez*. La viitor și imperfectul subjonctiv era la origine *-eiz* > *-oiz*, la perfectul simplu *-stes* (*-tes*). Din acestea patru *-ez* și *-iez* pot fi considerate

¹ Vezi Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhaga, Leipzig. 1899—1930, vol. II, p. 123—126 și Joseph Hermann, *Les changements analogiques*, *Acta linguistica*, Budapesta, 1951, fasc. 1.

ca variante ale uneia singure. În perioada literară desinența *-ez* înlocuiește desinențele de tipul : *-eiz*, *-oiz*, *-iez* ; *-tes* se conservă la perf. simplu și în formele : *dites*, *faites* și *êtes*. Deci la persoana I și a II-a plural s-a ajuns în franceza modernă la desinențe uniforme : *-ons* (variantă *-ions*) și *-ez* (variantă *-iez*). Perfectul simplu are desinențe speciale. Dar acesta nu se folosește decât în limba scrisă.

Am afirmat mai sus că o altă consecință importantă a legii abstractizării este constituirea diverselor categorii gramaticale în sisteme din ce în ce mai unitare și mai simple. Acad. Al. Graur¹ a arătat cum diverse forme verbale ale perfectului, care în latină nu se încadrau într-un sistem unitar (*perdo-perdidi*, *uendo-uendidi*, *facio-feci*, *cado-cecidi* etc.) au fost grupate în română într-un sistem unitar (*pierd-pierdui*, *cad-căzui* etc.). Acad. Al. Graur vorbește chiar de o lege a „sistemizării întregii flexiuni verbale în categorii regulate și clare”. În lucrarea de față aceasta este considerată o consecință a legii trecerii categoriilor gramaticale la forme din ce în ce mai abstracte și mai generale, mai cuprinzătoare.

Ascunsă sub un număr infinit de fapte, în aparență fără nici o legătură între ele, această consecință a legii abstractizării poate fi ilustrată cu nenumărate exemple. În limbile bantu, lipsa unei forme speciale pentru verbul *a fi* era suplinită de pronumele personal, care inițial, folosit cu funcție de verb, își păstrează legătura cu pronumele, prin faptul că, și ca verb, capătă forme diferite după gen, număr etc. Cu timpul însă funcția de verb se impune formei pronominale unice și invariabile *i* (forma de neutru singular). Astfel și verbul *a fi* s-a încadrat în sistemul verbal. (În limbile bantu, radicalul verbelor este invariabil.) Mai mult, o dată cu aceasta el a căpătat și o altă caracteristică a verbelor din limbile bantu, care încep cu o vocală : a primit înainte o consoană. Astfel, în locul formei arhaice *i* au apărut formele *yi*, *ni*, *li* sau *ri*, perfect adaptate la sistemul verbal al limbilor bantu².

Legea trecerii la categorii din ce în ce mai abstracte nu acționează în toate limbile în același ritm. Ea este supusă, în fiecare limbă, unor condiții speciale. De aceea consecințele ei se cer studiate și explicate pentru fiecare limbă în parte, prin condițiile istorice concrete ale dezvoltării fiecărei societăți. De exemplu, franceza a păstrat întocmai formele auxiliarului latin, în timp ce spaniola, italiana și româna, au făcut un pas mai departe în ce privește încadrarea lor în sistemul verbal general : (pers. I, a II-a și a III-a pl.) span. *somos*, *sois*, *son* ; ital. *siamo*, *siete*, *sono* ; rom. *sîntem*, *sînteți*, *sînt*.

¹ Vezi lucr. cit., p. 97.

² Vezi Ch. Sacloux, *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, 1908, vol. II, fasc. 3.

Categoriile gramaticale se organizează în sisteme din ce în ce mai abstracte, astfel că orice sistem, oricât de bine ar fi organizat, nu este imuabil. Sistemul flexiunii nominale latine, deși era destul de bine încheiat, a fost transformat treptat într-un sistem mult mai abstract în limbile romanice. În fazele mai vechi ale dezvoltării limbilor, sistemul gramatical este foarte complex și prezintă multe neregularități. Însă pe măsură ce puterea de abstractizare și generalizare a minții omenești crește, el devine din ce în ce mai simplu și mai unitar. Simplificarea și unificarea devin acum atribute foarte importante pentru definirea caracterului dezvoltării structurii gramaticale a limbii. Simplificarea și regularizarea formelor lingvistice fac să sporească puterea creatoare a limbii. Limba cu o mare regularitate a sistemului gramatical este opera unei gândiri abstracte foarte dezvoltate.

Scopul lucrării de față a fost acela de a arăta, pe baza unor fapte cunoscute, unele chiar foarte cunoscute, că schimbările esențiale pe care le suferă limbile, oricât ar părea de deosebite între ele, se înlăptuiesc după anumite legi generale, ceea ce face ca toate limbile să se dezvolte în același sens.

ЗАМЕТКИ О ЗАКОНАХ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

После краткого исторического обзора общих понятий о законах, в котором проводится анализ важнейших точек зрения на этот вопрос, автор дает некоторые уточнения, способствующие выяснению общего понятия лингвистических законов. Оспаривая точку зрения некоторых лингвистов, преуменьшающих познавательную ценность общих законов на том основании, что последние не указывают причины изменений в языке, автор говорит: „Законы языка не являются движущей силой его развития, поэтому мы не можем претендовать на то, чтобы они объясняли нам причины этого развития. Они указывают нам только на то, что язык не изменяется по воле случая, а развивается в определенном направлении. Диалектический материализм доказал, что движущая сила любого развития — это внутренние противоречия явлений. Эти внутренние противоречия, очевидно, не могут быть отождествлены с законами развития, а открытие этих законов не избавляет от необходимости искать внутренние противоречия явлений и объяснения причин изменений в языке. Внутренние законы, даже и общего характера, отличаются друг от друга в разных языках как своим конкретным способом действия, так и своими результатами, между тем как причины изменений,

в большинстве случаев, одинаковы для всех языков". Автор указывает дальше, что те же причины приводят к различным конкретным изменениям в различных языках, так как конкретная форма изменений определяется внутренними законами развития языка, действующими в каждом языке в зависимости от своеобразия его структуры.

Подчеркнув значение вклада советских лингвистов в разъяснение вопроса об общих законах, автор отмечает некоторые характеристики общих законов развития языка, указывая, что открытие этих законов должно пролить свет на неясные и внешне несогласованные друг с другом процессы. Действительно, общие законы относятся не только к фонетике или морфологии, а к языку в целом. Они действуют во всех областях языка, во всех языках и во все времена. Их особенностью является то, что их нельзя распознать абсолютно во всех видоизменениях, происходящих в языке; некоторые частные видоизменения отклоняются от общих законов. Общие законы — это законы ансамбля, они проявляются так, что их действие заметно на совокупности элементов языка, взятых в целом, и менее заметно на каждом элементе или явлении языка в частности. Общие законы являются выражением сложного хода явлений и раскрывают необходимость, пролагающую себе путь сквозь бесчисленные случайности; они указывают либо направление, в котором язык развивается, либо каким конкретным образом происходит это развитие.

Автор развивает мысль, что дифференциация и унификация являются двумя общими законами, отражающими отношение между развитием общества от низшей формы к высшей и развитием языка. По его мнению, эти два закона действуют в тесной связи друг с другом. Если рассматривать другую сторону их действия, дифференциация и унификация уравнивают две постоянно проявляющиеся в языке противоположные тенденции: к разнообразию и к единству.

Особое значение имеет в данном труде глава, в которой автор развивает мысль о существовании общего закона абстрагирования, показывающего, как видоизменяется структура языков. Закон перехода от конкретных элементов к элементам все более абстрактным проявляется во всех областях языка и имеет такой объем и такую интенсивность, что его можно считать основным общим законом развития языков. Его действию подлежат как формальная сторона языка, так и его содержание. Обсуждая явления, встречающиеся в языках с различной структурой, автор указывает, каковы последствия действия этого закона в области словарного состава и грамматического строя.

Цель данной работы показать, что существенные изменения, которые претерпевают языки, каким бы различными они не казались, происходят по определенным общим законам, что способствует развитию всех языков в одинаковом направлении.

NOTES SUR LES LOIS DU DÉVELOPPEMENT DE LA LANGUE

RÉSUMÉ

Après un bref aperçu historique du concept de loi, dans lequel sont analysées, les opinions les plus importantes à ce sujet, l'auteur apporte quelques précisions qui pourraient contribuer à élucider le concept de loi linguistique. En ce qui concerne les opinions de certains linguistes qui minimisent la valeur cognitive des lois générales, sous le prétexte qu'elles n'indiquent pas en même temps la cause des changements subis par la langue, l'auteur écrit : « les lois de la langue ne constituent point la force motrice de son développement ; aussi ne saurait-on leur demander d'expliquer les causes de ce développement. Elles indiquent seulement que la langue ne change pas au hasard, mais qu'elle se développe dans un certain sens. Le matérialisme dialectique a démontré que les contradictions internes propres aux phénomènes constituent le moteur de tout développement. Il est donc évident que les contradictions internes ne peuvent être identifiées avec les lois du développement ; la découverte des lois ne nous dispense aucunement de chercher les contradictions internes propres aux phénomènes et d'expliquer les causes des changements. Les lois internes, les lois générales même, se manifestent différemment et aboutissent à d'autres résultats dans chaque langue, tandis que les causes des changements sont, dans la plupart des cas, les mêmes pour toutes les langues ». Les mêmes causes entraînent des changements différents dans les diverses langues, car la forme concrète des changements est déterminée par les lois internes qui agissent dans chaque langue selon sa structure particulière ».

Après avoir souligné l'importance de la contribution de certains linguistes soviétiques à l'élucidation du problème des lois générales, l'auteur relève quelques traits caractéristiques des lois générales du développement de la langue et montre que leur découverte doit expliquer des processus obscurs et apparemment incoordonnés. Les véritables lois générales ne sont pas seulement les lois de la phonétique ou de la morphologie, mais aussi les lois de la langue dans son ensemble. Elles agissent dans tous les compartiments de la langue, dans toutes les langues et à toutes les époques. Il faut remarquer que les lois générales ne peuvent être discernées dans tout changement qui se produit dans une langue ; certains changements, de détail, ne se soumettent pas aux lois générales. Les lois générales sont des lois d'ensemble et elles se manifestent de telle manière que leur action est évidente dans la totalité des éléments de la langue pris dans leur ensemble et moins dans chaque élément ou fait particulier. Les lois générales sont l'expression du mouvement complexe des phénomènes ; elles révèlent la nécessité qui fraye son chemin parmi de nombreuses contingences ; elles indiquent soit le sens, soit la forme concrète du développement.

L'auteur insiste sur le fait que l'unification et la diversification sont deux lois générales qui reflètent le rapport entre le développement de la société, des formes inférieures aux formes supérieures, et celui de la langue. Ces deux lois agissent parallèlement. Envisagées sous un autre aspect, la diversification et l'unification équilibrent deux tendances contraires qui se manifestent constamment dans la langue : la variabilité et l'unité.

Un chapitre particulièrement important est celui où l'auteur traite de l'existence d'une loi générale de l'abstraction, qui explique les transformations de la structure des langues : la loi du passage des éléments concrets à des éléments toujours plus abstraits. Elle agit dans tous les compartiments de la langue, et elle le fait avec une telle ampleur et une telle intensité, qu'elle peut être considérée la loi générale fondamentale du développement des langues. Son action s'exerce sur l'aspect formel de la langue aussi bien que sur son contenu. L'auteur montre, par des exemples tirés des langues à structure différente, quelles sont les conséquences de l'action de cette loi dans le vocabulaire et dans le système grammatical.

Le but de ce travail est de démontrer que les changements essentiels que les langues subissent sont — quelque différents qu'ils semblent — soumis à des lois générales et que, pour ces raisons, les langues évoluent, toutes, dans le même sens.

TRECEREA DE LA LIMBA COMUNĂ A POPORULUI LA LIMBA NAȚIONALĂ — CU APLICAȚII LA LIMBA FRANCEZĂ

DE

P. MICLĂU

Termenul de „limbă comună a poporului” se referă la perioada din istoria limbilor care se întinde de la începuturile sclavagismului pînă la apariția națiunii. În lucrarea de față el este aplicat în special la perioada feudală ca stadiu premergător constituirii națiunilor. (Nu este exclus să se treacă la organizarea pe națiuni a popoarelor direct de la nivelul sclavagismului sau chiar al comunei primitive, cum s-a întîmplat în realitate cu unele populații de pe teritoriul Uniunii Sovietice).

Voi încerca să dovedesc că în trecerea de la limba comună a poporului la limba națională are loc un salt calitativ în condițiile de dezvoltare a limbilor, urmat, cel puțin în unele cazuri, de un salt în structura internă a limbilor.

Pentru aceasta trebuie lămurite mai întîi, pe scurt, condițiile generale care impun transformarea mai rapidă a limbii într-un anumit răstimp. Lingviștii au arătat că de obicei ritmul dezvoltării limbilor depinde de factori externi structurii lor, legați de nevoile comunicării. T. P. Lomtev, în articolul *Despre concordanța dintre mijloacele gramaticale ale limbii și nevoile înțelegerii reciproce*, publicat în *Вопросы философии* din 1953 nr. 5, vede izvorul schimbărilor din limbă în contradicția care se ivește între necesitățile comunicării și posibilitățile limbii : la un moment dat limba nu mai poate reda exact conținutul comunicării și este obligată să-și găsească mijloace noi pentru a satisface nevoile apărute.

În ce împrejurări procesul comunicării se schimbă atît de mult încît poate duce la o prefacere mai accelerată a limbii ?

În general frământările adânci care se petrec în toate sectoarele societății au repercursiuni și asupra dezvoltării limbii. În ce privește corespondența între răsturnările sociale revoluționare și modificările din structura limbilor, acad. Al. Graur deosebește două cazuri. Pornind de la specificul revoluțiilor burgheze în opoziție cu cele socialiste, domnia-sa trage concluzia că în cazul revoluțiilor sociale anterioare celor socialiste schimbările de limbă preced schimbărilor politice radicale. Aceasta din cauză că revoluțiile respective sînt precedate de transformări în baza economică, care au loc în sinul vechiului regim politic. În cazul revoluțiilor socialiste, noile relații de producție apar abia după cucerirea puterii politice și este normal deci ca schimbările din limbă să urmeze și ele revoluției socialiste¹. Deși cu ocazia revoluțiilor sociale limba nu este aruncată în aer, totuși ea cunoaște mai multe transformări decît dacă societatea ar fi evoluat lin, cel puțin prin faptul că apar numeroase realități care trebuie să fie denumite cu mijloace noi.

Iuțeala cu care se schimbă limba depinde și de procesul de diversificare și unificare. Diversificarea este provocată de scindarea unității sociale care vorbea o limbă mai mult sau mai puțin unitară. Scindarea teritorială, adică dispariția unei autorități centrale și separarea regiunilor lingvistice favorizează evoluția mai accelerată a limbii: inovațiile pe care le aduce fiecare provincie nu mai sînt condamnate de o normă unică, se mențin și cu timpul duc la transformarea sistemului limbii. Așa s-au dezvoltat pe o treaptă superioară limbile indo-europene din limba-bază primară, limbile romanice din limba latină. În perioada scindării, propriu-zis a constituirii limbilor romanice, de exemplu, au avut loc mai multe transformări adânci decît mai înainte sau mai târziu.

În procesul de unificare se pot deosebi două perioade diferite în ce privește condițiile de dezvoltare a limbii. În prima perioadă, cînd se fixează normele limbii unice corespunzătoare tendinței obiective de unificare teritorială, au loc mai multe schimbări în limbă: trebuie căutate mijloace lexicale și chiar gramaticale care să exprime mai bine noile idei; are loc o selecționare a formelor celor mai potrivite pentru specializarea limbii pe diferite domenii de activitate. O dată stabilite normele, urmează o perioadă de relativă fixitate a limbii, deși procesul de unificare continuă să se desfășoare. Se va arăta mai jos care sînt aspectele principale ale unificării în epoca de constituire a limbilor naționale.

¹ *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 138—140.

Gradul de dezvoltare a limbilor mai trebuie pus în legătură și cu nivelul general de dezvoltare a popoarelor care le vorbesc, de raporturile lor cu alte limbi mai evoluat (sau chiar mai puțin evoluat):

„Între indo-europeana reconstituită prin comparație și limbile indo-europene vorbite astăzi există deosebiri de structură adânci, care rezultă dintr-o lungă dezvoltare autonomă. La fel de importante sînt deosebirile pe care le constatăm între aceste limbi, de la una la alta și care se explică prin varietatea acțiunilor pe care le-au suferit. Limba britonă din cele mai vechi texte este în multe privințe mai evoluată decît irlandeza modernă. Idiomurile iraniene de la începutul erei creștine se găsesc la un nivel lingvistic pe care limbile romanice nu aveau să-l atingă decît cu zece secole mai tîrziu. Invers, lituaniana, limbă rurală, ferită de marile curențe de civilizație, vorbită timp de secole de o populație stabilă pe un domeniu restrîns, a păstrat arhaisme pe care greaca veche și latina le pierduseră. Aceste împrejurări istorice explică faptul că între lituaniană și o limbă de civilizație ca franceza sau engleza există o diferență de valoare care atrage după sine în mod necesar diferențe de structură”¹.

Schimbările dintr-o limbă pot fi explicate uneori prin influențele pe care acea limbă le-a suferit. Deși părțile stabile ale limbii sînt în același timp și greu penetrabile, totuși găsim cazuri de influențe puternice chiar în fondul principal lexical și, mai rar, în structura gramaticală. Mai interesant este însă că sub influență străină o limbă poate fi oprită din evoluția ei normală (romîna de către limba slavă) și invers, limba care suferă influența poate merge mai departe, în unele puncte, decît limba pe care o imită².

În sfîrșit mai trebuie amintită situația specială care se creează în ce privește dezvoltarea limbii în cazul încrucișării. Răspîndindu-se pe un teritoriu unde se vorbește o altă limbă, limba învingătoare nu poate fi învățată în toate amănunțele ei de autohtonii care încep să renunțe la propria lor limbă. Aceștia simplifică limba adoptată în fonetică, gramatică, vocabular, introducînd chiar unele elemente din limba lor³. Nu încrucișarea este cauza principală a dezvoltării limbii care se extinde pe un teritoriu, dar ea constituie în orice caz un factor de transformări mai adînci.

¹ A. Meillet și M. Cohen, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 6-7.

² Acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 65 și 66-69.

³ Vezi A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1928, p. 123.

După prezentarea cazurilor generale de schimbare mai rapidă a limbii urmează să fie arătate diferențele principale care există din acest punct de vedere între perioada prenațională și cea națională.

Caracteristic feudalismului premergător formării națiunilor este fărâmițarea teritorială, căreia îi corespunde pe plan lingvistic o puternică diversificare dialectală. În feudalismul timpuriu se ajunge la deosebiri dialectale așa de mari încît în cele mai multe cazuri locuitorii din regiuni mai îndepărtate ale țării nu se pot înțelege între ei. În unele țări există o puternică literatură dialectală, cum s-a întîmplat în Germania și Franța pînă în secolul al XIV-lea. În Germania „Noua limbă literară a fost creată pe baza dialectelor locale care în unele privințe se separaseră în mod considerabil în procesul dezvoltării lor, avînd, din această cauză, chiar de la început, cîteva variante. Lipsa unității limbii literare, și, cu atît mai mult, lipsa unei norme literare, caracterizează istoria limbii germane și în perioada următoare, pînă la epoca Reformei și a marelui război țărănesc”¹.

În Franța, între secolul al IX-lea și al XI-lea, se desăvîrșește puternica diferențiere dialectală, care a scindat limba relativ unitară de pe teritoriul țării în „langue d’oc” și „langue d’oil”. Partea de nord la rîndul ei se prezintă în evul mediu foarte diferențiată din punct de vedere dialectal. Cele mai importante dialecte din această parte au fost cultivate în literatură. În dialectul din Champagne s-a scris o bogată literatură; în orașele Reims și Troyes a existat o viață culturală dezvoltată. În Picardia secolului al XIII-lea s-a desfășurat o activitate literară superioară celei de la Paris. În Normandia apar texte literare încă din secolul al XI-lea, iar în secolul următor se dezvoltă aci o literatură bogată. În dialectul normand s-a scris epopeea națională franceză. Multe texte literare au fost redactate în varianta literară a dialectului normand vorbit în Anglia. În sfîrșit, interesant este că în dialectul Île-de-France nu s-a scris aproape de loc literatură înainte de secolul al XIII-lea. Așadar pînă în veacul al XIII-lea inclusiv, literatura are un pronunțat caracter dialectal. Scuzele unor scriitori referitoare la exprimarea în dialectul matern nu reflectă o necesitate obiectivă de a se renunța la trăsăturile dialectale locale. Regimul feudal cunoaște o diferențiere lingvistică numai pe plan orizontal pe care, în general, nu o depășește.

¹ M. M. Guhman, *О соотношении немецкого литературного языка и диалектов, Вопросы языкознания*, nr. 1, 1956, p. 31.

Dar dacă aceasta este situația, ce ne îndreptățește să vorbim de o limbă comună a poporului? Pentru a înțelege caracterul specific al unității limbii în perioada prenațională trebuie analizate amănunțit raporturile dintre dialecte în toată dezvoltarea lor istorică. Este știut că dialectele sînt unite prin originea lor comună. Faptul că se diferențiază atît de mult în structura lor încît vorbitorii nu se mai înțeleg nu le conferă calitatea de limbi independente. Condițiile istorice hotărăsc dacă un idiom e limbă sau dialect. Totuși trebuie arătat că chiar atîta timp cît nu există o normă supradialectală, dialectele nu pot depăși un anumit punct de izolare teritorială și deosebire structurală. Aceasta depinde tocmai de istoria lor trecută, de gradul de izolare a regiunilor. De aceea și putem să grupăm la un loc în evul mediu dialectele franceze în opoziție cu cele italiene, de exemplu. Dacă punctul maxim de scindare e depășit, atunci pot apărea limbi diferite așa cum s-a întîmplat în Franța: limba franceză din nord s-a despărțit la un moment dat de limba occitană (*langue d'oc*), al cărei reprezentant actual este provansala.

Oricît de mare ar fi deosebirea între dialecte, ele au elemente de structură comune (asemănătoare sau chiar identice) în laturile lor esențiale: structura gramaticală și fondul principal lexical. Faptul că vorbitorii diferitelor dialecte nu se înțeleg între ei se explică mai ales prin deosebirile de pronunțare. Elementele asemănătoare ale dialectelor formează un strat predominant¹. Pentru a defini limba comună facem apel tocmai la stratul predominant de elemente comune dialectelor, fără a fi nevoiți să căutăm trăsături supradialectale; acest strat are în plus un caracter permanent, rezultat al stabilității structurii gramaticale și fondului principal lexical, așa că îl găsim timp de mai multe secole foarte puțin schimbat.

Dar dialectele, oricît de izolate ar fi, nu trebuie privite ca ceva înghețat. În procesul de funcționare a limbii ele se întrepătrund, deoarece, cu toate greutățile existente, oamenii circulă dintr-o regiune în alta; ei au convingerea că aparțin aceluiași popor, iar cu ocazia trecerii dintr-o regiune în alta știu că nu vor găsi o limbă străină ci un fel de a vorbi pe care, oricît de deosebit ar fi, îl subsumează limbii comune. De aceea își adaptează vorbirea la dialectul din regiunea în care sosesc. Astfel se naște un proces de adaptare a trăsăturilor unui dialect la trăsăturile altui dialect (nu a tuturor la unul singur); sistemul de traducere între dialecte poate să nu ducă la o apropiere structurală a lor, dar, în orice caz

¹ Vezi V. I. Panov, *Об отличиях национального языка от языка народности, Вопросы языкознания*, nr. 6, 1952.

el duce la menținerea și dezvoltarea conștiinței unității de limbă a poporului respectiv. În ce privește limba franceză se știe că unele opere literare cu circulație orală erau adaptate după regiunea în care erau recitate¹ chiar în perioada când nu era nevoie de o limbă comună.

O dată cu consolidarea regimului feudal, dialectele încep să fie folosite din ce în ce mai mult în literatură și acest fapt influențează asupra raportului dintre ele. Scriitorii renunță de multe ori la trăsăturile prea specifice dialectului lor, pe de o parte. Pe de altă parte limba literară poate impune anumite inovații tuturor dialectelor, așa încît la un moment dat se ajunge ca dialectele să fie mai puțin deosebite între ele sub aspectul literar decît sub cel vorbit.

„Cu cît cizelarea conștientă a limbii curente devine mai pronunțată, cu atît se respectă mai mult anumite tradiții și modele încetățenite, cu atît limba unei opere se îndepărtează mai mult de dialect, și cu cît mai nemijlocită este fixarea în scris, cu atît mai clar se desprind particularitățile dialectale... Limba literară din această perioadă, cu toate că nu are o normă unică supradialectală se distinge totuși de simpla fixare în scris a dialectului, fiind concepută, cu toată diversitatea ei ca ceva unitar, ca *tiusche zunge*, spre deosebire de „*landesprache*” (limbile regionale), lucru despre care scria la sfîrșitul secolului al XIII-lea Hugo von Trimberg”².

Așadar operele literare se îndepărtează de la dialectul în care sînt scrise. În plus, datorită prelucrării literare, inovațiile se generalizează în limba scrisă. Lucrul acesta este vizibil mai ales atunci cînd se dezvoltă unele procedee specifice anumitor stiluri sau genuri literare. În literatura artistică trăsăturile dialectale sînt mai puțin pronunțate decît, de exemplu, în documentele oficiale.

Astfel dialectele limbii comune a poporului nu sînt o sumă mecanică ci reprezintă o unitate vie, găsindu-se în interacțiune³. Interacțiunea dialectelor din această perioadă nu duce la detașarea unor trăsături lingvistice supradialectale acceptate de masa vorbitorilor, dar ea este factorul principal care, privit în perspectiva istorică, ne îndreptățește să vorbim de una și aceeași limbă a poporului, chiar în cazuri extreme ca cele din Italia, Franța, Germania.

¹ W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*, Heidelberg, 1908, vol. I, p. 8—9.

² M. M. Guhman, *lucr. cit.*, p. 33—34.

³ A. I. Smirnițki, *Сравнительно-исторический метод и определение языкового родства*, Moscova, 1955, p. 17—18.

Cu privire la legătura dintre dialecte în perioada veche a limbii franceze, s-a pus problema găsirii unei baze dialectale a limbii literare din acea vreme. Pentru secolul al XI-lea și al XII-lea această bază nu putea fi constituită de dialectul francian (din Île-de-France), deoarece sînt puține dovezi că el a avut o formă literară înainte de secolul al XIII-lea. Specialiștii au ajuns la concluzia că la baza limbii franceze literare din perioada veche stau trăsături ale mai multor dialecte, mai ales ale celor din grupul apusean și nord-estic¹. Cred însă că este exagerat să căutăm elemente de limbă literară comună în perioada veche a limbii franceze și cu atît mai mult, o bază dialectală, fie ea chiar una formată din corelația mai multor dialecte. În realitate au fost mai multe dialecte care aveau aspect literar propriu, dar s-au influențat reciproc; indiferent de gradul de influență, apropierea între ele nu rezultă așadar din faptul că se pornește de la un dialect reprezentativ în care se introduc elemente din dialectul matern, ci invers, se pornește de la dialectul matern în care se introduc elemente din celelalte. De aceea un text francez vechi se recunoaște în ce dialect a fost scris și ce influențe a suferit.

Rezultă din cele arătate că în perioada prenațională limba comună a poporului nu-și pierde trăsătura de a fi unică pentru o societate dată. Dar în interiorul ei dialectele sînt întotdeauna pe picior de egalitate; nici unul din dialecte nu se ridică deasupra celorlalte, nu devine o normă obligatorie pentru toată populația țării. Ce raport există atunci între limba comună și dialecte? Din punctul de vedere al existenței limbii este un raport de la particular la general. Limba comună care este generalul, nu există decît prin dialectele particulare. Acestea la rîndul lor nu sînt decît o manifestare a limbii comune, nu ceva exterior, un adaos al ei. Dar cum orice particular are existența lui proprie, un dialect al limbii comune are trăsături specifice care îl deosebesc și de limba comună și de celelalte dialecte ale ei. Esența lui o constituie însă stratul de forme comune tuturor dialectelor, care este predominant. Ca atare limba unică a poporului nu este o categorie abstractă, ci există în realitate așa cum există orice general în și prin particular. Însă din punctul de vedere al cunoașterii limbii comune în perioada prenațională, trebuie să facem o operație de abstractizare, de scoatere a elementelor principale care se găsesc în și numai în dialecte. Astfel vom avea un tablou de trăsături comune dialectelor și altul de trăsături deosebitoare. Pe plan descriptiv ambele sînt la fel de importante, deși primul este mai cuprinzător. Pe plan istoric este mai

¹ Vezi N. A. Katagoșcina, *Процессы формирования французского письменного литературного языка, Вопросы языкознания*, nr. 2, 1956.

semnificativ sectorul elementelor comune dialectelor, întrucît el constituie premisa contopirii lor în unul singur, într-o perioadă următoare.

Într-adevăr în epoca națională apare o transformare calitativă a raporturilor dintre dialecte. Procesul de diversificare încetează, iar locul lui îl ia unificarea. Unificarea dialectală a existat și în sclavagism, însă în cadrul națiunii ea se desfășoară pe un plan superior, atît ca necesitate obiectivă, cît și ca intensitate. Schimbul de mărfuri într-o piață organizată impune folosirea unei singure limbi pe tot teritoriul țării¹, chiar dacă populația se află sub dominație politică străină.

Unificarea dialectelor în perioada națională se face prin evidențierea unuia dintre dialecte și anume a aceluia care e vorbit în centrul economic și cultural cel mai dezvoltat. El se transformă în normă obligatorie pentru populația întregii țări, devine expresia concretă a limbii naționale. Celelalte dialecte încep să fie tot mai puțin folosite sub aspect literar, restrîngîndu-se la păturile sociale mai puțin cultivate. Prin urmare, nu mai poate fi vorba de egalitate a dialectelor în perioada națională, ci de subordonare față de unul singur. Este știut că împrejurările economice și politice fac ca un dialect să se transforme din simplă parte componentă a limbii unice a poporului în tip reprezentativ pentru limba națională. Restul dialectelor, deși intră în compoziția limbii naționale, nu mai sînt caracteristice pentru ea (sînt moșteniri ale unei faze anterioare), iar din punct de vedere dialectic reprezintă vechiul sortit dispariției.

Ridicarea unui dialect la rangul de normă națională unică are urmări pentru structura lui, legate de eliminarea trăsăturilor prea specifice și de îmbogățirea cu elemente din celelalte dialecte. Noile nevoi și concurența cu celelalte dialecte îl fac să se transforme mai repede în prima perioadă a unificării limbii naționale. În procesul de stabilire a normelor limbii naționale cultivarea dialectului fundamental duce la o alegere între mijloacele existente, la stabilirea conștientă a unor reguli și eliminarea altora, la îmbogățirea vocabularului. Transformarea lui calitativă nu depinde însă numai de extinderea sa pe plan orizontal (teritorial), ci și vertical (pe domenii de activitate).

Se știe că în timpul feudalismului limba vie a poporului nu era folosită în toate sferile de activitate socială; în biserici, justiție, în treburile administrative și în literatura teoretică se folosește o limbă străină, neînțeleasă de popor, cum s-a folosit în apusul Europei limba latină². Înlocuirea ei cu limba națională devine o problemă de stat. Folosită în domenii de

¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere*, Ed. P.M.R., 1950, vol. XX, p. 396.

² Pentru problema în ansamblu vezi, A.M. Boldirev, *Некоторые вопросы становления и развития письменных языков условиях феодального общества*, *Вопросы языкознания*,

activitate mult mai largi și mai speciale decât pînă acum, limba națională trebuie să-și perfecționeze mijloacele de exprimare pentru a satisface nevoile apărute. Astfel asistăm la un proces, mult mai pronunțat decât pînă acum, de specializare a limbii pe sfere de activitate socială. Se dezvoltă și apar noi stiluri ale limbii, în primul rînd stilul științific. Acest proces este o condiție în plus de accelerare a ritmului dezvoltării limbii : într-o perioadă relativ scurtă limba devine mai sistematică, se îmbogățește cu termeni noi, cu expresii frazeologice și întorsături de frază tot mai complexe.

Așadar în faza de constituire a limbilor naționale există condiții obiective ca în istoria limbii să se producă un salt calitativ. Problema saltului în limbă a fost analizată de acad. Al. Graur într-un capitol din *Studii de lingvistică generală*. Pe plan filozofic, cu unele referiri la specificul salturilor lingvistice, s-au ocupat de salt G. S. Șleahenko și V. I. Elmeev într-un articol publicat în *Analele romîno-sovietice, seria filozofie*, 1956, nr. 4, intitulat *Despre caracterul absolut și relativ al saltului*. În esență, cînd vorbim de un salt calitativ în limbă trebuie urmărite următoarele aspecte.

Deși poate fi provocat de factori externi, saltul lingvistic este rezultatul mișcării laturilor interne ale limbii ; în structura limbii au loc transformări adînci explicabile prin tendința generală de evoluție a fiecărui element în parte și prin relațiile din interiorul sistemului. De aceea e foarte important, cînd studiem saltul în limbă, să punem în lumină faza pregătitoare, cum a fost, de exemplu, latina tîrzie pentru formarea limbilor romănice.

Practic trebuie studiate mai ales acele elemente care s-au schimbat atît de mult încît au dus la o nouă configurație a sistemului limbii ; trebuie stabilite faptele de fonetică, de structură gramaticală și de vocabular pierdute și cîștigate într-o perioadă relativ scurtă, care au făcut să apară noi legături în interiorul limbii. Cît de multe modificări sînt necesare pentru a putea vorbi de un salt ? Se știe că elementele de bază ale limbii — structura gramaticală și fondul principal lexical — sînt foarte stabile, așa că nu ne putem aștepta la transformări radicale ale lor. Doar specificul saltului lingvistic constă în aceea că el nu are ca urmare lichidarea bazelor calității vechi. Se poate stabili drept criteriu al saltului în limbă înțelegerea. Dacă, de exemplu, un text romînesc de greutate mijlocie din secolul

nr. 2, 1956. Despre succesiunea diferitelor limbi literare în Anglia, vezi E. Buyssens, *L'anglais du roi, Bulletin mensuel de l'Union des Anciens Etudiants de l'U.L.B.*, nr. 187, septembrie 1950, p. 15—19.

al XVI-lea nu este înțeles de un om cu cultură mijlocie din secolul nostru, avem un salt calitativ între cele două perioade.

Dar specialistul trebuie să analizeze cauzele care fac ca textul să fie neînțeles de la o perioadă la alta; el trebuie să releve nu numai cantitatea schimbărilor produse în amănunt, ci și importanța lor. În același sens e nevoie să se arate ritmul schimbărilor, adică gradul de concentrare a unor prefaceri importante într-o anumită perioadă. Pentru aceasta se cere o comparație între sistemul limbii de la începutul perioadei de salt și cel de la sfârșitul ei.

În scopul înțelegerii mai adânci a procesului de dezvoltare a limbii se impune o concluzie cu privire la progresul pe care l-a înregistrat limba în discuție în trecerea de la o perioadă la alta. Pentru aceasta trebuie subliniată îmbogățirea limbii luată absolut și întărirea caracterului ei sistematic.

În sfârșit, saltul lingvistic nu presupune întotdeauna apariția unei limbi noi. Din punct de vedere genealogic, fazele succesive pe care le parcurge o limbă nu-i schimbă caracterul, întrucât întotdeauna ele se explică una din alta. O nouă calitate a limbii este interesantă în raport cu procesul de comunicare; ea este superioară celei vechi tocmai pentru că satisface mai bine nevoile înțelegerii între oameni. Or, acestea fac ca limba să nu se schimbe brusc; o anumită parte capătă un caracter neutru din punctul de vedere al luptei dintre vechi și nou. Structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt vechi în limbă, dar nu în sensul pe care îl dă materialismul dialectic acestui cuvînt. Prin urmare nu trebuie să căutăm cu orice preț anularea vechiului din limbă și apariția masivă de fapte noi pentru a determina schimbarea ei calitativă. Important pentru saltul lingvistic este mai ales modul nou de organizare al limbii care se realizează pe baza unui număr relativ mic de elemente nou apărute.

După ce am arătat deosebirile dintre perioada prenațională și cea națională în ce privește condițiile de dezvoltare a limbii și particularitățile saltului calitativ în istoria limbii, voi urmări în continuare ideile expuse pe baza materialului oferit de limba franceză.

Cum am văzut, în faza de constituire a limbii naționale apare un nou raport între dialectele limbii, ceea ce face ca problema unității limbii să se reducă la extinderea unei singure norme literare pe întregul teritoriu ocupat de națiune. În istoria limbii franceze s-a impus ca normă obligatorie dialectul vorbit în jurul Parisului. Istoria literară propriu-zisă a acestui dialect începe abia în secolul al XIII-lea. Deși în secolul al XIII-lea

sînt unii scriitori care îl preferă dialectului din regiunea lor, el nu și le subordonează pe celelalte decît printr-o luptă de concurență destul de lungă. Supremația dialectului din Île-de-France se leagă de dezvoltarea economică a burgheziei franceze a cărei activitate impunea folosirea unei singure variante a limbii comune în toată țara și de evenimentele politice care au ridicat prestigiul Parisului. Data pătrunderii lui în diferitele regiuni ale Franței depinde de momentul anexării provinciilor feudale la domeniile regale¹, de distanța la care se află acestea de Paris, de gradul de deosebire structurală între el și dialectul local și de tradiția acestuia din urmă.

În secolul al XIV-lea și al XV-lea au loc transformări adînci în baza economică a societății franceze. Cu ocazia războiului de 100 de ani burghezia se afirmă ca o clasă puternică, în stare să decidă de soarta națiunii. Mișcările de masă ale burgheziei și ale țărănimii dau lovituri serioase regimului feudal. Hotărîtor pentru răspîndirea limbii e faptul că de aici înainte începe să aibă importanță nu domeniul feudal, ci centrul orășenesc. Iar între orașele țării se stabilește o ierarhie : Parisul depășește ca importanță economică, politică și culturală toate orașele Franței. Profitînd de dezordinea creată de război, țărani se răscumpără ușor sau fug de pe domeniul seniorului, așa încît vechea iobăgie este înlocuită cu alte forme de relații feudale. Principalul este însă că regiunile nu mai duc o viață izolată, activitatea din interiorul țării impune trecerea nestingherită de la o provincie la alta. Burghezia sprijină monarhia în acțiunea de creare a unui stat centralizat. Într-un asemenea stat legile care se dau se aplică peste tot, pînă în cele mai îndepărtate colțuri.

Primul semn al extinderii limbii literare pariziene este părăsirea dialectelor ca instrument de exprimare în literatură. Secolul al XIV-lea este ultimul în care se mai scrie literatură artistică de valoare în dialect. Pentru a arăta declinul literaturii dialectale se citează de obicei cazul cronicarului J. Froissart : în primele versiuni ale cronicii sale el folosește dialectul picard, iar spre sfîrșitul vieții adoptă dialectul de la Paris. În nordul Franței în secolul al XV-lea limba literară de la Paris este deja generalizată ca limbă scrisă² ; la sfîrșitul acestui veac se inventează tiparul care contribuie foarte mult la răspîndirea limbii scrise. Literatura scrisă în dialect începe să fie disprețuită, dialectele decăzînd astfel în situația de patois. Ca limbă vorbită dialectul de la Paris este departe de a fi gene-

¹ Pentru istoria alipirii diferitelor provincii vezi E. Lognon, *La formation de l'unité française*, Paris, 1922.

² Vezi G. Brun, *Parlers régionaux, France dialectale et unité française*, Paris-Toulouse, 1946, studiu recenzat în *Le français moderne*, 1946, nr. 4, p. 317—319.

ralizat în secolele al XIV-lea și al XV-lea. În această perioadă el este folosit în provincie numai ca limbă a literaturii și ca limbă a cancelariei.

În secolul al XVI-lea este interesant că marii scriitori sînt din provincie, dar ei scriu fără greutate în limba națională literară. În operele lor se disting însă uneori termeni dialectali din care unii au rămas în limba literară, alteori chiar construcții specifice. Astfel dialectele contribuie la îmbogățirea limbii literare. Curentul de îmbogățire a ei cu elemente din dialecte a fost destul de puternic în secolul al XVI-lea. Scriitorii își manifestă direct simpatia față de termenii dialectali sau populari. Acolo unde nu merge termenul francez, spune Montaigne, să suplinească cel gascon; de asemenea cuvintele folosite în halele Parisului sînt preferabile celor puțin cunoscute¹.

În vorbirea curentă limba națională literară franceză e folosită în secolul al XVI-lea numai de nobilimea din regiunile dialectale ale nordului. Spre sfîrșitul veacului, Malherbe condamnă folosirea termenilor dialectali în literatură.

În secolul al XVII-lea limba literară se extinde în orașele țării unde burghezia nu mai folosește decît rareori dialectul local. În alte clase sociale generalizarea vorbirii de la Paris se face mult mai tirziu. După Revoluție se extinde învățămîntul la sate, iar în perioada contemporană se răspîndește mult presa, radioul. Țăranii sînt obligați să facă armată. Toate acestea duc la dispariția destul de rapidă a graiurilor locale. Astăzi pînă aproape la 500 de km în jurul Parisului „graiurile locale se șterg”².

În sudul Franței franceza literară s-a răspîndit mult mai greu³. Deși unele provincii sînt cucerite în secolul al XIII-lea, regalitatea nu reușește să introducă în ele limba franceză. Pînă la mijlocul veacului al XV-lea franceza nu pătrunde în domeniul sudic, fapt explicabil prin tradiția limbii occitane și prin unitatea ei (idiomele gascon, catalan și provansal formau un fel de koine).

În secolul al XVI-lea dialectul gascon și limousin dau repede înapoi. Măsurile luate de administrația regală răspîndesc franceza în sud, dar numai ca limbă scrisă. Idiomul local e folosit însă de toate clasele sociale ca limbă vorbită și uneori și scrisă. În partea centrală a sudului, dialectul local începe să decadă, totuși nu se ajunge decît la bilingvism. Partea orientală e cea mai rezistentă: în Provansa s-a petrecut mai de grabă un proces de încrucisare decît de contopire dialectală. Din secolul al

¹ Montaigne, *Essais*, Ed. Thibaudet, Bruges, 1937, p. 180 și 181.

² A. Meillet, *Les langues dans l'Europe nouvelle*, Paris, 1928, p. 108.

³ Etapele acestui proces le dau după cartea lui G. Brun, *Recherches historiques sur l'introduction du français dans les provinces du Midi*, Paris, 1923.

XVI-lea franceza intră aci ca limbă adoptivă, de civilizație. Cu toate că ea a fost mereu limba oficială, încrucișarea nu s-a terminat complet nici pînă astăzi. Nefiind folosită ca limbă de cultură s-ar putea ca provansala să dispară în viitor, dacă se continuă aceeași politică. Ch. Rostaing face cunoscut că în 1945, provansala nu se mai vorbea în mod natural sub vîrsta de 40 de ani¹.

Acestea sînt, pe scurt, etapele răspîndirii limbii franceze naționale literare în întreaga țară. La începutul procesului de supraordonare a dialectului de la Paris, extinderea lui a contribuit la o evoluție mai rapidă. (Cum am spus mai sus, prima perioadă a procesului de unificare dialectală contribuie la dezvoltarea mai accelerată a limbii).

Dar în perioada de constituire a limbii naționale, franceza se extinde și pe domenii de activitate, nu numai teritorial.

La începutul secolului al XIV-lea ea este introdusă alături de latină în cancelaria regală și în actele oficiale. Filip cel Frumos se înconjură de juriști burghezi care redactează în limba națională legile locale. Începînd din această epocă se lărgeste rețeaua administrativă deservită de o armată întreagă de funcționari care scriu în franțuzește. Ei adaptează limba la nevoile domeniului de activitate respectiv.

În învățămînt se menține limba latină pînă în secolul al XVII-lea, dar chiar din secolul al XV-lea apar dicționare latinești cu traducerea cuvintelor în franțuzește.

În știință, franceza e folosită încă din secolul al XIV-lea, cînd apare un tratat de chirurgie și chiar o mică astronomie. Tot în acest secol începe seria traducerilor din latină. Se traduc Aristotel (din latinește), Titus-Livius, apoi Sf. Augustin, Valerius Maximus etc. Apare chiar o teorie a limbii traducerilor, a limbii savante în general, care trebuie să se deosebească de cea vorbită, mai ales prin adaptarea sau calchiera cuvintelor latinești. Așa se ajunge nu numai la o specializare a limbii, ci și la îmbogățirea substanțială a ei, deoarece mulți termeni considerați distinși la acea epocă au devenit populari mai tîrziu.

Secolul al XVI-lea este însă perioada în care se consolidează limba franceză națională. În primul rînd, prin Ordonanța de la Villers-Cotterets dată de Francisc I, ea se generalizează ca limbă oficială, intrînd chiar în justiție. În scurt timp se ajunge și aici la o specializare a limbii — se dezvoltă stilul judecătoresc cu trăsăturile lui specifice ironizate de scriitori încă la sfîrșitul veacului. În al doilea rînd, apare pentru prima dată o

¹ Vezi recenzia la studiul lui G. Brun, *Parlers régionaux, France dialectale et unité française*, Paris-Toulouse, 1946, *Le français moderne*, 1946, nr. 4.

politică lingvistică. Manifestul Pleiadei (*Défense et illustration de la langue française*, 1549), argumentează superioritatea limbii franceze față de latină și greacă, mai mult prin posibilitățile ei de dezvoltare; de aceea autorul insistă asupra procedeelelor pe care trebuiau să le folosească scriitorii pentru a îmbogăți limba. Problema cultivării limbii va deveni o preocupare atât de susținută în Franța, încât la un moment dat acțiunea oficialității va încerca să oprească dezvoltarea limbii (în secolul al XVII-lea se stabilesc normele exprimării corecte și a folosirii corecte a limbii pe domenii de viață socială, pe genuri în literatură etc.).

Fapt este că și folosirea limbii pe sfere de activitate unde se impunea specializarea ei duce la o transformare mai rapidă în prima perioadă a constituirii limbii naționale.

Așa se face că franceza medie — secolele XIV — XV — XVI — este o perioadă de relativă instabilitate în istoria limbii franceze. Ea cuprinde elemente și din perioada veche și din cea modernă, ceea ce îi dă un caracter de tranziție. Condițiile pe care le-am arătat mai sus au contribuit la transformarea mai accelerată a limbii în sensul că pe baza schimbărilor petrecute la sfârșitul francezei vechi se face acum o nouă organizare a unor laturi importante din sistemul limbii, îmbogățit cu elemente nou apărute. Din această cauză consider că franceza medie — perioada lingvistică corespunzătoare procesului istoric de constituire a națiunii franceze — cuprinde răstimpul în care s-a efectuat un salt în istoria limbii franceze; au avut loc, în această vreme, acumulări masive de elemente ale noii calități, însoțite de dispariția unor elemente importante ale calității vechi. Franceza mijlocie nu este o treaptă calitativă nouă în raport cu franceza veche, dar nici o fază calitativă deosebită în raport cu franceza modernă (mai ales dacă ne gândim la secolul al XVI-lea). Numai franceza modernă (care începe o dată cu secolul al XVII-lea) este o treaptă calitativă nouă, superioară francezei vechi. Asta nu înseamnă că dacă se socotește franceza medie o perioadă de tranziție în care se petrece un salt, ea nu mai este o perioadă distinctă în istoria limbii franceze. Ea nu e o treaptă calitativă diferită în raport cu franceza veche și modernă, dar nici nu poate intra în nici una din cele două faze calitativ deosebite.

Contemporanii și-au dat seama că limba se schimbă repede în perioada dintre secolul al XIV-lea și al XVI-lea. Vauclin de la Fresnaye se exprimă clar :

„Car depuis quarante ans, cinq ou six fois déjà,
La façon a changé de parler en français”.

(*Art poétique*, I).

Mai important este că același sentiment (deși mai moderat) îl are și Montaigne în secolul al XVI-lea spunînd despre limbaj: „Il écoule tous les jours de nos mains, et depuis que je vis s'est altéré de moitié”¹.

Urmează să prezint faptele cele mai importante care să dovedească trecerea calitativă enunțată în principiu mai sus. Cum am arătat, perioada de salt are înainte o fază pregătitoare. Pentru franceza medie această fază o constituie secolul al XIII-lea. Mă voi referi la schimbările din acest secol pe compartimente, atunci cînd este cazul.

În materie de fonetică în franceza medie se desăvîrșește procesul de transformare a consoanelor africcate, în fricative început de la sfîrșitul francezei vechi. Astfel *ts* > *s*, *č* > *š*, *č̣* > *ž*. În plus, vechile fricative interdentalale care se mai găseau în franceza veche în unele cuvinte (*con-trethe* etc.) dispar.

Apar deosebiri și în ce privește posibilitatea existenței unor foneme în anumite poziții — *s* dispore în fața consoanelor sonore și apoi în fața surdelor chiar în franceza veche. În franceza medie continuă procesul de dispariție a consoanelor în finală, înlăturînd din pronunție chiar lichidele finale. Împotriva acestei tendințe se va reacționa mai tîrziu cînd se vor restabili unele finale, în special *r* la conjugarea a II-a. Datorită împrumuturilor din latinește apar sunete în poziții în care latina vorbită din Galia le pierduse: *s* înainte de consoane (*question*), fricative intervocalice: *s* (*facile*), *ž* (*fragile*), oclusive intervocalice: *t* (*natif*), *d* (*adorer*). În felul acesta reorganizarea fonemelor capătă importanță nu numai în ce privește noile opoziții apărute, ci și ca poziție în care se folosește sistemul fonologic.

În sistemul vocalelor se petrece procesul început mai dinainte de reducere a diftongilor apăruiți în limba franceză: *ai* > *e*, *eu*, *ue* > *ö* și abia în secolul al XVI-lea *au* > *o*. Astfel se organizează mai bine sistemul vocalic (*ö* se întărește ca pereche intermediară a lui *ü* mai vechi); se întărește seria nazalelor prin trecerea lui *āi* la *ē* (începută probabil încă din franceza veche). În ce privește organizarea întregului sistem al vocalelor nazale există o deosebire esențială între franceza veche și cea modernă. După ce arată tratamentul nazalelor în diferite dialecte franceze, André G. Haudricourt² ajunge la concluzia că în limba franceză națională a avut loc o reorganizare a sistemului nazalelor, dezechilibrat în perioada cea mai veche. Trăsătura principală a acestui proces este că de-a lungul vea-

¹ Citat după J. Coppin, *Etude sur la grammaire et le vocabulaire de Montaigne d'après les variantes des „Essais”*, Lille, 1925, p. 3 (ortografia modernizată).

² André G. Haudricourt, *Enjan en français*, Word, august 1957, p. 39—47.

curilor s-a remaniat sistemul cantitativ al vocalelor, în funcție de necesitatea de a se menține echilibrul sistemului.

Un fenomen fonetic specific francezei medii este reducerea vocalelor în hiat : *ea* > *a* (*eage* > *âge*); *aē* > *ã* (*raencon* > *rançon*); *aou* > *ou* (*saoul*); *ao* > *a* (*faon*, *paon*, *taon*); *aa* > *a* (*gaagner* > *gagner*); *eoi* > *oi* (*veoir* > *voir*); *eu* > *u* (*deust* > *dût*); *ei* > *i* (*feils* > *fils*); *ie* > *e* (*cherchier* > *chercher*). Dezvoltarea progresivă constă aici în organizarea mai strictă a vocalelor, impusă de modificări chiar în sistemul vocalic, de exemplu *eoi* > *oi* (= *ue*) se explică prin trecerea lui *oi* la *ue*.

Dar tot din tendința de sistematizare limba reacționează împotriva unor aglutinări petrecute în franceza veche. Astfel avem drumul invers : *quis* > *qui les*; *sis* > *si les*; *çost* > *ço* (*cela est*, explicabil prin aceea că *s* final nu se mai pronunță.

În morfologie se sistematizează mai întâi declinarea substantivelor. Sistemul defectuos al declinării din franceza veche (categorii multe de declinare, declinare imparisilabică etc.) este înlăturat; la aceasta contribuie dispariția lui *s* final încă din franceza veche. În secolul al XIV-lea declinarea cu două cazuri nu se mai întâlnește; *s* se generalizează ca marcă scrisă a pluralului, pronunțat ca *z*- la începutul cuvintelor cu inițiala vocalică. La adjective se generalizează desinența *e* pentru feminin, dispar resturile de comparație sintetică.

Se specializează și se reorganizează seria determinativelor. Modificări mai importante au loc la demonstrative și posesive care ajung la sistemul actual din franceză, organizat pe baza deosebirii dintre adjective determinative și pronumele corespunzătoare.

Numeralul ordinal se formează de aci înainte regulat, vechile forme devenind substantive (*quart*, *quint(e)*).

La verbe se sistematizează desinențele și radicalele. Cele două tipuri de la conjugarea I (*je chant* și *je dote*) se reduc la unul singur pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea. În veacul următor, dispariția lui *e* final (mut) face posibilă unificarea radicalelor, înlăturîndu-se o serie de alternanțe : *è/a*; *ie/e*; *eu/ou* etc.¹ Rămîn cu alternanță o parte din verbele mai mult folosite.

La perfect, din motive analogice și fonetice se reduc cele vreo opt tipuri existente în franceza veche, operîndu-se și aici o acțiune puternică de sistematizare.

¹ Vezi J. Kuryłowicz, *Le changement accentuel dans la langue française du XVIe siècle*, *Bulletin linguistique*, 1945, XIII.

În sintaxă se generalizează folosirea articolului hotărît (flexiunea cazuală dispăruse), acesta pierzându-și valoarea demonstrativă pe care o avea uneori în franceza veche; de aceea se extinde folosirea partitivului. La fel se generalizează prepozițiile pentru exprimarea cazurilor, pronumele personale pentru exprimarea persoanelor la verbe, negația *ne-pas*.

Dispărînd formele durative (*est passant*) încep să apară alte construcții pentru a exprima nuanțele acțiunii, tip *aller faire*. Se dezvoltă locuțiunile prepoziționale, conjuncționale și relative (*alors que, attendu que, afin que, supposé que, de quoi*).

Ordinea cuvintelor în frază se fixează, fenomen care merge paralel cu dispariția declinării. Fraza își pierde așadar libertatea de construcție pe care o avusese în franceza veche. În schimb, vechiul sistem de juxtapunere este înlocuit cu o frază bogată în subordonare, dezvoltată după periodul latin. Bineînțeles că lucrul acesta este în legătură cu dezvoltarea gândirii în toate sectoarele vieții spirituale. Din această vreme datează regulile acordului participiului trecut și ale concordanței timpurilor.

În vocabular saltul se manifestă mai ales prin acumularea de elemente noi. Limba franceză literară se îmbogățește cu termeni dialectali din nord și din sud (termeni din domeniul marinei, construcției, din muzică și din literatură). Faptul capital îl constituie împrumutul masiv de latinisme, care contribuie la un salt calitativ în dezvoltarea vocabularului abstract al francezei. Uneori franceza veche avea termeni generali bine definiți, dar chiar din aceștia unii au fost înlocuiți cu împrumuturi din latină. În administrație, în operele științifice (de medicină și matematică), în filozofie, în limbajul politic se preferă termenul latinesc celui francez.

Așadar uneori din manie, dar de cele mai multe ori din nevoie vocabularul se înnoiește. La împrumutul din latină se adaugă apoi cuvinte venite din germană, din spaniolă, dar mai ales din italiană care dă francezei și sufixe (*-ade, -issime*). Atît de mare a fost afluxul de termeni luați de peste tot, încît în secolul al XVII-lea se va simți nevoia unei reacții împotriva îmbogățirii vocabularului pe cale externă.

În ce privește mijloacele interne, se întăresc sufixele împrumutate care devin uneori productive. Apar cuvinte mai lungi decît în perioada veche, ceea ce schimbă oarecum ritmul vorbirii. Se formează multe cuvinte prin compunere, prin schimbarea părții de vorbire.

De multe ori se păstrează paralel termenul vechi și cel nou, creîndu-se astfel lungile serii de dublete specializate semantic. Dar în ansamblu dispar destul de multe cuvinte, mai ales cele legate de realitățile vechi (modă, viață militară, relații feudale etc.).

Nu am pomenit toate detaliile pe care le prezintă fiecare latură a limbii în procesul de îmbogățire și sistematizare a ei¹. N-am făcut decât să amintesc unele aspecte discutate mai pe larg în tratatele de specialitate. Ceea ce am încercat să pun în lumină este progresul care s-a făcut în franceza medie. Și cum toate transformările amintite s-au operat într-un ritm mai rapid în comparație cu perioada dinainte și cea următoare, consider că prin fapte s-a dovedit caracterul de salt calitativ al francezei mijlocii. Criteriul înțelegerii verifică acest lucru. Un francez din perioada modernă înțelege un text din franceza medie, dar nu înțelege, dacă n-are cunoștințe de istoria limbii, un text din franceza veche.

ПЕРЕХОД ОТ ОБЩЕГО ЯЗЫКА НАРОДА К НАЦИОНАЛЬНОМУ ЯЗЫКУ В ПРИЛОЖЕНИИ К ФРАНЦУЗСКОМУ ЯЗЫКУ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В первой части автор дает краткий обзор условий, объясняющих более быстрое развитие языка в известные периоды: коренные преобразования в обществе, территориальная изолированность, объединение страны, прогресс цивилизации, влияние других языков, распространение на чужой территории.

С этой точки зрения рассматриваются различия, существующие между периодом, предшествующим возникновению национальных языков, и эпохой, когда нация уже сформировалась. До этой эпохи язык используется не во всех областях деятельности народа. Язык разветвляется на почти независимые диалекты. Тем не менее язык сохраняет свое единство, так как: 1) история народа доказывает, что не был достигнут крайний предел изолированности; 2) основные элементы диалектов почти идентичны; 3) диалектам свойственна система взаимного проникновения; 4) новшества литературного языка стремятся стать общим явлением для всех диалектов. Старый французский язык представляет собой отличный пример в том, что касается отношения равенства между диалектами и в том, что касается факторов, способствующих единству языка.

Это положение совершенно меняется в национальный период. Теперь культивируется лишь один диалект. Остальные обречены на вымирание. Использование одного диалекта на более пространной территории и почти во всех областях деятельности нации вызывает более ускоренное развитие этого диалекта, лежащего в основе национального языка. Поэтому возникновение национальных языков, по крайней мере в большинстве случаев, влечет за собой качественный скачок во внутренней

¹ Pentru amănunte vezi F. Brunot, *Histoire de la langue française*, vol. I și II (părțile corespunzătoare), Paris, 1928 și 1927.

структуре языков. Указав на особенности лингвистического скачка, автор задерживается более подробно на положении французского языка. В период формирования французской нации диалект Парижа начинает распространяться в провинции и завоевывать себе место в разных областях общественной и культурной деятельности. В истории французского языка этот период соответствует среднефранцузскому. Под влиянием глубоких перемен во внешних условиях, среднефранцузский подвергается основным изменениям в своей структуре. Приведенные в этом отношении примеры рассматриваются с точки зрения прогрессивного пути, пройденного языком в эту эпоху: обогащение языка новыми элементами, укрепление системы в смысле упрощения и усложнения. Являясь переходным этапом, среднефранцузский представляет собой период, когда французский язык сделал качественный скачок в своей истории, переходя от старофранцузского к высшему этапу — новофранцузскому языку.

LE PASSAGE DE LA LANGUE COMMUNE DU PEUPLE À LA LANGUE NATIONALE — AVEC DES APPLICATIONS AU FRANÇAIS

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'article, l'auteur expose brièvement les conditions qui expliquent le développement plus rapide d'une langue au cours de certaines périodes : transformations radicales de la société, isolement territorial, unification du pays, progrès de la civilisation, influence des autres langues, extension sur un territoire étranger.

A ce point de vue, il discute des différences entre l'époque précédant la constitution des langues nationales et l'époque nationale. Avant celle-ci, la langue n'est pas employée dans tous les secteurs de l'activité du peuple. Elle est nettement différenciée en dialectes presque indépendants. Néanmoins, la langue garde son unité parce que : 1° l'histoire du peuple en question montre que le point extrême d'isolement n'a pas été atteint ; 2° les éléments essentiels des dialectes sont à peu près identiques ; 3° les dialectes connaissent un système de transposition réciproque ; 4° les innovations de la langue littéraire tendent à se généraliser dans tous les dialectes. Le vieux français offre un bon exemple du rapport d'égalité entre les dialectes et des facteurs qui contribuent à l'unité de la langue.

A l'époque nationale, la situation change du tout au tout dans ce domaine. Un seul dialecte est cultivé, les autres étant voués à la disparition. L'emploi sur un territoire beaucoup plus vaste, et dans presque tous les domaines d'activité de la nation, détermine un développement plus rapide du dialecte qui constitue la base de la langue nationale. C'est pourquoi la constitution des langues nationales, du moins dans la plupart des cas, entraîne un saut qualitatif dans la structure interne des langues. Après avoir indiqué les particularités du saut qualitatif linguistique, l'auteur

insiste davantage sur la situation du français. Pendant la période de formation de la nation française, le dialecte parisien commence à se répandre en province et s'impose dans les différents domaines de l'activité publique et culturelle. Dans l'histoire du français, cette période correspond au moyen français. En raison des profonds changements des conditions extérieures, le moyen français subit des modifications essentielles de structure. Les faits invoqués à l'appui de cette affirmation sont commentés au point de vue des progrès réalisés par la langue à cette époque : éléments nouveaux qui l'enrichissent, système plus ferme — plus simple et plus complexe. Le moyen français constitue la période de transition durant laquelle le français, par un saut qualitatif, a passé du vieux français à une étape supérieure — le français moderne.

ASPECTE ALE PROGRESULUI ÎN EVOLUȚIA CATEGORIILOR GRAMATICALE

DE

LUCIA WALD

Aprecierea evoluției unor categorii ale gramaticii nu se poate face decât dacă ținem seama pe de o parte de legile generale de evoluție a limbilor, pe de altă parte de particularitățile structurii gramaticale. Din istoria limbilor se pot desprinde două aspecte mai importante prin care se manifestă legea dezvoltării lor progresive: trecerea de la concret la abstract și întărirea caracterului lor sistematic¹.

Trecerea de la concret la abstract reflectă evoluția ascendentă a gândirii și ea se realizează în limbă prin mijloace specifice, deosebite în fiecare latură a sa. Caracterul sistematic al faptelor de limbă poate fi urmărit în toate compartimentele ei². Istoria limbilor este istoria formării și perfecționării sistemelor lor, a organizării formelor. Sistemizarea este una din modalitățile prin care limba se adaptează la nevoile comunicării, transformându-se într-un instrument mai clar și mai ușor de mînuit.

Voi analiza în ce fel se manifestă aceste două aspecte ale legii esențiale a progresului limbii în evoluția categoriilor gramaticale. Fără îndoială că și în cazul structurii morfologice rămîne valabil paralelismul general între evoluția progresivă a societății, a gândirii și a limbii, dar el nu ni se înfățișează în forme atît de clare ca în cazul vocabularului. Poate tocmai de aceea cele mai multe controverse cu privire la progres în limbă au ca

¹ Vezi L. Wald, *Progresul în limbă*, *Analele Universității C. I. Parhon, Seria Științelor sociale*, București, 1956, nr. 7, p. 49—59.

² Vezi acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 10—22, S. Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 4, 1957, p. 431—452, precum și articolul lui I. Coteanu din prezentul volum.

punct de plecare analiza structurii gramaticale. În acest sector, legile generale de dezvoltare a limbii se împletesc foarte strâns cu legi caracteristice unei familii de limbi sau unei singure limbi.

În analiza categoriilor gramaticale trebuie să ținem seama atât de evoluția conținutului cât și a formei de exprimare. Cercetarea formei categoriilor gramaticale în afara legăturii ei cu conținutul și independent de funcția de comunicare a limbii a dus, între altele, la teoria greșită a celor două perioade în evoluția limbii. Această teorie, cu mici variante, apare la cei mai de seamă reprezentanți ai lingvisticii comparative-istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Se considera că limbile progesează pînă ce își construiesc un sistem complet de forme (după Franz Bopp) sau pînă își constituie o formă literară (la August Schleicher), după care începe decadența. Limbile clasice (latina, greaca) cu formele lor bogate erau considerate că se află pe treapta cea mai înaltă de dezvoltare; simplificarea formelor era echivalentă cu decadența, iar limbile indo-europene moderne erau numite „relicve senile” ale limbilor vechi. Nu se ținea seama de faptul că orice limbă, cîtă vreme trăiește, trebuie să progreseze neconținut, pentru a putea răspunde nevoilor mereu crescînde ale societății pe care o deservește. Însuși modul în care se făcea comparația era eronat: se compara o perioadă foarte îndelungată în decursul căreia au luat naștere și s-au dezvoltat limbile clasice — perioadă de cîteva mii de ani — cu o perioadă de aproximativ 1500 ani în care s-au dezvoltat limbile moderne. Structura gramaticală, datorită caracterului său abstract, se schimbă foarte încet și, de aceea, părea că, în ce privește conținutul, categoriile gramaticale au rămas aceleași. Schimbări vizibile apăreau însă în formele morfologice, iar acestea se efectuau mai ales pe linia simplificării. Dar cum compartimentele limbii erau cercetate în mod izolat nu se putea observa că unele reduceri în sistemul morfologic erau compensate printr-o îmbogățire a sintaxei; orice simplificare era înțeleasă ca o sărăcire a limbii, deci ca o formă a regresului.

Așadar concluzii valabile pot fi obținute numai dacă se ține seama atât de evoluția conținutului cât și a formei de exprimare. Un studiu de acest fel necesită un material bogat din istoria fiecărei limbi. Dar, după cum se știe, cu excepția familiei limbilor indo-europene și a celei semito-hamitice, studiul comparativ-istoric e abia la început, iar pentru numeroase limbi ale băștinașilor din Asia, Africa, America, Australia și Oceania nu ne stau la îndemînă nici studii descriptive complete. De altfel, în ce privește aceste limbi, de multe ori ele au fost descrise după tiparele gramaticilor limbilor europene, atribuindu-li-se categorii pe care, în realitate, nu le posedă. În aceste condiții orice fel de concluzii trebuie stabilite

cu multă prudență, iar etapele de evoluție a categoriilor gramaticale pot fi reconstituite numai în linii generale.

În cele ce urmează vor fi analizate categoriile gramaticale, nominale și verbale, mai răspândite în limbile de astăzi, urmărindu-se, în cadrul fiecăreia, formele de manifestare ale legii generale a progresului limbii.

Procesul de formare a limbilor, care a avut loc într-o perioadă foarte îndepărtată, trebuie să fi durat zeci de mii de ani. Etapele acestui proces nu pot fi reconstituite nici dacă pornim de la cele mai înapoiate limbi căci și acestea au un sistem relativ încheiat, care presupune o evoluție îndelungată. Constituit mai întâi din cuvinte interjecționale și onomatopice¹ vocabularul își mărește treptat volumul și cuprinde aproape exclusiv cuvinte concrete. Lipsa termenilor abstracți se continuă pînă în limbile primitive de astăzi. Un oarecare grad de generalizare a existat totuși de la început, căci altfel nu ar fi fost posibilă comunicarea. În ce privește structura gramaticală, elementele sintaxei apar de la originea limbii, fie că fraza primitivă era alcătuită dintr-o îmbinare liberă de cuvinte, fie că — așa cum presupun unii cercetători — se foloseau cuvinte-propoziții². Se știe că unii lingviști din secolul trecut, care s-au ocupat cu clasificarea morfologică (tipologică) a limbilor, au căutat să identifice tipul primar cu cel izolant. Paralela e greșită, căci limbile care se află astăzi în stadiul izolant prezintă urme de aglutinare sau de flexiune, ceea ce arată că structura lor a trecut prin diverse stadii³. Totuși, limbile izolante, în care predomină cuvintele radicale iar morfologia e foarte redusă, ne permit să ne imaginăm cum arăta tipul primitiv. Analogia se referă numai la aspectul general al formelor de exprimare și nu la conținutul categoriilor. Structura morfologică în ansamblu, și deci și categoriile morfologice, presupun o treaptă superioară de abstractizare în conținut și în formă, la care gîndirea omului s-a ridicat treptat, într-o perioadă foarte îndelungată de timp.

Ca orice element nou în limbă, categoriile gramaticale au apărut fără intenția vorbitorilor de a inova și s-au format pe baza materialului lingvistic existent. În procesul comunicării oamenii urmăresc doar să fie cît mai bine înțeleși și nu să creeze categorii noi. Referindu-se la apariția formelor gramaticale, O. Jespersen scrie: „Ar trebui reținut că vedem aceste forme apărînd în mod cu totul natural de la o stare a limbii mai primitivă și în întregime concretă, fără nici o intenție din partea vorbito-

¹ Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 80—90.

² G. I. Romanes, *L'évolution mentale chez l'homme*, Paris, 1891, p. 292.

³ A. S. Cikobava, *Введение в языкознание*, Moscova, 1952, p. 189.

rilor de a crea ceva nou”¹. Necesitățile comunicării cresc continuu și limba trebuie să le facă față. Satisfacerea noilor cerințe se realizează pe baza materialului existent, prin adaptarea conținutului și a formei lingvistice la noul conținut al gândirii. Această teză a fost adesea subliniată de lingviști. Astfel, arătând că în limbă nu există creații „pe loc gol” și că în esență e vorba doar de a adapta pentru o nouă folosire materialul transmis de epocile anterioare, M. Bréal scrie că progresul limbii se realizează prin desprinderea sa treptată din formele originare². Aceeași idee a fost reluată de lingvistul sovietic T. P. Lomtev care, analizând procesul de adaptare a limbii la noile nevoi ale comunicării, ajunge la concluzia că „pentru satisfacerea noilor necesități limba folosește mijloacele apărute înaintea acestor necesități, le șlefuește și formează din ele elementele noi calități”³. În capitolul „Cum apar noi categorii morfologice” Al. Graur demonstrează că „forme lingvistice noi apar din întâmplare, fără să fie provocate de un scop, fără să aducă nuanțe noi de sens, prin simplul joc al influențelor reciproce între diversele compartimente ale limbii”⁴.

Teza aceasta generală se verifică și în ce privește constituirea categoriilor gramaticale, fie că este vorba de transformarea unor categorii existente în altele noi, prin adaptarea formei lor la un conținut nou, fie că e vorba de nașterea de categorii gramaticale pe baza lexicului și a îmbinărilor sintactice. În ultimă instanță vocabularul este materialul cu ajutorul căruia s-au constituit categoriile gramaticale, pe măsură ce mijloacele lexicale concrete au dobândit un conținut mai abstract și o formă sistematică. Cu cât o limbă este mai aproape de stadiul primitiv, cu atât dependența categoriilor sale de vocabular este mai vizibilă: ele sînt mai numeroase, mai concrete și nu au forme de exprimare organizate. În emanciparea categoriilor gramaticale de lexic se vedește un aspect al evoluției limbii de la concret la abstract.

Una dintre cele mai vechi categorii care s-au desprins din lexic este categoria *genului*: ea este cea mai concretă și, dintre toate categoriile, cea mai dependentă de semnificația cuvintelor. Genul apare la început sub forma claselor. După unii cercetători, împărțirea cuvintelor în clase e anterioară celei mai vechi diviziuni a cuvintelor în părți de vorbire. Toate limbile negro-africane precum și numeroase limbi ale băștinașilor din America și Australia posedă asemenea clase de cuvinte. În cadrul

¹ *Progress in language*, London — New York, 1894, p. 57.

² Vezi *Essai de sémantique*, Paris, 1924, p. 123.

³ T. P. Lomtev, *О соответствии грамматических средств языка потребностям взаимопонимания*, *Вопросы философии*, nr. 5, 1953, p. 87.

⁴ *Lucr. cit.*, p. 42.

claselor vocabularul apare împărțit după criterii de multe ori greu de determinat astăzi. Într-o limbă australiană există următoarele clase de cuvinte : nume de femei, păsări și animale ; obiecte, unele nume de pești și de arbori ; soare, mare, mal, bărci ; lună, animale mici, diferite unelte și arme ¹. În limba populației Masai din Africa de est există o clasă pentru nume de obiecte mari și puternice, alta pentru nume de obiecte mici și slabe etc. ². În limba atabască a indienilor nord-americani există o clasă care cuprinde nume de obiecte plate, alta, nume de obiecte rotunde ³ etc. În limba melaneziană Kiriwira sînt grupate într-o clasă nume de arbori, plante, nume de obiecte din lemn, în alta, nume de pietre și de lucruri rotunde etc. ⁴.

Tendința generală a limbilor a fost de a reduce numărul claselor. Acest proces este astăzi realizat pe trepte diferite. În limbile africane cu o singură excepție (limba peul din grupul senegalo-guinez), clasele nominale se mențin în număr mare numai în limbile triburilor mai înapoiate și se reduc treptat, pe măsură ce gradul de civilizație crește. După cum arată M. Delafosse ⁵ existența claselor denotă o trăsătură arhaică, iar simplificarea se realizează prin contopirea mai multor clase într-una singură ⁶.

O dată cu reducerea numărului claselor, criteriul genului natural poate apărea alături de alte criterii sau subordonat lor. Astfel în limbile caucaziene de nord-est, substantivele sînt repartizate în șase clase (genuri), iar un criteriu de repartiție pare a fi acela al demnității sau rangului căruia îi este subordonată distincția de sex ⁷. În limbile dravidiene există clase de nume „superioare” și clase de nume „inferioare”. În unele limbi dravidiene găsim trei clase care cuprind : a) nume de bărbați și de zei ; b) nume de femei și de zeițe și c) nume de animale și lucruri. În alte limbi din aceeași familie numele de bărbați și de femei se află laolaltă în clasa numelor superioare ⁸. Elemente caracteristice fiecărei clase sînt aici niște particule,

¹ J. Guiart, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 697.

² J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 113.

³ H. V. Velten, *Sur l'évolution du genre, des cas et des parties du discours*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1932, vol. XXXIII, fasc. 2, p. 211.

⁴ Alf Sommerfelt, *La langue et la société, Caractères sociaux d'une langue de type archaïque*, Oslo, 1938, p. 71.

⁵ *Les classes négro-africaines, leur disparition graduelle*, *Bulletin de la Soc. de Linguistique*, 1926, vol. XXVII, fasc. 1, p. 59.

⁶ Vezi și părerea contrarie, după care clasele nominale africane s-au născut din două genuri : L. Homburger, *IV-ème Congrès international de linguistes*, Copenhague, 1936, *Résumés des communications*, p. 42-43.

⁷ A. Dirr, *Actes du premier Congrès international de linguistes à la Haye*, 10-15 avril, 1928, p. 168.

⁸ L. Adam, *Du genre dans les diverses langues*, Paris, 1883, p. 17.

la origine foste substantive, însemnând „bărbat”, „femeie” etc. Criteriul inegalității domină și în clasificarea cuvintelor pe clase în limbile austroasiatice. Unele limbi de aici cunosc două genuri: unul pentru nume de oameni și spirite, altul pentru nume de animale și obiecte, în timp ce limba anamită are trei genuri, pentru nume de oameni, animale și lucruri. Limba santali din aceeași familie cunoaște numai genul animat și inanimat¹. În una din limbile indiene din America există un gen „antropic” pentru nume de oameni și un gen „metantropic” pentru nume de animale și lucruri².

Contopirea treptată a claselor s-a realizat în multe limbi după criteriul genului animat și inanimat. Pretutindeni categoria animatului e foarte largă, cuprinzând și multe nume de fenomene și de obiecte. Acest lucru se explică pe de-o parte prin faptul că procesul contopirii claselor a durat o vreme foarte îndelungată și numeroase nume de obiecte trebuie să fi existat în clasele care au format genul animat; pe de altă parte, mentalitatea încă primitivă considera că sînt însuflețite și dotate cu forță magică o serie de fenomene ale naturii. În limba algonquină din America, din categoria animatului fac parte și nume de arbori, pietre, numele soarelui, al lunii, al stelelor, numele gheții, zăpezii, trăsnetului etc.³. Urme ale distincției dintre genul animat și cel inanimat se găsesc și în limbile fino-ugrice și turco-tătare, astăzi limbi fără gen. De altfel, în ce privește fino-ugrica comună, faptul că ea avea patru sufixe de plural diferite este interpretat de unii cercetători ca o mărturie a existenței în trecut a claselor nominale⁴. Sînt autori⁵ care presupun că și în limba indo-europeană comună, într-o perioadă mai veche a existenței sale, au existat clase care cuprindeau nume de rudenii, numele părților corpului etc. Existența prealabilă a acestor clase ar explica numeroasele neconcordanțe care se observă ulterior între genul gramatical și cel natural. „Numai dacă admitem că cele trei genuri indo-europene provin prin sincretism dintr-un număr mai mare de clase se poate explica în mod plauzibil de ce anumite nume de persoane și de animale prezintă nepotriviri între gen și sex”⁶. Transformarea claselor în genuri se observă și în limba hotentotă unde sufixele pentru mas-

¹ J. Przyluski, *Le genre animé et le genre inanimé dans les langues austroasiatiques*, *Actes du premier Congrès international de linguistes à la Haye*, 10—15 avril 1928, p. 180.

² L. Adam, *lucr. cit.*, p. 13.

³ *Ibidem*. Cf. și J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 112.

⁴ H. V. Velten, *lucr. cit.*, p. 211.

⁵ K. Brugmann, *Das Nominalgeschlecht in den indogermanischen Sprachen*, citat de O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 73; H. V. Velten, *lucr. cit.*, p. 213—214, care încearcă să stabilească asemenea clase pentru temele în -a și cele în -o/-e.

⁶ P. Gerlach-Royen, *Genus und Sexus*, *Actes du premier Congrès international de linguistes*, à la Haye, 10—15 avril 1928, p. 168.

culin și feminin au fost, la origine, indici de clasă notînd nume de ființe mari și puternice și, respectiv, mici și slabe ¹.

Așadar, în foarte multe limbi, dintr-un număr mare de clase se ajunge la două genuri fundamentale. Unele limbi se opresc aici, altele merg pe linia dezvoltării genurilor. Criteriile diferă. Astfel în limba nahuatl a indienilor din Mexic, animatul se subîmparte în rațional (nume de oameni) și irațional (nume de animale) ². În alte limbi animatul s-a despărțit, în funcție de genul natural, în masculin și feminin.

Limba indo-europeană comună cunoștea genul animat și inanimat; aceasta este singura distincție care se reflectă în forma temelor și în flexiune ³. Ca și în alte limbi, și aici categoria animatului era foarte largă, cuprinzînd multe nume de obiecte. Starea din indo-europeana comună s-a păstrat în hitită. În comparație cu distincția dintre animat și inanimat, aceea dintre masculin și feminin e secundară și a apărut tîrziu, în perioada desprinderii ultimelor grupe de limbi din trunchiul comun. Separarea în masculin și feminin nu e total realizată în limbile situate în ariile laterale: în armeană e puțin dezvoltată, în latină nu o găsim la adjectivele din clasele a II-a și a III-a, la participiul prezent, la unele forme ale pronumelor demonstrative și nehotărîte. E mai clară însă în limbile din centrul teritoriului indo-european (germană, baltică, slavă, greacă), deși nu la toate categoriile nominale. Femininul a căpătat formă gramaticală mai întîi la adjective și la pronume demonstrative. Un rol important în fixarea distincției de gen l-a jucat articolul.

Așadar, genul se transformă dintr-o categorie lexicală într-o categorie lexico-gramaticală la substantive și pur gramaticală la adjective, pronume, articol. Pretutindeni limbile au mers pe calea contopirii claselor și acest lucru a însemnat un progres, căci s-a redus numărul categoriilor concrete și s-a simplificat sistemul. Pe măsură ce limba evoluează se vădește tot mai mult neconcordanța între genul natural și cel gramatical. Această neconcordanță este mai vizibilă în cazul limbilor care au pierdut neutru și ea duce la transformarea genului într-o categorie formală, ceea ce ușurează dispariția lui într-o serie de limbi. În acest caz distincția genului natural se realizează prin mijloace lexicale (de ex. în engleză). Simplificarea genului e un progres căci înlătură neconcordanța dintre limbă și gîndire. S-ar putea obiecta că la acest stadiu au ajuns limbi care, în alte privințe, sînt

¹ G. von Bulck, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 913.

² L. Adam, *lucr. cit.*, p. 14.

³ Pentru situația din limba indo-europeană comună și din limbile indo-europene cf. A. Meillet, *Essai de chronologie des langues indo-européennes — La théorie du féminin*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1931, vol. XXXII, fasc. I, p. 1—28 și *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1934, p. 189—191.

încă înapoiate. Dar progresul nu se realizează simultan, în toate elementele componente ale limbii și, de altfel, cu cât sistemul formelor este mai încheșat și mai organizat, cu atât dispariția unei categorii se face mai greu.

Ca și genul, categoria *numărului* a fost, de asemenea, la origine, o categorie lexicală. La început nu a existat număr ci nume pentru obiecte individuale și nume colective, pentru aceleași obiecte în grup. În limbile care cunosc clase, de multe ori asemenea cuvinte fac parte din clase diferite, aflindu-se în relația *copac — pădure, om — popor, soldat — armată*¹. Există ipoteza după care originea numărului e în clasele de cuvinte; acest lucru e clar acolo unde genul și numărul nu s-au suprapus. Așa s-a creat supletivismul primitiv al numelor la plural, care a lăsat urme pînă în limbile mai puțin dezvoltate de astăzi.

Astfel unele dialecte papuase dinafara Noii Guinee se folosesc de două substantive diferite pentru a exprima singularul și pluralul aceluiași obiect².

Într-o fază mai tîrzie indicele de clasă al colectivelor a devenit semn al pluralului³.

Numărul apare mai întîi ca o însușire concretă a unui grup de cuvinte, neputînd fi gîndit în afara lor. Numeralul precede categoria numărului, dar și el s-a desprins de categoria obiectelor pe care le determină. Sint exemple, într-o serie de limbi, din care s-ar putea deduce că mai întîi s-au creat nume pentru obiecte într-un număr determinat și aceste nume erau diferite după natura obiectelor⁴. Stadiul concret în care numărul apare numai sub forma numeralului, iar acesta variază după clasele nominale, a durat multă vreme și a lăsat urme, într-o formă mai avansată, în persistența unor categorii intermediare între singular și plural. Asemenea forme au supraviețuit într-o serie de limbi. În limbile melaneziene, limbile australiene din Noile Hebride, Noua Guinee, arhipelagul Bismarck, insulele Salomon, pe lîngă singular și plural există și forme pentru dual, trial, quatrial. Într-o altă serie de limbi australiene pluralul nu poate fi folosit decît însoțit de un numeral.

¹ O. Jespersen, *lucr. cit.*, p. 40—47.

² Ć. Loukotka, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 727.

³ În limbile africane un vechi indice de clasă (pentru colective sau pentru obiecte în număr mare) se transformă în afix de plural. Transformarea sufixului de colectiv în sufix al pluralului e atestată în limbile indo-europene la desinența de neutru plural în *-a* (la nominativ, acuzativ și vocativ) ceea ce ar explica și regula acordului τὰ ζῶα τρέχει, existentă și în vedică și în avestică. (A. Meillet, *Introduction...*, p. 292). Numele de lucruri n-au plural nici în unele limbi din America, în limbile dravidiene și turce etc. În ce privește semnul singularului, după părerea lui H. V. Velten (*lucr. cit.*, p. 218) în indo-europeană *-s* de la nominativ singular a fost, la origine, marca obiectului individual.

⁴ L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, Paris, 1922, p. 223.

Pe măsură ce gândirea progresează, formele acestea concrete de plural dispar. O treaptă mai avansată este aceea în care limbile au, alături de singular, două forme de plural, după cum e vorba de un număr mai mare sau mai mic de obiecte ¹. Asemenea forme se găsesc în limbile unor triburi indiene din America și ca rămășițe și în unele limbi semitice.

Dacă quatrialul și trialul sînt puțin răspîndite, formele de dual persistă o vreme îndelungată, fiind folosite mai ales pentru nume de obiecte perechi. Limba indo-europeană comună folosea în mod regulat dualul la nume și verbe. El s-a păstrat în dialectele vechi indo-iraniene, în slava veche, în dialectul atic al limbii grecești (pînă la formarea limbii κοινῆ), în lituană, în cele mai vechi forme din germană și în irlandeza veche, mai mult sau mai puțin extins la substantive, pronume și verbe. După cum arată J. Vendryes și A. Meillet², păstrarea sau eliminarea dualului în greaca veche e în funcție de gradul de civilizație al vorbitorilor. Dialectele grecești care au pierdut dualul încă din epoca preistorică sînt și cele mai dezvoltate (dialectele din colonii, cu o civilizație înfloritoare). De altfel și în grupul limbilor semitice și în cel fino-ugric dualul dispăre din limbile mai avansate.

În evoluția categoriei numărului se observă tendința tuturor limbilor de a înlătura categoriile concrete, intermediare între singular și plural. De la clase lexicale cu un mare număr de cuvinte perechi se ajunge la un sistem redus de forme gramaticale. În timp ce în limbile izolante și aglutinante morfemul pluralului este diferențiat în mod clar, în limbile flexionare el este contopit cu cel al genului și al cazului la nume, cu desinența personală la verbe.

Categoria gramaticală a *cazului* e mai complexă și apare și mai tîrziu decît genul și numărul. Cazul este forma de exprimare a unor relații sintactice și, ca atare, el se formează din îmbinarea de cuvinte. Spre deosebire de categoriile de mai sus, cazul are origine gramaticală, sintactică și, de aceea, el este, de la început, abstract. În perioada de constituire a limbilor și multă vreme după aceea structura limbii a avut un caracter analitic concret. Pe măsură ce mintea omului reușea să desprindă o serie de relații din lumea înconjurătoare, ele își găseau exprimarea în limbă cu ajutorul unor cuvinte care nu își părăsiseră încă toate semnificațiile concrete. Asemenea cuvinte s-au specializat cu timpul, s-au golit de sens lexical și au devenit instrumente gramaticale. Prin aglutinare la tema nominală ele au putut da naștere desinențelor cazuale. În cursul istoriei

¹ L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 158—159.

² J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 416, A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris, 1930, p. 273.

limbilor au intervenit desigur și alte procese, fonetice și morfologice, datorită cărora s-au creat noi desinențe, dar aglutinarea trebuie să fi jucat rolul principal, mai ales în perioada constituirii limbilor. Urme ale creării desinențelor cazuale din cuvinte independente se găsesc și azi în unele limbi¹.

În ce privește conținutul sintiridicii care arată că, din punct de vedere cronologic, cazurile cu valori concrete, în primul rând cazurile locale, au căpătat mai de timpuriu o exprimare morfologică², în timp ce cazurile abstracte, nomenclativul și acuzativul au apărut mult mai târziu, iar subiectul se deosebea de obiect prin topică și indici pronominali³. Predominarea cazurilor locale se explică prin atenția mare care se acorda relațiilor spațiale de tot felul, prin grija pentru detaliile concrete. Cazurile cu valori mixte — genitiv, dativ — s-au format tot pe baza cazurilor cu semnificații concrete.

În rașterea și evoluția categoriei cazului se pot desprinde trei momente: analitism primitiv, care nu mai apare în formă pură nicăieri; flexiune cu un număr variabil de cazuri; analitismul din limbile moderne (ex. franceză, engleză etc.). În stadiul analitismului primitiv limbile se foloseau de mijloace lexico-gramaticale pentru a exprima raporturi care, în marea lor majoritate, erau spațiale, concrete. Trecerea la flexiune s-a realizat, în general, prin aglutinarea cuvintelor care căpătaseră rolul de indici ai raporturilor, dar ea nu se reduce la atât. Apariția flexiunii înseamnă că raporturile dintre vorbitor și realitate se reflectă în gândire în mod frecvent și complex. Desinențele cazuale sînt afixe gramaticale, abstracte și specializate. Caracterul lor abstract le permite să cuprindă un număr mare de semnificații deduse din sensul lor inițial. Ele sînt unice pentru categorii întregi de cuvinte, constituind un sistem. Cu vremea desinențele cazuale se încarcă cu multe sensuri. Nevoia de precizare cere folosirea unor prepoziții și această împrejurare, la care se adaugă în unele limbi și poziția slabă a finalei cuvîntului, a dus, uneori, la desființarea treptată a sistemului cazual și la crearea unui nou analitism. Cazurile cu valori abstracte s-au păstrat mai bine; acolo unde flexiunea se simplifică, ele dispar ultimele. Sincretismul cazurilor nu înseamnă o sărăcire a conținutului

¹ Vezi B. A. Serebrennikov, *К проблеме типов лексической и грамматической абстракции* în vol. *Вопросы грамматического строя*, Moscova, 1955, p. 64.

² Vezi H. P. Blok, *Localism and deixis in bantu linguistics*, *Lingua*, vol. V, nr. 4, 1956, p. 404.

³ În limbile negro-africane nomenclativul și acuzativul au foarte rar forme speciale. În indo-europeană, diferența dintre nomenclativ și acuzativ e caracteristică numai numerelor de gen animat, căci substantivele de gen inanimat, apărînd foarte rar în funcția de subiect, nu se puteau produce confuzii.

limbii, căci ceea ce se pierde din flexiune se recuperează prin mijloace sintactice (topică fixă, prepoziții). Transformarea structurii sintetice în structură analitică este o trăsătură destul de răspândită în limbile flexionare, dar ritmul acestui proces și modul de realizare variază de la limbă la limbă. Sînt limbi care, ca limba rusă, cu toate că folosesc în mod frecvent prepoziții, au păstrat pînă astăzi forme clare pentru cazuri ¹. Trecerea la construcții analitice e un progres, căci se simplifică sistemul și se elimină formele sinonime ale aceluiași conținut (de ex. în latină la genitivul singular erau următoarele desinențe : *-ae, -i, -is, -us, -ei*, fără a mai vorbi de formele arhaice *-as, -ai, -es* sau dialectale *-os, -eis*). Nu trebuie însă să apreciem o limbă după această unică trăsătură și să considerăm, cum face de exemplu O. Jespersen ², că limbile care au structură analitică sînt în mod absolut superioare limbilor flexionare. E vorba de progres într-un singur amănunt al limbii.

Categoriile gramaticale ale verbului au forme variate. În limbile primitive verbul apare înzestrat cu o serie de trăsături pe care le-am putea denumi cu un termen mai general „aspecte”. Termenul se referă la diferite modalități ale acțiunii, concepute după criterii foarte variate și care, de regulă, nu sînt constituite într-un sistem. În limbile indienilor nord-americani verbul își modifică forma pentru a indica persoana, numărul genul și starea subiectului (dacă e în picioare, așezat sau culcat), precum și pentru a arăta dacă acțiunea este accidentală sau intenționată ³. O situație asemănătoare prezintă limbile indoneziene. Limbile acestea sînt desigur foarte departe de tipul primar; de altfel, formele de exprimare a acestor „aspecte” sînt, în majoritatea cazurilor, morfologice, ceea ce de asemenea presupune o îndelungată evoluție. La început asemenea modalități ale acțiunii trebuie să se fi exprimat numai prin sensul verbelor, ceea ce s-ar putea demonstra și cu numărul mare de cuvinte desemnînd aceeași acțiune în diferite împrejurări particulare. Comparînd aceste limbi cu limbile evaluate se observă că, pe măsură ce gîndirea a progresat, limba s-a oprit la un număr mai redus de „aspecte” cu un conținut mai abstract din care se desprind, cu vremea, modurile, diatezele și aspectele.

Unele forme din limbile de astăzi ne duc la concluzia că, într-o perioadă mai îndepărtată, a existat o întrepătrundere între aceste trei categorii ⁴. Astfel, în limbile fino-ugrice, unde sufixul de conjunctiv coincide

¹ A. G. Spirkin, *К вопросу о законах языка, Вопросы филологии*, nr. 5, 1953, p. 102.

² O. Jespersen, *lucr. cit.*, passim.

³ L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 153.

⁴ Vezi S. W. F. Margadant, *Remarques sur les catégories grammaticales dans les langues indo-européennes et spécialement en grec ancien, Actes du deuxième Congrès international de linguistes*, Genève, 25—29 août 1931, p. 202 și M. Bréal, *Essai de sémantique*, Paris, 1924, p. 348.

cu sufixul deverbativelor, se consideră că conjunctivul este o formă derivată care avea la origine sens incoativ sau deziderativ. În limbile negro-africane există trei aspecte esențiale : un fel de aorist, care arată că acțiunea nu e terminată sau starea nu e atinsă, un perfectiv, care arată că acțiunea e terminată și un injunctiv, care include în sine nuanțe ce corespund conjunctivului, optativului și imperativului ¹. Pe măsură ce se face o delimitare între aceste categorii, ele se constituie în sisteme.

După cum se știe, categoria gramaticală a *timpului* a apărut în urma celorlalte categorii verbale. De altfel, categoria logică a timpului, fiind mai abstractă decât categoria spațiului, s-a constituit târziu și pe baza ei. Limbile primitive posedă foarte multe cuvinte cu care denumesc relațiile spațiale și foarte puține cuvinte care arată timpul. În toate limbile se poate urmări evoluția semantică de la sensuri spațiale la sensuri temporale. La început, categoria timpului s-a exprimat prin mijloace lexicale, care au lăsat urme în formele supletive pe care le găsim în limbile vechi. În limbile indoneziene, cu excepția limbii malgașe, timpul se exprimă numai prin mijloace lexicale. În limbile melaneziene verbul are o singură formă generală iar nuanțele temporale se redau prin particule care situează acțiunea verbală în trecut, prezent sau viitor. Într-o limbă melaneziană există o particulă *ma* care arată distanța. Când această particulă e așezată între subiect și predicat ea notează viitorul, iar când stă după verb arată trecutul ². Și într-o serie de limbi indiene din America timpul se redă prin particule care, la origine, aveau semnificații spațiale. Din aglutinarea la tema verbală a substantivelor, adverbilor sau particulelor care precizau timpul s-au creat, în unele limbi, forme numeroase cu ajutorul cărora se precizează în ce moment al zilei are loc acțiunea : dimineața, în cursul zilei, seara sau noaptea ³. Această stare e specifică limbilor australiene ⁴.

Există o legătură strânsă între aspect și timp. În multe limbi formele aspectuale au preluat conținutul nou, temporal. Limba indo-europeană comună avea un sistem aspectual clar, care s-a păstrat mai bine în greaca veche. Aici o temă de „prezent” arată o acțiune în curs de realizare, tema de aorist notează procesul verbal fără vreo altă implicație, iar tema de perfect indică un proces realizat ⁵. Treptat, categoria timpului cîștigă teren. În limba latină sistemul temporal, bogat și simetric construit, s-a dezvoltat în interiorul celor două teme fundamentale de aspect, *infectum*

¹ M. Delafosse, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 743—744.

² M. Leenhardt, *Les langues du monde*, Paris, 1952, p. 685.

³ L. Lévy-Bruhl, *lucr. cit.*, p. 160.

⁴ A. P. Elkin, *Studies in Australian linguistics. The nature of australian languages*, p.30.

⁵ A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris, 1954, p. 196—197.

și perfectum, moștenite din indo-europeană. Temele aspectuale au servit la exprimarea timpului și în limbile fino-ugrice. În limbile semitice categoria timpului este relativ nouă; de cinci mii de ani persistă un sistem verbal în care predomină aspectele perfectiv și imperfectiv; alături de aspect s-a creat un sistem temporal în ebraica talmudică și în limbile semitice moderne. După cum arată M. Cohen, este vorba de realizarea unei tendințe interne și nu de o influență externă. Trecerea de la sistemul aspectual la cel temporal reprezintă o trecere de la concret la abstract¹.

Dezvoltarea categoriei timpului, în ce privește conținutul, s-a produs nu pe calea simplificării și a sincretismului, ci pe calea dezvoltării de nuanțe noi. În constituirea sistemului gramatical temporal, se creează mai întâi opoziția dintre tema generală, care devine prezent, și tema de trecut. Viitorul a apărut mult mai târziu, datorită conținutului său mai abstract și s-a exprimat la început prin construcții modale cu sens deziderativ, potențial etc. În limba japoneză viitorul este, de fapt, un eventual și în mod obișnuit pentru exprimarea lui se folosește prezentul. Limba indo-europeană comună nu cunoștea viitorul, care e o creație recentă și în limbile indo-europene². În greaca veche viitorul a preluat formele deziderativului: ὄψομαι însemna „vreau să văd” apoi a luat sensul viitorului³. Germanica comună nu avea forme gramaticale pentru viitor, iar limbile germane au recurs la forme compuse, folosind verbe auxiliare cu sens modal. În limba latină viitorul are sufixe de conjunctiv (la conjugările a III-a și a IV-a) și forme compuse cu rădăcina *bheua* / *bhū* „a fi” la conjugările I și a II-a. În perioada constituirii categoriei gramaticale a timpului limbile posedau sisteme organizate de moduri și aspecte care au preluat noile semnificații temporale, cu care s-au împletit foarte strâns.

Categoria gramaticală a *persoanei* are trăsături care o apropie de categoria cazului. Ca sistem de forme exprimând persoana prin desinențe verbale, această categorie apare destul de târziu; originea acestei categorii, ca și cea a cazului, e în îmbinarea de cuvinte. Multă vreme limbile au exprimat persoana numai cu ajutorul pronumelor personale și astăzi încă sînt numeroase limbi care se servesc numai de acest procedeu (de ex.

¹ „Les langues sémitiques, donc, sont des organismes archaïques dans la mesure où leur verbe exprime surtout l'opposition de l'accompli et de l'inaccompli. Dans la mesure où certaines d'entre elles mettent au premier plan les divisions du temps situé (passé, passé relatif, présent, futur), ceux qui les parlent sont entraînés par une évolution qui va du concret à l'abstrait, du jugement global à l'analyse”. *Le système verbal sémitique et l'expression du temps*, Paris, 1924, p. 301.

² „Le futur est, dans toutes les langues indo-européennes, une création relativement récente; à part le grec, les langues les plus anciennement attestées n'en ont dans les premiers textes que fort peu de traces; il y a même des langues qui n'en ont jamais eu”. A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1935, p. 252.

³ A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris, 1930, p. 36.

unele limbi indiene din America). Folosirea frecventă a pronumelui lângă tema verbală a ușurat aglutinarea și apoi fuziunea lor. În limbile melaneziene pronumele personale sînt sufixate la verb. În limba tătară se folosesc și pronume și desinențe, care sînt de fapt tot pronume personale alipite la verb, uneori fără nici o modificare ca de ex. *bez eşlibez* „noi lucrăm”, *sin eşlisen* „tu lucrezi”¹. În ce privește limba indo-europeană F. Bopp, însușindu-și o teză larg răspîdită în secolul al XVIII-lea, a susținut că desinențele personale au fost la origine pronume². Contopirea pronumelor personale cu tema verbală nu s-a produs în același ritm în toate familiile de limbi și nici în interiorul aceleiași familii.

Categoria persoanei poate fi exprimată pretutîndeni prin pronume personale. Ca și la raporturile cazuale, limbile oscilează între o formă analitică și o formă sintetică. Sînt limbi (ca norvegiana, engleza, în parte franceza) care, pierzînd desinențele personale, se folosesc de pronumele personale ca de un morfem prefixat. Din punctul de vedere al conținutului categoriei gramaticale a persoanei, sintetismul și analitismul nu pot fi interpretate în sensul progresului sau al regresului. Diferențe însă există, dar pe alte planuri. Astfel limbile care au un sistem clar de desinențe personale pot utiliza pronumele personale pentru a scoate în evidență pe autorul acțiunii, pentru a marca repetiția, insistența etc.

Analiza categoriilor gramaticale îngăduie să tragem unele concluzii de ansamblu. Apare evident faptul că se poate desprinde o linie generală de evoluție progresivă, atît în ce privește conținutul cît și forma de exprimare: trecerea de la concret la abstract în conținut și de la aspecte neorganizate la un sistem, în formă.

E ușor de constatat că toate limbile evolute au părăsit numeroasele categorii concrete din limbile primitive și și-au fixat un număr redus de categorii care reflectă însușiri dintre cele mai generale și relații între obiectele și fenomenele din realitate. În limbă se observă în permanență două curbe: scade numărul categoriilor concrete, crește numărul categoriilor abstracte³. Categoriile abstracte se dezvoltă o dată cu dezvoltarea societății⁴. În această evoluție progresivă nu există nici o întrerupere, categoriile mai evolute se nasc prin transformarea continuă a categoriilor inferioare. Clasele s-au născut din materialul lexical, din clase s-au născut

¹ B. A. Serebrennikov, *lucr. cit.*, p. 64.

² A. V. Desnițkaia, *Вопросы изучения родства индоевропейских языков*, Moscova-Leningrad, 1955, p. 40.

³ H. V. Velten, *lucr. cit.*, p. 205.

⁴ „Il y a un rapport entre le degré de civilisation et le caractère plus ou moins concret des catégories de l'esprit”. J. Vendryes, *lucr. cit.*, p. 417.

genul și, probabil, numărul; din „aspectele” verbale concrete s-au desprins diateza, modul, aspectul; din mod și, mai ales, din aspect s-a format categoria timpului. O vreme destul de îndelungată noile categorii ale gândirii se exprimă în limbă prin mijloacele existente; de aceea, de multe ori, în cadrul aceleiași forme lingvistice se exprimă un conținut complex. Categoriile asemănătoare în formă au, de fapt, un conținut diferit aproape de la limbă la limbă.

Categoriile gramaticale apar pe trepte diferite în istoria limbilor și nu trec obligatoriu prin aceleași stadii. Tendința spre abstractizare e însă comună tuturor. Ea nu se manifestă numai prin selecția unui număr redus de categorii abstracte ci și în evoluția fiecărei categorii în parte. Categoria numărului a rămas fixată la opoziția dintre singular și plural prin eliminarea pluralului, dualului și, în cele din urmă, a dualului. Categoria aspectului în limbile moderne are un conținut mult mai abstract față de aspectul din limbile africane sau indiene. Dar, în ceea ce privește conținutul, progres nu înseamnă numai generalizare și simplificare ci și pătrundere mai adâncă în analiza unor relații, sevizarea unor laturi noi ale realității. Acestea se manifestă prin dezvoltarea mai multor trepte în cadrul categoriei timpului sau a modului.

Evoluție progresivă se poate observa și în forma de exprimare a categoriilor. Categoriile gândirii s-au exprimat la început prin mijloace lexicale. Supletivismul a dominat multă vreme și a lăsat urme pretutindeni. Dar o asemenea formă de exprimare era posibilă numai pe o treaptă inferioară, în care cerințele comunicării erau reduse, vocabularul era încă sărac, iar categoriile aveau caracter accidental. Treptat, pe baza unor elemente ale lexicului, s-au constituit forme organizate în sisteme. Un rol important a jucat procedeul aglutinării. După părerea lui A. Meillet¹ în crearea formelor gramaticale acționează în permanență doi factori: a) gramaticalizarea unor elemente autonome și b) analogia. Atita vreme cît sistemul limbii nu era încă organizat, a acționat mai ales primul factor. Analogia extinde forme deja create, ea transformă detalii ale sistemului, în timp ce gramaticalizarea reînnoiește în întregime sistemul.

Pe măsură ce conținutul se abstractizează iar formele se constituie în sisteme, categoriile gramaticale evoluează mult mai încet. O dată incluse într-un sistem, unele aspecte ale categoriilor gramaticale persistă multă vreme iar pe fiecare treaptă de dezvoltare a limbii, elementele noi, productive, se leagă de elemente arhaice, neproductive. Astfel categoria dualului mai există și astăzi în unele limbi indo-europene și semitice.

¹ *L'évolution des formes grammaticales, Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921 vol. I, p. 130 și urm.

Categoria genului în unele limbi ca franceza se păstrează la substantive mai ales datorită articolului.

Ca în toate compartimentele limbii, cauza principală a progresului categoriilor gramaticale stă în necesitatea limbii de a se adapta la nevoile mereu crescînde ale procesului comunicării. Ținînd în permanență seama de acest lucru, nu trebuie neglijați nici alți factori care pot interveni în cursul evoluției limbii. De multe ori, dispariția unei categorii gramaticale e ușurată și accelerată de schimbările formale. În ce privește reducerea și dispariția claselor nominale în limbile negro-africane, se arată că un rol important l-a avut contopirea afixului de clasă cu rădăcina cuvîntului; pronunțarea slabă a finalei cuvîntului încă din latină a ușurat sincretismul cazurilor în limbile romanice.

Și influența unor sisteme lingvistice străine lasă urme, cu tot caracterul greu penetrabil al structurii morfologice. Asemenea influențe pot întîrzi sau grăbi o evoluție ale cărei cauze ultime se află în sistemul unei limbi date și în raporturile acesteia cu societatea pe care o deservește. S-a arătat că influența slavă asupra limbii romîne a jucat un rol de seamă în păstrarea neutrilor¹ și că substratul romanic a grăbit transformarea limbii bulgare într-o limbă analitică². Înlocuirea, în limbile fino-ugrice, a aspectului prin categoria timpului, ca și sincretismul cazurilor din aceleași limbi au fost atribuite influenței limbilor indo-europene.

În ce privește formele de evoluție a categoriilor gramaticale s-ar părea că, în unele cazuri, asistăm la o mișcare în cerc, o revenire la formele inițiale. Am văzut că pe planul istoriei limbii categoria aspectului precede categoria timpului. Sînt limbi care, după ce și-au constituit un sistem temporal, pun din nou pe primul plan diferențele de aspect (greaca modernă, rusa, engleza)³. În evoluția genului limbile au mers pe calea simplificării, dar unele limbi, după ce au ajuns la trei genuri (masculin, feminin și neutru) dezvoltă și categoria genului personal, prin care fac distincția între nume de oameni și nume de animale. De la analitismul primitiv s-a ajuns la flexiune și apoi, într-o serie de limbi, flexiunea nominală a fost înlocuită cu procedee analitice. Dacă ținem seama și de evoluția conținutului, constatăm că evoluția nu e în cerc ci în spirală. Se poate spune că și aici se observă „o evoluție care repetă oarecum treptele deja străbătute, dar în alt mod, pe o bază superioară („negația negației”), o

¹ Al. Graur, *Genul neutru în romînește, Limba romînă*, nr. 1, 1954, p. 30—44.

² B. Conev, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, 1919, citat de S. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin u. Leipzig, 1929, p. 4—5.

³ C'est qu'en néo-grec l'aspect est une catégorie si bien fondée que l'expression des aspects domine nettement celle de temps. Vezi recenzia la Hans Jakob Seiler, *L'aspect et le temps dans le verbe néo-grec*, Paris, 1952, făcută de G. H. Blanken în *Lingua*, VI, 2, 1957, p. 213.

evoluție care are loc, pentru a spune astfel, în spirală''¹. Aspectul din limbile moderne e o categorie abstractă în conținut și cu un sistem de forme organizate. Analitismul din limbile moderne înseamnă folosirea unor elemente gramaticalizate, cu funcție specializată în redarea unor relații abstracte. Construcțiile analitice au preluat varietatea de nuanțe și caracterul abstract al relațiilor exprimate prin flexiune.

În evoluția categoriilor gramaticale pot fi desprinse deci o serie de aspecte comune, în linii esențiale, celor mai multe limbi. Totodată se pot observa și diferențe numeroase. Analizând limbi aflate aproximativ pe aceeași treaptă de dezvoltare se constată deosebiri atât în ce privește numărul categoriilor gramaticale cât și conținutul lor. Limba sanscrită avea opt cazuri, greaca veche cinci, latina șase; germana modernă are trei genuri, engleza este lipsită de gen gramatical; limbile romanice de apus au pierdut neutrul, romîna l-a întărit; limba rusă are o flexiune nominală bogată, în timp ce bulgara e limbă analitică. Dacă, așa cum s-a văzut mai sus, influențele străine au jucat un rol, principala cauză a diferențelor stă în contradicțiile fiecărui sistem lingvistic. Progresul general în evoluția categoriilor gramaticale are forme deosebite de la o limbă la alta. Identificarea categoriilor logice cu categoriile gramaticale a provocat eșecul gramaticilor raționale, care voiau să fie universale. Împotriva unui punct de vedere aprioric în aprecierea evoluției limbilor s-a ridicat la jumătatea secolului trecut W. von Humboldt². Existența unor categorii gramaticale comune tuturor limbilor a preocupat pe lingviști aparținînd diferitelor curente și ea a constituit una din problemele dezbătute în cadrul celui de-al VI-lea Congres internațional de lingvistică. Majoritatea cercetătorilor au fost de părere că pot fi identificate categorii comune în ce privește logica sau sintaxa dar nu și morfologia; categoriile morfologice, după cum a arătat mai de mult J. Vendryes, variază de la limbă la limbă și de la o epocă la alta³.

Categoriile gîndirii nu se identifică cu categoriile gramaticii. Aceleași categorii ale gîndirii pot fi exprimate prin mijloace foarte diferite. Relațiile pe care le reflectă gîndirea sînt foarte numeroase, dar numărul categoriilor gramaticale, e de obicei, redus. În limbă se folosesc pentru exprimarea gîndirii și elemente lexicale și categorii pe cale de a deveni morfologice sau care au încetat de a fi gramaticale. Vorbitorul unei limbi moderne

¹ V. I. Lenin, *Marx-Engels. Marxism*, Ed. P.M.R., 1949, p. 12.

² „Seulement il faut bien se garder d'imaginer un type universel de progrès continu dans la formation des langues et de vouloir juger d'après lui tous les phénomènes particuliers”. *De l'origine des formes grammaticales et de leur influence sur le développement des idées*, Paris, 1859. p. 6 (trad. fr.).

³ *Lucr. cit.*, p. 107.

are posibilitatea de a exprima tot felul de însușiri ale acțiunii, detalii cât de concrete dar nu e necesar să recurgă pentru aceasta la categorii morfologice. Dacă în fiecare limbă se formează un sistem alcătuit dintr-un număr relativ mic de categorii gramaticale, în vorbire, prin folosirea tuturor mijloacelor limbii, se pot exprima categorii care nu sînt constituite în sisteme ¹. Se știe că limbile care nu au categoria gramaticală a aspectului au numeroase mijloace prin care exprimă nuanțele aspectuale. Limbile care au pierdut flexiunea nominală se servesc de prepoziții și de topica fixă pentru a exprima funcția sintactică a cuvintelor în frază. În modul în care fiecare limbă își constituie sistemul său de categorii gramaticale se manifestă legile interne ale limbii. Lingvistul sovietic B. A. Serebrennikov ² vorbește de un principiu al selectivității, potrivit cu care fiecare limbă își alege un număr redus de categorii pe care le fixează în sistem. Din analiza raportului dintre categoriile gândirii și cele ale limbii se poate trage concluzia că conștiința mană reflectă toate obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare, în timp ce structura gramaticală se formează după principiul selectivității, alegînd unele categorii și compensînd lipsa celorlalte prin alte mijloace lingvistice.

К ВОПРОСУ О ПРОГРЕССЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В данной статье автор изучает проявление в развитии грамматических категорий основных закономерностей языкового прогресса: переход от конкретного к абстрактному и усиление системности.

Грамматические категории возникли на относительно высокой ступени развития языков. Длительное время категории мышления выражались только лексическими средствами.

Категория рода образовалась из лексических классов путем их объединения на основе семантических критериев. Во многих языках таким критерием являлся естественный род (пол).

Из лексических классов образовалась и категория числа. Почти во всех языках аффиксы собирательности стали показателями множественного числа. Имя числительное предшествовало категории числа, что отразилось в сохранении двойственного, тройственного и четверичного чисел.

¹ S. L. Rubinstein, *К вопросу о языке, речи и мышлении*, *Вопросы языкознания*, nr. 2, 1957, p. 45.

² B. A. Serebrennikov, *lucr. cit.*, p. 66—73. Vezi și Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956, p. 137.

Категория падежа появилась позже других именных категорий. Поэтому с самого начала она имела более абстрактный характер.

Грамматические категории глагола в первобытных языках очень многочисленны, конкретны и недостаточно систематичны. Из них постепенно образовывались категории наклонения, залога и вида, мало дифференцированные в их первоначальной форме. Категория времени появляется на более высокой ступени развития языков. В течение длительного периода время выражалось лишь словами, имеющими первоначально пространственное значение.

Категория лица, так же как и категория падежа, образовалась из словосочетаний агглютинацией личных местоимений к глагольной основе.

Из анализа развития грамматических категорий можно сделать следующие выводы.

Грамматические категории появляются на различных ступенях истории языков и не проходят обязательно через одни и те же стадии. На протяжении развития языка уменьшается число конкретных категорий, увеличивается число абстрактных категорий. Переход от конкретного к абстрактному наблюдается и в развитии содержания каждой грамматической категории в отдельности. История формы выражения представляет переход от лексического выражения к организованной системе форм. Основная причина прогресса грамматических категорий заключается в том, что язык по необходимости приспосабливается к потребностям коммуникации. В истории грамматических категорий определенную роль играют также внутренние языковые факторы.

Во многих случаях развитие грамматической категории идет по спирали: от первоначального аналитизма к флективности и от флективности к абстрактному аналитизму, от преобладания вида к преобладанию времени и отсюда снова к преобладанию вида и т. д.

ASPECTS DU PROGRÈS DANS L'ÉVOLUTION DES C ATÉGORIES GRAMMATICALES

RÉSUMÉ

L'auteur étudie la manière dont les principaux aspects de la loi du progrès dans la langue — le passage du concret à l'abstrait et l'affermissement du système — se manifestent dans l'évolution des catégories grammaticales.

Les catégories grammaticales se sont constituées à une époque relativement avancée de l'histoire des langues. Avant leur création, les catégories de la pensée ont longtemps été exprimées par des catégories lexicographiques seulement.

La catégorie du genre a pris naissance à partir des classes nominales, par suite de leur fusion, selon des critères sémantiques parmi lesquels a figuré, dans bien des langues, celui du genre naturel.

La catégorie du nombre a été créée en partant des classes nominales. Dans presque toutes les langues, les affixes collectifs sont devenus la marque du pluriel. Le numéral a précédé la catégorie du nombre et cette situation a laissé des traces dans la persistance des catégories du duel, du triel et du quatriel.

La catégorie du cas est apparue après les autres catégories, par suite de la combinaison de mots, aussi a-t-elle, dès le début, un caractère plus abstrait.

Les catégories grammaticales du verbe sont très nombreuses, concrètes et peu systématisées dans les langues primitives. Petit à petit, elles ont donné naissance aux catégories du mode, de la voix et de l'aspect, étroitement liées à l'origine.

La catégorie du temps apparaît à un stade plus évolué du développement des langues. Longtemps, cette catégorie n'a été exprimée que par des mots dont le sens primitif était spatial.

La catégorie de la personne, comme celle du cas, est le résultat de la combinaison de mots par agglutination des pronoms personnels au thème verbal.

L'analyse de l'évolution des catégories grammaticales impose les conclusions suivantes.

Les catégories grammaticales apparaissent à différents stades de l'histoire des langues et ne passent pas toujours par les mêmes phases. Durant l'évolution d'une langue, le nombre des catégories concrètes diminue, tandis que le nombre des catégories abstraites augmente. Le passage du concret à l'abstrait se remarque aussi dans l'évolution du contenu de chaque catégorie grammaticale. Quant à la forme d'expression, la transition se fait, de l'expression concrète, par des mots, à un système organisé de formes. La principale cause du progrès des catégories grammaticales réside dans la nécessité d'adapter la langue aux besoins de la communication. Dans l'histoire des catégories grammaticales, des faits linguistiques intérieurs interviennent également.

L'évolution d'une catégorie grammaticale a presque toujours lieu en spirale : de la structure analytique primitive à la flexion, puis à la structure analytique abstraite ; de la prédominance de l'aspect à la prédominance du temps, puis, de nouveau, à la prédominance de l'aspect, etc.

DELIMITAREA ARGOULUI

DE

ELENA SLAVE

Informații mai ample despre argou există începînd cu secolul al XV-lea, cînd apar documente cu termeni argotici. E posibil să fi existat și mai înainte, dar caracterul lui oral și lipsa de preocupare în legătură cu această ramificație a limbii au făcut ca termenii de argou să nu fie consemnați în scris. În ce privește antichitatea, avem informația gramaticului latin Virgilius Maro, din secolul al VI-lea e.n., care vorbește de douăsprezece feluri de *inusitata latinitas*; probabil printre acestea erau și cuvinte argotice.

În secolul al XV-lea, în Franța, poetul Fr.Villon scrie zece balade într-un argou numit *jobelin*. Începînd cu această dată argoul intră în literatură.

Caracteristic la început hoților, argoul a fost folosit apoi ca limbaj special și de alte grupuri sociale: soldați, elevi etc. Interesul pentru studierea argoului a crescut mai ales o dată cu secolul al XIX-lea. S-au scris lucrări bazate pe material bogat, privitoare la categoriile de oameni care folosesc argoul, la mijloacele lui de îmbogățire, s-au alcătuit dicționare; mai puțin s-a studiat însă problema naturii argoului, a posibilității delimitării lui și de aceea, în diferitele lucrări despre argou, găsim nepotriviri, inconsecvențe.

Acad. I. Iordan făcînd un fel de sinteză a părerilor despre argou, ajunge la concluzia că prin argou se înțeleg „după împrejurări mai multe lucruri și anume: 1) limbajul răufăcătorilor, cerșetorilor și altor categorii similare de oameni...; 2) ceea ce se mai cheamă și jargon, adică vorbirea specială a unor grupuri sociale determinate, precum soldați, lucrători,

studenți, artiști, școlari ș.a.; 3) tot ce intră în limba cultă din graiul popular și se caracterizează prin naturalețe, grosolănie, vulgaritate etc.”¹ Rezultă deci pe de o parte o accepție foarte restrinsă a argoului, pe de alta, o accepție foarte neprecisă: „tot ce intră în limba cultă din graiul popular...”

În ce privește delimitarea propriu-zisă a argoului, în alte țări a existat o mai mare preocupare decât la noi. Astfel A. Delvau² face observații în dreptul fiecărui cuvânt, arătând mediul din care provine. În felul acesta autorul face o delimitare între argou și cuvintele populare, familiare. De altfel pentru limba franceză poate e mai ușor de făcut delimitarea pentru că argoul a fost mai bine studiat; dar în același timp e și mai greu din cauza trecerii permanente a cuvintelor argotice în vorbirea populară.

În cazul limbii engleze se discută delimitarea între *cant* (pe care A. Delvau îl compară cu argoul francez) și *slang* (pe care același autor îl compară cu *langue verte*).

I. R. Galperin³, discutând termenul *slang*, arată că accepția acestuia e diferită atât în lucrări de specialitate, cât și în dicționare; nu există o părere unitară pentru definirea lui exactă. În general, se înțelege prin *slang* vorbirea familiară, vie, de multe ori necorectă. Tocmai inconsecvența definiției și a delimitării argoului au dus în unele studii la amestecul termenilor argotici cu termeni care nu au nici un fel de legătură cu el.

Mi se pare interesantă delimitarea pe care o face St. Stoikov⁴. Sub termenul de jargon el grupează trei serii de vorbire: 1) тайные разговоры 2) групповые разговоры 3) классовые разговоры. Prin тайные разговоры înțelege argoul, iar prin групповые разговоры vorbirea populară (*slang*-ul din englezește).

Ținând seama de trăsăturile specifice ale argoului, în cele ce urmează voi încerca să arăt care sînt posibilitățile de a-l delimita.

Pentru aceasta e nevoie însă să precizez mai întii ce trebuie înțeles prin argou și care sînt raporturile lui cu limba comună.

Argoul e o ramificație socială a limbii, vorbit de o categorie de oameni care folosesc anumiți termeni proprii, neînțeleși de cei din afara grupului. El se bazează pe structura gramaticală și fondul principal lexical ale limbii comune. Vocabularul argotic cuprinde cuvinte din limba comună care primesc o accepție specială, împrumuturi din alte limbi, cuvinte

¹ I. Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Ed. Țerec, 1932, p. 411.

² *Dictionnaire de la langue verte*, Paris, 1883.

³ *Вопросы языкознания*, nr. 6, 1956, p. 107 și urm.

⁴ *Вопросы языкознания*, nr. 1, 1957, p. 80.

obținute prin procedee fonetice (schimbarea ordinii firești a sunetelor ș.a.), prin procedee morfologice (derivarea cu afixe proprii ș.a.).

Deoarece argoul se bazează pe limba comună, caracterizându-se numai prin unele procedee specifice, s-a considerat uneori că el este un limbaj parazit. În această privință, M. Cohen, în *Note sur l'argot*¹, spune : „argoul este un limbaj parazit. Fiind dată o unitate lingvistică (franceza comună, un grai local dintr-o vale alpină) felul de a vorbi al unui grup care împrumută de la ea fonetica, morfologia și sintaxa, folosind alături de cuvinte comune și în același sens, cuvinte proprii acestui grup, este un argou”. Acest lucru nu poate fi admis, deoarece o ramificație a limbii nu are caracter parazit prin faptul că folosește în cea mai mare parte limba comună. Argourile, limbajurile tehnice, stilurile funcționale ale limbii, nu sînt grupări independente care trăiesc pe baza limbii, ci fac parte din însăși limba comună, sînt specializări ale ei în diferite domenii².

Pentru că folosește procedee lingvistice proprii (sufixe speciale, abrevieri, compuneri), argoul a fost socotit de către unii limbaj artificial. Iată ce afirmă în acest sens M. Schwob și G. Guieysse în *Etude sur l'argot français*³ : „(argoul) este o limbă artificială creată cu scopul de a nu fi înțeleasă de o anumită clasă de oameni. Se poate deci presupune a priori că procedeele acestei limbi sînt artificiale”. Nici această afirmație nu poate fi admisă. Dacă ar fi așa, atunci unele procedee din limba comună au caracter artificial pentru că întotdeauna putem găsi cuvinte noi care apar la început ca forme izolate. Și aici trebuie să facem comparația cu alte ramificații sociale ale limbii : stilurile funcționale, limbajul profesional. Se știe că mai ales acesta din urmă folosește anumite procedee specifice și totuși nimeni nu l-a socotit artificial. De fapt, caracterul artificial al unui element de limbă nu decurge din felul cum e format, ci depinde de generalizarea lui. Or, indiferent de procedeul folosit, un fapt de limbă se generalizează numai atunci cînd apare pe calea vorbirii și se extinde la un grup de oameni : un cuvînt există în limbă pentru că exprimă o idee, un sentiment etc. și pentru că e folosit în societate, în vorbire, chiar dacă grupul social care-l vorbește este mai restrîns. Cuvintele argotice nu sînt artificiale : ele apar într-un anumit cerc pe calea vorbirii, exprimă anumite idei și se generalizează din anumite nevoi obiective ; avînd un caracter social, argoul este așadar natural, nu artificial.

¹ *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1919, vol. XXI, fasc. 2, p. 137.

² Despre raportul argoului și limbajului profesional cu limba comună, vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 83, 84.

³ *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*, vol. VII, p. 34.

Foarte importantă pentru delimitarea argoului de alte aspecte ale limbii comune este studierea trăsăturii lui fundamentale; în funcție de felul cum înțelegem esența lui, includem sau nu diferite cuvinte în vocabularul argotic.

În general se poate spune că termenii de argou au un caracter tehnic pentru grupurile sociale care îi folosesc. Așa cum inginerii, medicii, întrebunțează diferite cuvinte legate de specificul profesiei lor atunci când vorbesc între ei, în cadrul meseriei, tot așa hoții, de pildă, când sînt în pericol, folosesc anumite cuvinte. Din acest punct de vedere argoul seamănă cu limbajul profesional. Și într-o parte și în alta e vorba de categorii de oameni care în anumite relații recurg la un limbaj special. În mod obișnuit și unii și alții se servesc de limba comună. Termeni ca *pont* „loc unde se poate da o lovitură”, *paraot* „furt” etc. sînt la fel de tehnici pentru hoți cum sînt pentru medici *virus*, *occiput* etc.

Totuși, există o deosebire esențială între limbajul profesional propriu-zis și argou, care rezultă din faptul că argoul este în primul rînd secret. Cei care folosesc cuvinte tehnice n-au intenția să nu fie înțeleși de restul vorbitorilor; ei creează anumite cuvinte pentru a denumi noțiunile noi; cei care folosesc argoul înlocuiesc cuvinte cunoscute cu termeni necunoscuți pentru a exprima lucruri pe care sînt nevoiți să le ascundă. Dacă un cuvînt își pierde trăsătura de a fi secret, el încetează de a mai fi argotic. Tocmai aceasta este trăsătura fundamentală a argoului de care trebuie ținut seama în delimitarea lui.

Însă nu tot ce are caracter secret e argou. Mulți din cercetătorii care au sesizat această caracteristică au lărgit sfera argoului înțelegînd prin el orice limbaj secret. Așa face Cl. Casciani în prefața dicționarului argotic al lui Jean la Rue¹ spunînd că argou în sensul de limbaj secret a existat în toate timpurile și în toate țările, deoarece toate clasele au simțit nevoia unui limbaj convențional, de neînțeles pentru cei neinițiați. El dă exemplul preoților din Egipt, al plebei de la Roma care folosea, după expresia gramaticilor, *sordida verba* „cuvinte grosolane (vulgare)”. Dacă printre acestea din urmă erau probabil și cuvinte argotice, nu se poate spune în nici un caz că limbajul secret al preoților din Egipt era format din termeni argotici. În aceeași situație erau cuvintele secrete folosite de romani la oracole pe care nu trebuie să le considerăm argotice; astfel de cuvinte n-au apărut din nevoi sociale obiective și ca atare nu

¹ *Dictionnaire d'argot et des principales locutions populaires*, Paris, 1926.

erau folosite ca un mijloc natural de comunicare între oameni, așa cum e cazul cuvintelor argotice¹.

Caracter secret au uneori și cuvintele folosite de medicii în fața bolnavilor. Însă nici acestea nu pot fi considerate argotice, pentru că nu apar din aceleași cauze ca termenii argoului: medicii nu au ceva de ascuns din interes personal, ci dimpotrivă. Pentru argou e specific faptul că cel care îl folosește se găsește întodeauna în raport de inferioritate, el are de ascuns ceva față de o autoritate sau față de un public pe care vrea să-l înșele. Or, nu același lucru se poate spune despre limba practicilor religioase, și cu atât mai mult nu e cazul unor termeni medicali.

Așașdar în argou caracterul secret are la bază necesitatea „vitală” pentru cei care-l folosesc de a nu fi înțeleși de poliție, de superiori etc. Vorbitorii sînt nevoiți să recurgă la procedee specifice de exprimare neînțelese de alții. Acest lucru trebuie precizat pentru că sînt unii cercetători care consideră că e exagerat că explicăm argoul ca „instrument de apărare”². Mai mult decît atât, alții pornesc, în explicarea lui de la principii subiectiviste. De exemplu B. Biondelli îi justifică existența prin „inclinația naturală a omului de a răsturna ordinea fundamentală a societății”³.

Tot ca rezultat al unor intenții subiective explică existența argoului și L. Spitzer atunci cînd arată că cel care îl folosește „găsește o satisfacție în faptul că înlocuiește vorbirea de toate zilele cu alta, care îi dă măcar o clipă iluzia schimbării atât de necesară sufletului omenesc. De aceea argoul nu „prinde” pe toată lumea; în gura copiilor, a oamenilor foarte serioși el pare nefiresc”⁴.

În cercetările făcute asupra argoului s-a subliniat în primul rînd expresivitatea acestuia, care ar duce la neconținută schimbare și reînnoire a lui; dacă un cuvînt se menține atît timp cît e expresiv, cînd își pierde această trăsătură caracteristică, dispare ca termen argotic. Astfel explică A. Dauzat reînnoirea acestui limbaj: „în mediile frămîntate ca acelea ale răufăcătorilor, unde viața e însoțită de acte violente și de reacții brutale, limba are nevoie de termeni viguroși, pitorești pe care îi schimbă pe măsura degradării lor semantice”⁵. Această interpretare se leagă de felul cum a fost înțeleasă expresivitatea în limbă în general. Pornindu-se de la lucrările lui Ch. Bally și ale altor cercetători, s-a considerat expresiv

¹ De aceea nu sînt de acord cu părerea exprimată de H. Mihăescu în articolul intitulat *Argot latin* (*Buletinul Institutului de filologie romină*, Iași, 1936), după care sînt argotice cuvintele explicate de gramaticul Virgilius Maro ca secrete din nevoi religioase (oracole).

² M. Cohen, *lucr. cit.*, p. 140.

³ *Studii sulle lingue furbesche, Studii linguistici*, Milano, 1856.

⁴ Citatul la I. Iordan, *lucr. cit.*, p. 412.

⁵ *Les argots*, Paris, 1946, p. 55.

ceea ce se îndepărtează de la aspectul pur intelectual al limbii și lasă un loc mare sensibilității. În acest fel erau tratate în primul rînd cuvintele familiare etc. care ar conține în ele însele o doză mare de afectivitate. Dar în afara cuvintelor care au un conținut afectiv propriu-zis (diminutivele de tip *mămica* etc.), restul cuvintelor expresive nu sînt expresive prin ele însele, ci numai prin faptul că evocă un anumit mediu, iar ele evocă un anumit mediu numai cînd sînt transplantate într-o împrejurare în care nu sînt folosite în mod obișnuit. În mediul lor obișnuit ele nu au această calitate. O formulă specifică limbajului administrativ, de exemplu, nu are nici o valoare expresivă într-o adresă oficială; dacă însă o folosim într-un cadru mai intim, ea produce un efect deosebit: dacă am spune unui prieten „vă rog să binevoiți a-mi acorda...” ar fi foarte surprins, formula l-ar frapa și el ar rîde. Cuvintele vulgare nu produc deci nici un efect în mediul în care se folosesc de obicei, dar sînt expresive într-un alt mediu. Un cuvînt distins folosit într-un mediu de condiție joasă produce de asemenea un efect neobișnuit. Așadar caracterul expresiv al faptelor de limbă provine din trecerea lor dintr-un stil al vorbirii în altul¹. Prin urmare, termenii de argou devin expresivi numai cînd sînt folosiți în limba comună, pentru că aici se simte caracterul lor argotic și nu pentru că ar avea prin ei înșiși valoare expresivă. E interesant de observat că termenii argotici pătrund numai în anumite stiluri ale limbii și cu cît stilul care împrumută cuvinte de argou e mai departe de mediul celor care folosesc astfel de cuvinte, cu atît un termen la care se mai simte proveniența argotică are o putere de evocare mai mare. În vorbirea vulgară un cuvînt ca *baftă* aproape nu mai evocă nimic deosebit, în timp ce același termen în limbajul familiar e mult mai expresiv.

Însă pentru cei care întrebuințează argoul, e important în primul rînd ca termenii folosiți de ei să aibă un caracter secret, nu să fie expresivi. Acești termeni capătă expresivitate numai cînd sînt folosiți de vorbitori din afara grupului care i-au creat. Cînd cuvintele argotice sînt cunoscute de alte persoane decît cele interesate, ele încetează de a mai fi utile acestora din urmă, nu pentru că s-ar fi banalizat, ci pentru că au pierdut caracterul secret.

Un interes deosebit în ceea ce privește așa-zisa expresivitate a argoului îl prezintă cartea lui E. Barbu, *Groapa*. Așa cum Caragiale, în unele schițe, folosește stilul indirect liber, făcînd impresia că povestirea e scrisă de unul din eroi, tot așa E. Barbu relatează faptele cu cuvintele și construcțiile specifice unui vorbitor din Cuțarida sau chiar unui hoț (atunci

¹ *Introducere în lingvistică*, sub redacția acad. Al. Graur, Ed. științifică, 1958, p. 260.

cînd e vorba de banda pungașilor). În acest fel cuvintele argotice, prin faptul că au fost folosite curent, nu produc un efect stilistic deosebit. Iată un exemplu :

„A ghicit caiafa.

— Păzește-te, Paraschive, că nu te văd bine...

— N-o fi el mai al dracului decît mine...

— De.

— Da-pînă atunci am nevoie de tine, trebuie să dăm o gaură, să facem rost de pitaci...

S-a-nvoit Gheorghe.

— Haide.

S-au vînturat ce s-au vînturat prin fața prăvăliilor și au ochit un *husăn* de avea bani *grubă* pe el. Se vedea că e venit din provincie, după cumpărături. Codoșul a *ginit* unde ținea țașca și s-au luat după el¹.

Cuvintele de argou (subliniate de mine) folosite atît în dialog, cît și în povestire, nu produc un efect deosebit asupra cititorului, tocmai pentru că nu apar numai în vorbirea directă. Dimpotrivă, cuvintele banale, însă legate de oarecare cultură, întrebuițate într-un mediu de argotizanți, au o mare expresivitate :

„— Cum îți spun — bărbatu-ăsta al meu, parcă-i un stîlp ! Nu mă *distrează* și el, nu se *interesează* de mine, că sînt tînără încă, slavă Domnului ”².

Cuvintele sînt subliniate chiar de autor ca să le scoată în evidență (am arătat mai înainte că acele cuvinte care aparțin unui anumit stil, cînd sînt transpuse în altul, devin expresive); pentru argotizanți, sînt expresive *distrează*, *interesează*, nu *husăn*, *grubă*.

Se spune că expresivitatea cuvintelor argotice se explică prin procedeele folosite pentru crearea lor.

În ce privește împrumutul, problema se pune mai mult la cuvintele luate din țigănește; acestea ar evoca un mediu social care e în contrast vizibil cu restul societății. Dar pentru vorbitorii argoului cuvintele țigănești nu erau expresive, deoarece între mediul delincvenților, de pildă, și al țiganilor de la periferia orașelor nu era mare diferență.

Cei mai mulți cercetători însă consideră argoul expresiv prin faptul că la baza unui mare număr de termeni argotici stau diferite figuri semantice, în primul rînd metafora. Iată o serie de cuvinte argotice care au la bază o metaforă: în romînește (din limbașul hoților): *bucata* modul de „operație”, *calul bălan* „duba în care sînt transportați deținuții”, *căldură*,

¹ E. Barbu, *Groapa*, E.S.P.L.A., 1957, p. 371.

² *Idem*, lucr. cit., p. 357.

căldurică, ploscă, găleată „buzunar”, ciorap „mănuși”, gaură „spargere”, spital „carceră”, sfeșnice „cizme”; în limba franceză (argoul hoților): *l'abbaye de monte-à-regret* „ghilotina”, *la brune* „noaptea”, *chiffon* „limbă”, *le curieux*, *lustre* „judecător”, *la muette* „conștiința”, *le palpitant*, *le battant* „inima”; în limba italiană (argoul hoților: *bruna* „noapte”, *cruda* „moarte”, *ingegnosa* „cheie”, *travaglioso* „carceră”; în limba germană (argou cazon): *die Knarre*, *die Braut* „pușcă”, *die Kaffeemühle*, *die Drehorgel*, *die Fleischakmaschine*, *die Dengelmachine*, *die Stottertante* „mitralieră”, *der Maulflicker*, *der Maulschuster*, *der Gebissklempner* „dentist”.

Există și expresii întregi figurate care n-au sens decît pentru cei care știu despre ce este vorba: „*la* (spune unde) *te așteaptă nenea*” (expresie folosită de un șofer cînd știe că un coleg are clienți în mașină, netrecuți în foaia de parcurs și la un anumit punct spre care se îndreaptă este o echipă de control al mașinilor); „*am trecut prin Văcărești c-am avut musafiri*” (am ocolit punctul de control pentru că am avut clienți). Iată o conversație strict „profesională” între doi hoți: „— *Ce vezi?* — *Găuri, dușumele. Dar tu?* — *Eu o scap* (Ce fel de furturi faci? Fac spargereri. Dar tu? Eu sînt pungaș de buzunare)¹.

Aceste cuvinte ar fi expresive pentru că la baza lor stă o comparație. Un cuvînt denumește o noțiune punînd în legătură trăsături (chiar neesențiale) ale unui obiect cu trăsături ale altui obiect. Cizmele sînt comparate cu sfeșnicele; dar nu trebuie să se creadă că cel care folosește sfeșnice pentru cizme are comparația cu sfeșnicele mereu prezentă în minte. Deoarece noțiunea e denumită printr-o comparație care relevă o anumită notă a ei, nu înseamnă că această notă devine predominantă în mintea noastră; comparația servește numai pentru denumirea noțiunii în ansamblu². Pentru termenii de argou este important să aibă loc cît mai repede procesul de deetimologizare, adică să nu se vadă ușor legătura etimologică; e necesar, cu alte cuvinte, ca un termen bazat pe o metaforă să nu aducă în mintea celor de care se feresc argotizanții noțiunea denumită prin comparație. Dacă se analizează un număr mai mare de cuvinte argotice, se constată că cu cît cuvîntul e mai puțin transparent, cu atît e mai bun pentru argou și invers. Numai așa își păstrează caracterul secret. Din cauză că au la bază o metaforă, cuvintele argotice pot evoca uneori obiectul care stă la baza metaforei; dar acest lucru nu este esențial. Din acest punct de vedere cuvintele de argou seamănă cu termenii tehnici. Așa cum *gheare* pentru tipograf e un cuvînt tehnic, fără nici o nuanță expresivă

¹ *Adevărul literar și artistic*, 1922, anul III, p. 110.

² Pentru întreaga problemă vezi A. P. Dulzon, *Вопросы языкознания*, nr. 3, 1956, p. 79—84.

sivă, tot așa pentru hoți cuvintele date mai sus sînt neutre din punct de vedere stilistic. La fel de neexpresive pentru cei care folosesc argou sînt și cuvintele create prin alte mijloace specifice cum este, de pildă, folosirea unor sufixe proprii : *boutique* > *boutanche*.

Cuvintele cu totul transparente sînt la periferia argoului; ele se referă la noțiuni pentru care nu există un interes special de a le ascunde și așa se explică trecerea lor mai mult sau mai puțin rapidă în vorbirea populară (vulgară, familiară). Acad. I. Iordan dă o serie de sinonime „argotice” pentru noțiunea de *gură* și *cap*¹. Chiar dacă cuvinte ca *muzicuță*, *papagal* „gură” au fost odată argotice, ele au intrat în vorbirea populară tocmai pentru că prin transparența lor se aflau la periferia argoului.

Discutînd lipsa de expresivitate a argoului, nu trebuie să se exagereze afirmîndu-se că cuvintele argotice nu pot avea uneori o nuanță expresivă rezultată din metafora folosită. Într-adevăr, mijlocul cel mai frecvent de îmbogățire a vocabularului argotic îl formează metafora. Ar fi normal deci ca cel puțin o parte din termeni să aibă putere de evocare. Totuși, acest lucru se întîmplă rar deoarece situațiile în care ei sînt folosiți aduc în centrul atenției noțiunea denumită prin comparație și lasă pe ultimul plan posibilitatea de evocare a figurii semantice.

Uneori însă au fost considerați argotici termeni care nu pot avea nimic comun cu argoul. Iată cîteva exemple de acest fel : *bucher fereastră* „oră liberă”, *fițuică*, (*a*) *frunzări*, *gogoși* „minciuni”, (*a*) *rasoli*, (*a*) *toci* etc.². Integrarea unor astfel de cuvinte în argou se explică prin lipsa unei concepții unitare în ce privește trăsăturile specifice ale lui, pe baza cărora să se stabilească criterii de delimitare. Aceasta a dus la concluzii greșite și în problema raportului dintre argou și unele aspecte ale limbii comune : cuvinte argotice au fost socotite vulgare, familiare și invers.

L. Șăineanu afirmă că în Franța argoul s-a confundat din ce în ce mai mult cu „le bas-langage” și pînă la urmă a fost absorbit de acesta. După el argoul modern a devenit alt nume pentru „le bas-langage”³.

E adevărat că limita între argou și limbajul vulgar (familiar uneori) nu e totdeauna foarte precisă; cu toate acestea este exagerat să se spună ca L. Șăineanu că în Franța nu mai e nici o deosebire între argou și „le bas-langage”.

S-a susținut adesea că între argou și limbajul familiar (sau al mahalalelor) nu e limită precisă pentru că, în general, aceste două aspecte ale

¹ *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 347, 348.

² Gh. Agavriloaiei, *Buletinul Philippide*, 1937, nr. 4, p. 137 și urm.

³ *Le langage parisien, au XIX-e siècle*, Paris, 1927, p. 46, vezi și *L'argot ancien*, Paris, 1907, p. 1.

limbii sînt folosite cam de aceiași oameni. Dar cum am spus, principala trăsătură a argoului e caracterul lui secret; iar acest caracter secret nu poate fi schimbat de faptul că argoul e întrebuițat de aceiași oameni care folosesc și limbajul popular, familiar; oamenii folosesc o anumită variantă a limbii comune după împrejurările în care se găsesc.

De fapt nici nu trebuie să avem pretenția de a găsi o limită foarte precisă între argou și unele aspecte ale limbii comune. Din argou trec în permanență cuvinte în limba comună și invers, limba comună furnizează mereu cuvinte noi argoului. De aceea de multe ori nu se poate ști precis cui aparțin anumite categorii de cuvinte. Asta nu înseamnă însă că, în general, nu e posibilă o delimitare. Pentru majoritatea cuvintelor se știe precis dacă intră în argou sau nu. Situația este aceeași cu a stilurilor și dialectelor. Între stiluri și dialecte există întrepătrunderi; cu toate acestea se vorbește de stiluri, de dialecte diferite, caracterizîndu-le după majoritatea elementelor care sînt specifice pentru fiecare în parte. Chiar dacă granița e mobilă și largă, delimitarea e totuși posibilă.

În concluzie, cred că dacă se ține seama de trăsătura sa specifică argoul se poate delimita de celelalte aspecte ale limbii. Dacă un cuvînt e cunoscut de un grup restrîns e argotic, dacă se pierde caracterul lui secret, trece în alte sfere ale limbii sau dispare din limbă.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ АРГО

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор статьи дает обзор различных точек зрения лингвистов в связи с разграничением аргю. В этом вопросе существуют разногласия, так как основные особенности аргю не всегда были хорошо поняты. Аргю рассматривалось как паразитный язык (основанный на общем языке); эта точка зрения неправильна, так как аргю входит в состав общего языка, а не является чем-либо посторонним для него. Аргю находится в том же положении, что и другие социальные подразделения языка (профессиональная лексика, стили), которые никто не называет паразитными. Аргю не является также искусственным языком, потому что „искусственный” противопоставляется „натуральному, социальному”, а в известной среде ничто не может быть натуральнее аргю, несмотря на то, что оно использует свои своеобразные приемы.

Основное свойство аргю — это его засекреченный характер. Это является самым верным критерием для того, чтобы установить его границы. Когда слово теряет свой засекреченный характер, оно перестает быть арготическим, исчезает или переходит в народный язык (вульгар-

ный, фамильярный). С этой точки зрения следует рассматривать так называемую выразительность арго. Оно изменяется не ради выразительности, но из-за того, что теряет свой засекреченный характер. К тому же выразительность происходит не от использованного термина, а от перенесения его в чуждую ему среду. Так, арго выразительно не для тех, кто говорит на нем по необходимости, а для остального общества. Напротив, в арготической среде выразительным является термин, свойственный образованным людям. Поэтому выразительность не может быть использована как критерий для разграничения арго.

В арготический словарь входит все, что понятно только известной категории людей, заинтересованных в том, чтобы скрывать что-нибудь.

DÉLIMITATION DE L'ARGOT

RÉSUMÉ

L'article passe en revue les différentes conceptions des linguistes sur les limites de l'argot. Il y a bien des contradictions dans ce domaine, explicables par le fait que les traits essentiels de l'argot n'ont pas toujours été bien compris. On a considéré l'argot comme un langage parasite (basé sur la langue commune), ce qui est faux parce qu'il fait partie de la langue commune, il n'en est pas une excrescence. Il se trouve dans la même situation que les autres subdivisions sociales de la langue (vocabulaire technique, styles), que personne n'appelle parasites. Considérer l'argot comme un langage artificiel, c'est encore une erreur, car « artificiel » s'oppose à « naturel, social » et, dans certains milieux, rien n'est plus naturel que l'argot, quoiqu'il emploie des procédés propres.

Ce qui est essentiel pour l'argot, c'est son caractère de parler secret. C'est là le point de repère le plus sûr pour en établir les limites. Les termes qui perdent leur caractère secret ne sont plus argotiques, ils disparaissent ou passent dans la langue populaire (vulgaire, familière). C'est également de ce point de vue que doit être envisagée l'expressivité de l'argot. Celui-ci ne change pas à cause du besoin d'expressivité, mais parce qu'il perd son caractère secret. Pour ce qui est de l'expressivité proprement dite, il faut préciser qu'elle ne vient pas tant du procédé employé que du déplacement du terme dans un milieu étranger. Ainsi l'argot n'est pas expressif pour ceux qui le parlent par nécessité, mais seulement pour le reste de la société. Bien au contraire, dans les milieux argotiques, un terme expressif est celui qui est propre aux gens instruits. C'est pourquoi l'expressivité ne peut servir de critérium de délimitation de l'argot.

Dans le vocabulaire argotique entre tout terme compris par une seule catégorie sociale qui a intérêt à cacher quelque chose.

IDENTITATEA FUNCȚIONALĂ A FONEMULUI

DE

AL. IONAȘCU

1. VARIANTELE INDIVIDUALE ȘI VARIANTELE POZIȚIONALE ALE FONEMULUI

Problema fonemului, care nu a fost încă rezolvată în întregime, nu a apărut — cum se afirmă uneori — ca urmare a descoperirii *variantelor individuale* ale sunetelor. Variantele individuale ale sunetelor limbii ar fi putut fi destul de ușor reduse la un singur element lingvistic pe baza unei medii statistice : deși nu toți pronunțăm la fel pe *a* în cuvântul *carte* și fiecare dintre noi nu-l pronunță de două ori la fel decât în mod excepțional, totuși între aceste nenumărate aspecte ale lui *a* deosebirile articulatorii și acustice sînt foarte mici și nu pot fi observate decât cu ajutorul unor aparate care înregistrează nuanțe mult mai fine decât cele percepute prin simțurile noastre.

În această privință trebuie făcută o rezervă : există și variante individuale puternic „individualizate”, care pot fi sesizate relativ ușor de vorbitor. Acestea reprezintă însă abateri de la pronunțarea obișnuită a limbii date. Ele pot avea mai multe cauze :

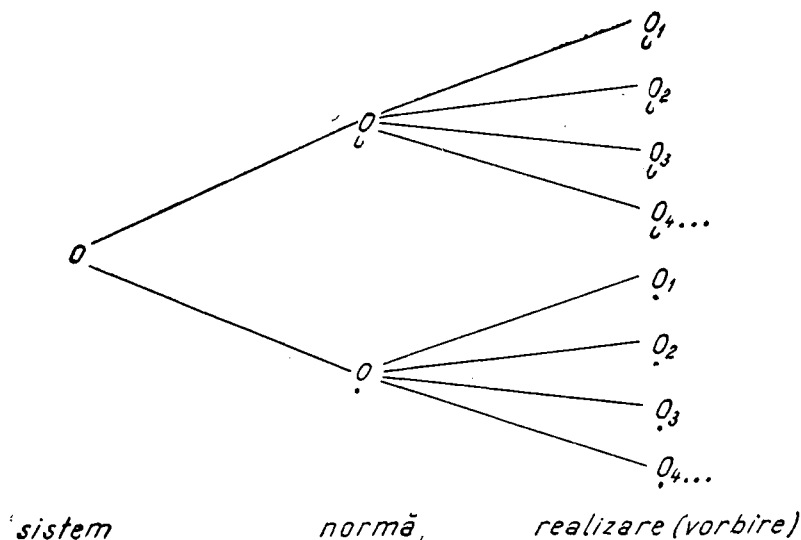
a) nestăpînirea sistemului fonetic al limbii respective (accent străin, pronunțare dialectală) ;

b) defecte de vorbire (aici intră, de exemplu, pronunțarea uvulară a lui *r* în romînă, pronunțarea pur labială — *ʁ* — a lui *l* labiovelar în bulgară etc.) ;

c) oscilarea între pronunțarea veche și inovație (în acest caz pronunțarea nouă reprezintă o abatere numai înainte de a deveni predominantă ; după această dată trebuie considerată abatere pronunțarea care corespunde normei mai vechi).

Mult mai mari și mai importante sînt deosebiriile dintre *variantele poziționale* ale fonemului. Acestea reprezintă aspecte ale fonemului obligatorii — în poziția dată — pentru vorbitorii din colectivul lingvistic respectiv. Spre deosebire de variantele individuale, care sînt fapte de vorbire („sunete concrete”) și pot fi reduse la un singur element în planul limbii (la un fonem sau la o variantă pozițională a fonemului), variantele poziționale reprezintă elemente ale limbii. O variantă pozițională a unui fonem nu există ca atare în vorbirea cutărui sau cutărui individ, ci numai prin variantele individuale: *n* labiodental din cuvîntul *învoăț* există numai sub forma a nenumărate aspecte individuale de *n* labiodental. Același lucru se poate spune despre *n* velar din *luncă* sau despre *n* dental din cuvîntul *bună*¹. Deosebirea dintre *n* velar și *n* dental sau dintre *n*

¹ De această problemă s-a ocupat E. Coseriu (*Sistema, Norma y Habla, Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias*, Montevideo, 1952, nr. 9) reprezentînd raporturile dintre fonem și variantele poziționale pe de o parte și dintre variantele poziționale și variantele individuale pe de altă parte în felul următor (se are în vedere fonemul *o* din spaniolă, care comportă variantele poziționale *o* și *ø*).

Informațiile cu privire la acest articol, pe care nu l-am avut la dispoziție, le am de la A. Isačenko, *Hat sich die Phonologie überlebt?*, *Zeitschrift für Phonetik und Allgemeine Sprachwissenschaft*, 1956, vol. 9, fasc. 4.

De această problemă s-a ocupat în mod amănunțit, după ce articolul de față a fost dat la tipar, Andrei Avram, *Despre fonologia normei, Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 43 și urm. (versiunea franceză a aceluiași articol a apărut în *Revue de linguistique*, t. III, 1958, nr. 2, p. 225 și urm.).

dental și *n* labiodental nu este atît de mică încît să nu poată fi percepută la auz și simțită la pronunțare. Totuși, cei care au notat pentru prima dată cu semne sunetele limbii romîne, n-au găsit de cuviință să folosească semne diferite pentru aceste sunete diferite, în timp ce în limba germană *n* velar a fost notat altfel decît *n* dental. Seria alternativă de sunete ale limbii care se deosebesc din punct de vedere fiziologic și acustic dar nu se deosebesc din punct de vedere funcțional a constituit punctul de plecare al noii concepții fonetice — f o n o l o g i a. Noțiunea de „fonem” a apărut tocmai ca o reflectare a unității existente, în cadrul cutărei sau cutărei limbii, între termenii unei serii alternative [de felul (*n* dental — *n* labiodental — *n* velar) din limba romînă]. Rezolvarea problemei fonemului înseamnă explicarea acestei unități reale, explicarea unității pe care o reprezintă diversele variante poziționale ale unuia și aceluiași fonem. J. Baudouin de Courtenay a explicat această unitate în felul următor: deși variantele poziționale sînt materialmente distincte, lor le corespunde în domeniul psihicului o „representare” unică¹. Aproximativ aceeași concepție au avut-o — în primele lor lucrări — L. V. Șcerba și N. S. Trubetzkoy (acesta din urmă considera fonemul ca o „intenție”, iar sunetul dintr-o anumită poziție ca „realizare” a intenției). Însă „representarea” unică — care, după cum au arătat unii lingviști, nu poate fi demonstrată² — nu explică unitatea reală, ci, dimpotrivă, ea însăși trebuie explicată prin unitatea reală. De ce în limba romînă *n* dental și *n* velar nu sînt decît variante ale unuia și aceluiași fonem, iar în limba germană ele reprezintă foneme diferite? Meritul primilor fonologi constă nu în rezolvarea pe care au dat-o problemei fonemului, ci în faptul că au sesizat unitatea pe care o reprezintă seria alternativă de variante poziționale. Unitatea reală dintre variantele poziționale (existentă în limbă, și numai de aceea existentă și în capul lingvistului sau al vorbitorului) a fost explicată pentru prima dată de L. V. Șcerba, care a subliniat identitatea funcțională a „nuanțelor” fonemului. L. V. Șcerba a vorbit despre funcția sunetului limbii de a „diferenția sensul” și chiar de „posibilitatea asocierii sunetului cu un anumit sens”. Deși în prezent nu mai putem fi satisfăcuți de felul în care a definit L. V. Șcerba rolul (funcția) sunetului în sistemul limbii, nu trebuie să uităm că el a fost primul lingvist care a atras atenția

¹ L. R. Zinder și M. I. Matusевичi, *К истории учения о фонеме, Известия Академии Наук СССР, Отд. лит. и языка*, vol. XII, fasc. I, p. 64 și urm.

² Vezi printre lucrările din ultima vreme, Z. Stiber, *Теория фонем И. Д. Бодуэна де Куртенэ, Вопросы Языкознания*, nr. 4, 1955 și A. Isačenko, *lucr. cit.*

asupra existenței acestei funcții și a rezolvat (sau aproape a rezolvat) în felul acesta și problema „reprezentării unice” existente în psihic, care, potrivit concepției materialist-dialectice, trebuie să reflecte o anumită unitate reală între sunetele cărora le corespunde. Împotriva interpretării raportului dintre fonem și variantă ca un raport dialectic dintre general și particular se ridică A. Isačenko (*lucr. cit.*). Nu este cazul să arăt aici întreg raționamentul lui, raționament care este, după părerea mea, greșit. Mă mărginesc să remarc că el vorbește mereu de *sunete ale limbii* (Sprachlaute) și înțelege, după cum rezultă din articol, *sunete în general*. Numai astfel se explică și faptul că, negînd pe bună dreptate natura ideală a fonemului, A. Isačenko nu admite nici existența lui materială.

Ideile lui L. V. Șcerba au fost reluate și dezvoltate ulterior. Un rol în dezvoltarea acestor idei l-au avut reprezentanții școlii fonologice pragheze N. S. Trubetzkoy și R. Jakobson.

Totuși, sub influența concepțiilor idealiste saussuriene, predominante în lingvistica din perioada respectivă, în lucrările lor funcțiunea fonemului a fost văzută unilateral (opozitiv, relativ și deci negativ), iar uneori ea a fost hipostaziată și a înlocuit în întregime fonemul. În rîndurile care urmează mă voi strădui să aduc argumente în sprijinul existenței unei laturi pozitive a unității funcționale a fonemului; existența acestei laturi este de obicei lăsată în umbră sau (pornindu-se de la afirmația lui Saussure că în limbă nu există decît diferențe) este pur și simplu negată.

2. CE ESTE ȘI CUM SE STABILEȘTE IDENTITATEA FUNCȚIONALĂ A FONEMULUI

Unitatea funcțională a fonemului (unitatea funcțională din cadrul unei serii alternative reprezentate de aspectele poziționale ale fonemului) nu este în întregime dovedită dacă se arată numai deosebirea funcțională a sunetelor care reprezintă foneme deosebite. Demonstrîndu-se că *n* dental din *cană* este alt fonem în raport cu *r* din *cară*, *t* din *cată*, *s* din *casă*, *z* din *cază* etc., iar *n* velar din *bancă* este alt fonem în raport cu *r* din *barcă*, *s* din *bască* etc., nu se demonstrează implicit că *n* dental din *cană* reprezintă același fonem cu *n* velar din *bancă*. Faptul că cele două sunete se exclud în aceeași poziție nu este edificator din punctul de vedere al identității funcționale. În poziția pe care am stabilit-o pentru *n* velar nu se întîlnește, de exemplu, nici *ğ*. De ce se grupează atunci *n* velar în același fonem cu *n* dental și nu în același fonem cu *ğ*? Este oare determinantă în această privință asemănarea fiziologică și acustică? Asemănarea fiziologică și acustică dintre aspectele poziționale ale unuia și aceluiași fonem

este indiscutabilă, însă ea nu este decît o condiție. Într-adevăr, de ce aceeași asemănare fiziologică și acustică nu duce la gruparea lui *n* velar cu *n* dental în toate limbile?

Pentru a răspunde la această problemă trebuie să admitem în primul rînd că sunetul limbii are o funcție *constitutivă*. Participînd la crearea complexului sonor care reprezintă un semn lingvistic oarecare, sunetul nu are numai funcția de a face ca acest complex sonor să se deosebească de alte complexe sonore, ci, în același timp, el concurează la identificarea complexului sonor respectiv. Prin urmare, funcțiunea constitutivă a sunetului limbii nu are numai un aspect *negativ* (*distinctiv*), ci și un aspect *pozitiv* (*de identificare*)¹.

Teza saussuriană referitoare la determinarea pur diferențială a faptelor de limbă a fost serios și pe bună dreptate combătută în numeroase lucrări². Mai mult decît atît, lingvistul belgian Eric Buysens a arătat că însuși Saussure n-a respectat întotdeauna în practică acest precept teoretic, că el a folosit în determinarea faptelor de limbă nu numai deosebirea, ci și asemănările³.

Părerea că în limbă totul s-ar reduce la opoziții se izbește, în ceea ce privește fonologia, de faptul că în realitate limitele modificării poziționale nu sînt impuse numai de necesitatea deosebirii fonemului respectiv de alte foneme. Dacă am pronunța *d²ară* (am în vedere numai limba literară) în loc de *țară*, complexul sonor al acestui cuvînt nu s-ar confunda nici cu *dară*, nici cu *zară* și nici cu alte complexe sonore. Totuși nu putem spune că *țară* și *d²ară* reprezintă unul și același complex sonor. De aici rezultă că fonemul (ca de altfel orice fapt lingvistic) reprezintă nu numai o entitate diferențială — adică opozitivă, relativă și deci negativă — ci și o entitate pozitivă. S-ar putea crede că identitatea funcțională a aspectelor poziționale ale fonemului se poate stabili implicit o dată cu stabilirea deosebirii funcționale între două sunete eterofoneme; dacă deosebirea funcțională se stabilește prin dovedirea faptului că comutînd cele două sunete între ele se obțin două semne diferite, identitatea funcțională ar

¹ Același punct de vedere l-a susținut în fond lingvistul sovietic S. I. Bernstein în intervenția sa din cadrul discuției fonologice care a avut loc în paginile revistei *Известия Академии Наук СССР (Отд. лит. и языка)* în anii 1952—1953. Acuzarea care i s-a adus în concluziile la discuție în privința încercării de a împăca punctele de vedere ale celor două școli fonologice sovietice (leningrădene și moscovite) se datorește faptului că S. I. Bernstein nu a deosebit net în articolul său problema asemănării fonetice de identitatea funcțională.

² Vezi Al. Graur, *Структурализм и марксистская лингвистика, Вопросы языкознания*, nr. 1, 1958, p. 62 și urm.; A. Martinet, *Au sujet des fondements de la théorie linguistique de Louis Hjelmslev, Bulletin de la société de linguistique de Paris*, 1942—1945, vol. XLII, fasc. 1; Eric Buysens, *Dogme ou libre examen?*, *Cahiers Ferdinand de Saussure*, nr. 10, p. 47 și urm.

³ Eric Buysens, *lucr. cit.*

fi dovedită de faptul că prin comutarea celor două sunete semnul lingvistic rămâne neschimbat. În realitate însă, aspectele poziționale nu pot fi întrebunțate unul în locul altuia, astfel încât identitatea semnului lingvistic să se păstreze¹. S-a constatat chiar că, prin înlocuirea unui aspect pozițional al fonemului cu alt aspect pozițional al aceluiași fonem, se poate obține un alt semn².

Identitatea funcțională a două sunete este determinată de faptul că ele se întâlnesc în același morfem în poziții diferite : *romînă* — *romîncă* (*n* velar se întâlnește numai înainte de consoane velare și se opune, în cadrul aceluiași morfem — în cazul nostru morfemul *-romîn-* — lui *n* dental, care nu se întâlnește niciodată în această poziție). Cf. și *marți* — *marțea*, *luni* — *lunea* etc. (după cum *y* implosiv din *joi* se opune lui *y* explosiv din *joia*, tot așa *ț'* implosiv și *n'* implosiv — notate *ți*, *ni* — din *marți* și *luni* se opun lui *ț'* explosiv și respectiv *n'* explosiv — notate *țe*, *ne* — din *marțea*, *lunea*)³.

În spiritul celor arătate se poate ușor rezolva într-un mod mai rațional problema de care s-a ocupat recent într-un articol Em. Vasiliu⁴ : nu se poate oare considera că, întrucît grupul „consoană labială muiată + yod + a” se opune grupului „consoană labială muiată + a” numai într-un singur exemplu (*biată* — *beată*), *yod* și caracterul muiat al consoanei sînt „variante facultative” ale unuia și aceluiași fonem și că, prin urmare, în limba romînă nu există consoane muiate? O asemenea presupunere ar fi în spiritul lingvisticii saussuriene „pur opozitive”, care neagă existența termenilor pozitivi din cadrul opoziției. Fără să mai vorbim de faptul că *a bea* se deosebește de *abia* și *mea* (pron. personal) de *mia* (substantiv) în același chip⁵, împotriva unei asemenea presupuneri poate fi adusă și o obiecție de ordin principal. Este adevărat că dacă am pronunța *amează* în loc de *amiază*, ori *blamiază* în loc de *blamează* latura „opozitivă” a faptului lingvistic nu ar fi distrusă. Dar se reduce oare totul în limbă la

¹ Vezi, printre alte lucrări, N. I. Dukelski, *Метод пересадки звуков речи в фонетике, Вопросы языкознания*, nr. 1, 1958, p. 96. N. I. Dukelski informează că dacă se decupează cele două consoane din cuvîntul romînesc *cap* și se înlocuiesc, nu se obține, așa cum s-ar putea crede, complexul sonor *pac* : dacă la sfîrșitul complexului se percepe o explozie scurtă, dar puternică, care „produce impresia” unui *k*, la începutul cuvîntului se percepe un zgomot în care nu se poate recunoaște consoana *p*.

² Informațiile în acest sens le am de la A. Isaenko, *lucr. cit.*, p. 326, unde se arată că dacă înlocuim într-un complex ca *skală* grupul inițial *sk* cu *sk* decupat din *skump*, complexul format în acest fel produce la auz impresia de *spală*.

³ Acad. Em. Petrovici, *Probleme de fonologie, Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 1957, p. 67.

⁴ Em. Vasiliu, *Asupra corelației de muiere a consoanelor în limba romînă, Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 1957, p. 52.

⁵ A. Avram, *Contribuții la studiul fonologiei limbii romine. Studii și cercetări lingvistice* nr. 3—4, 1956, p. 199.

această latură diferențială? Oare noi am putea spune că vorbește limba română literară acela care ar pronunța *peață*, *peatră*, *fearbă*, *peardă*, *zbeară* etc. sau *precupiață*, *tîrgoviață*, *miargă* etc.? La această întrebare nu se poate răspunde decît negativ. Este adevărat că cuvîntului *piază* nu i se opune un *pează* iar cuvîntului *galopează* nu i se opune un *galopiază*. Însă funcția limbii ca mijloc de comunicare cere ca în *piază* să pronunțăm $p' + y + a$, iar în *galopează* $p' + a$, și aceasta deoarece ascultătorul nu are nevoie numai ca semnul respectiv să se deosebească de alte semne, ci și ca complexul sonor respectiv să coincidă cu complexul sonor al unui cuvînt existent, pe care el să-l cunoască din practica de comunicare¹.

Tot pentru sistemul fonologic românesc s-ar mai putea trage încă o concluzie din cele arătate. După părerea mea, singurul punct discutabil al teoriei acad. Em. Petrovici referitoare la existența opozițiilor fonologice *consoană dură* — *consoană muiată* îl constituie considerarea sunetelor *e* și *ă* și respectiv *i* și *î* ca variante poziționale ale unuia și aceluiași fonem. Dar este oare suficientă excluderea reciprocă într-o poziție dată a sunetelor respective spre a le considera reprezentante ale unuia și aceluiași fonem? Și nu e posibil ca anumite foneme să nu poată fi întrebuințate în anumite poziții? Se știe că în vechea slavă anumite consoane nu se întrebuințează niciodată înaintea anumitor vocale (de pildă *j* nu se întîlnea înaintea de vocalele *ъ*, *y* și *o*) și, invers, anumite vocale nu se întîlnesc niciodată după anumite consoane. Rezultă însă de aici că *ъ* și *ъ*, *y* și *i* sau *o* și *e* erau numai variante poziționale? În română atît *î* și *ă*, cît și *i* și *e* se întîlnesc și la început de cuvînt, unde calitatea lor nu mai depinde de caracterul consoanei. De ce să nu admitem că *ă*, *î*, deși sînt foneme deosebite de *e*, *i*, nu se întîlnesc niciodată după consoane muiate, iar *e*, *i* nu se întîlnesc niciodată după consoane dure, tot așa cum în rusă nu se întîlnesc consoane sonore înaintea de consoane surde și invers. Cu alte cuvinte, de ce n-am putea spune că în română consoanele dure se opun consoanelor muiate numai înaintea de *a*, *o*, *u* și la finele cuvîntului, iar înaintea de alte vocale avem numai consoane dure (înaintea de *ă*, *î*) sau numai consoane muiate (înaintea de *e*, *i*)? Căci identitatea sau neidentitatea funcțională nu se stabilește pornind de la opozițiile în cadrul unei singure poziții sau în cadrul anumitor poziții, ci avîndu-se în vedere toate pozițiile și mai mult, sistemul limbii în ansamblu, adică atît opozițiile cît și identitățile: e drept că două cuvinte nu se deosebesc niciodată numai prin opoziția între *ă* și

¹ Această coincidență se referă numai la acele particularități acustice pe care ascultătorul le poate percepe, nu și la deosebirile dintre variantele individuale, de care putem lua cunoștință numai cu ajutorul unor aparate speciale.

*e*¹, însă am putea spune *ăprubetă* în loc de *eprubetă*? Desigur că nu². Avem deci încă o dovadă că limba nu cere numai ca „ceva să se deosebească de altceva”, ci ea cere ca acest „ceva” să fie identic cu el însuși.

3. DE CE ESTE DETERMINATĂ IDENTITATEA FUNCȚIONALĂ A FONEMULUI

Comparînd raportul dintre gradul de apropiere fiziologică și acustică între două sau mai multe sunete și apartenența sau neapartenența acestor sunete la unul și același fonem cu raportul dintre natura formei sonore a unui cuvînt și natura conținutului său (adică cu ceea ce se numește de obicei „arbitrarul semnului lingvistic”) putem ajunge la o concluzie importantă referitoare la faptele de limbă în general. Se știe că, deși între natura (compoziția) fonetică a unui complex sonor și natura conținutului specific al semnului reprezentat de complexul sonor respectiv nu există o legătură cauzală, vorbitorul este obligat de sistemul lingvistic (existent în afara lui și independent de el) să asocieze complexul dat cu un conținut anumit și nu cu orice conținut. Cu alte cuvinte, putem spune că legătura care există între un complex sonor și un conținut în actul vorbirii este determinată de sistemul social de comunicare. Același lucru se întîmplă și cu modificarea pozițională a fonemului. Între sunetele *ê* și *ē* din limba rusă nu există o deosebire materială mai mică decît între sunetele *ê* și *ē* din limba franceză. Însă pentru un rus *ê* și *ē* din rusă reprezintă același fonem, iar pentru un francez *ê* și *ē* din franceză reprezintă foneme deosebite. Aceasta se întîmplă nu datorită unei legături cauzale, obligatorii, care ar exista între gradul de deosebire fonetică și apartenența sau neapartenența la unul și același fonem, ci datorită sistemului social de comunicare, care există independent de individ: în limba franceză *ê* și *ē* se întîlnesc în aceeași poziție și contribuie la identificarea anumitor cuvinte și la diferențierea lor, în vreme ce în rusă *ê* se întîlnește numai înaintea de consoane palatalizate, iar *ē* numai în celelalte poziții [acest lucru se întîmplă

¹ Cf. totuși *ăst* — *est*.

² Situația perechilor *ă-e*, *î-i* după consoane muiate sau dure este în principiu aceeași cu situația consoanelor „sonore” la finele cuvintelor în slavă sau în germană. E de mirare că la noi nimeni, nici cercetătorii care-și mărturisesc apartenența la structuralism, nu s-a gândit să compare soarta vocalelor *ă* și *e* sau *î* și *i* după consoane cu fonemele din alte limbi care au fost interpretate ca „arhifonem”, „fonem mixt”, „serie fonematică” etc. În ceea ce mă privește, consider că acad. Al. Graur respinge pe bună dreptate ideea de „arhifonem” (*Introducere în lingvistică*, Ed. științifică, 1958, p. 71; vezi și A. Isačenko, *lucr. cit.*), însă nu consider că fonemele respective sînt identice cu alternanțele fonologice obișnuite: astfel, *e* se opune lui *a* în *breze* — *brează*, însă alături de (*o*) *calabrează* există și adjectivul „*calabreză*”, pe cînd un *ă* sau *î* după consoană muiată sau un *e* ori *i* după consoană dură nu se întîlnește nicăieri în limba română literară.

în cadrul unuia și aceluiași morfem, ceea ce face ca cele două sunete diferite să fie funcțional identificate: это (*éto*) — эти (*ét'i*) etc.]. În spiritul acestei constatări cred că pot aduce un argument în plus — sau cel puțin pot înlătura unul dintre argumentele contrare aduse — în privința existenței în română a unor perechi de foneme-consoane deosebite numai prin lipsa sau prezența unei articulații palatale suplimentare.

Împotriva acestei concepții, A. Avram¹ a adus argumentul distanței (deosebiri acustice și articulatorii) minime care ar trebui să existe între fonemele opuse. Întrucît consoanele muiate din română au un grad de muiere mai mic decît fonemele-consoane muiate² din alte limbi (de pildă din rusă sau polonă), ar rezulta că în cadrul perechilor *t — t'*, *d — d'* etc. din română n-am avea decît variante poziționale ale unuia și aceluiași fonem consonantic. Dar se poate oare judeca realitatea fonetică românească cu o măsură luată din altă limbă? Oare distanța între *ç* și *ç*, care pentru rusă este prea mică, nu este suficientă pentru limba franceză? Se știe că slava veche deosebea un fonem *n* (cu variantele *n* dur și *n'* palatalizat) de un *ñ* (palatal). Aceleași deosebiri fonetice reprezintă însă trei foneme în anumite graiuri românești: *n-o dat*, *n'-o dat*, *ñ-o dat* (*n-a dat*, *ne-a dat*, *mi-a dat*)³. Principiul diferențierii maxime al lui A. Martinet, pe care își bazează argumentarea A. Avram, nu reprezintă decît o *tendință* (care se realizează sau nu, după împrejurări). Aceasta se vede chiar și din formularea dată de A. Martinet. Cam același lucru se poate înțelege și din cele două citate din N. van Wijk: „*divergența considerabilă*” și „*distanțele relativ mari*” nu spun aproape nimic. Există desigur o tendință proprie tuturor limbilor de a deosebi cît mai bine un fonem de fonemele înrudite. Însă aceasta este numai o tendință. În plus, ea nu acționează înainte de „emanciparea” fostelor variante poziționale, ci după ce acestea ajung să fie funcțional distincte. Așa s-ar explica muierea suplimentară a consoanelor palatalizate din rusă după transformarea lor în foneme independente (ceea ce a dus la contopirea lor cu fostele consoane palatale) sau deschiderea

¹ A. Avram, *Constituirea corelației consonantice de timbru palatal în limba română, Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 1957, p. 55.

² După cum am procedat și altădată, consider „palatalizat” = „muiat” și „palatal” = „moale”. Consoanele palatale au o articulație de bază palatală. Consoanele palatalizate au o articulație de bază nepalatală și o articulație palatală suplimentară. Astfel *ñ* (băn. *cuñ*) e o nazală palatală iar *n'* (dr. lit. *buni*) este o nazală dentală palatalizată. Consoanele pot fi „ușor palatalizate” sau, ceea ce e același lucru, „ușor muiate” și nu pot fi „ușor palatale” sau „ușor moi”. Întrebuințarea termenului „muiat” în sensul fr. *mouillé*, deși are o tradiție îndelungată, ar trebui evitată. Consoanele din rusă sau polonă sint, ca și cele din română, palatalizate, deși mult mai puternic.

³ Acad. Em. Petrovici, *Probleme de fonologie, Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1, 1957, p. 67.

lui *ɛ* și *ɔ* din romîna comună în anumite graiuri daco-, megleno- și aromîne pînă la 'a și *ʷa* (°a) după apariția unor cuvinte în care repartizarea între *ɔ* și *o*, *ɛ* și *e* nu se mai supunea regulilor de modificare pozițională existente în romîna comună. Însă, după cum s-a mai spus, ceea ce pentru o limbă sau un dialect este prea puțin, pentru altă limbă sau alt dialect poate fi suficient. Așa se explică păstrarea pînă în zilele noastre în anumite graiuri dacoromîne și sud-dunărene a vocalelor *ɛ* și *ɔ* (devenite foneme independente) netransformate în 'a, *ʷa* (°a)¹.

Concluziile care se desprind din cele arătate ar putea fi formulate în felul următor :

1° Fonemul există sub forma variantelor sale poziționale care, la rîndul lor, există fiecare sub forma a nenumărate variante individuale. Trăsăturile caracteristice ale fonemului se repetă în fiecare variantă și în acest fel se poate spune că raportul dintre variantă și fonem reprezintă o unitate dialectică și anume raportul dintre particular și general : orice variantă este o formă de manifestare a fonemului respectiv, care nu există ca atare, ci numai printr-o variantă sau alta.

2° Fonemul are rolul de a alcătui (constitui) fie singur, fie, de cele mai multe ori, împreună cu alte foneme, complexul sonor al semnului lingvistic. Fonemul este cel mai mic element al șirului vorbirii care posedă funcție constitutivă. Funcția constitutivă a fonemului nu are numai o latură negativă (distinctivă), ci și o latură pozitivă (de identificare). Trăsăturile caracteristice ale fonemului sînt de asemenea nu numai diferențiale ci și pozitive².

3° Între variantele individuale ale fonemului într-o anumită poziție deosebirile articulatorii și acustice sînt foarte mici, astfel încît, din punct de vedere practic, unitatea funcțională în cadrul variantei poziționale se bazează pe unitatea fonetică, materială a variantelor individuale. Din punct de vedere teoretic, o variantă pozițională ca atare poate fi imaginată ca media aspectelor individuale ale ei.

¹ În acest fel am explicat „metafonia” vocalică din limba romînă în articolul *Cu privire la problema diftongării lui e și o accentuați în poziție ɔ, e. Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 425 și urm.

² A. Isačenko (*lucr. cit.*) neagă trăsăturile pozitive care unesc variantele fonemului : între *n* dental și *n* velar asemănarea ar consta numai în faptul că amîndouă nu sînt labiale. În primul rînd trebuie spus că sînt amîndouă linguale și că analiza microacustică a spectrului acestor sunete arată că la ele, spre deosebire de alte sunete (inclusiv *m*), predomină formantele cu frecvențe înalte. În plus *n* dental și *n* velar, fiind distincte dar asemănătoare din punct de vedere articulatoriu și acustic, sînt identice din punct de vedere lingvistic și aceasta nu numai datorită faptului că nu se opun în nici o poziție (v. mai sus).

4° Nu același lucru se poate spune despre variantele poziționale în raport cu fonemul. Fonemul nu poate fi imaginat ca media variantelor sale poziționale. De pildă, ce sunet ar reprezenta media variantelor poziționale ale lui *n* din limba română? Unitatea funcțională dintre variantele poziționale, deși presupune o anumită asemănare articulatorie și acustică între ele, nu se explică în întregime prin această asemănare. Variantele poziționale sînt întotdeauna specii fonetice înrudite. Speciile fonetice înrudite însă, sînt fie variante poziționale ale unuia și aceluiași fonem, fie foneme de sine stătătoare. Apartenența sau neapartenența la unul și același fonem nu este determinată de gradul de asemănare fizică și fiziologică, ci de practica (socială) de comunicare.

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ТОЖДЕСТВО ФОНЕМЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В статье оспаривается тезис, согласно которому фонема обладает исключительно дифференциальной функцией.

1. Фонема существует реально в своих позиционных вариантах, каждый из которых в свою очередь проявляется в виде многочисленных индивидуальных вариантов. Характерные черты фонемы повторяются в каждом варианте; таким образом соотношение между вариантом и фонемой представляет собой диалектическое единство частного и общего.

2. Фонема сама по себе или, чаще, в сочетании с другими фонемами образует звуковой комплекс языкового знака. Фонема — мельчайшая единица речевого потока, обладающая конститутивной функцией. Конститутивная функция фонемы имеет не только отрицательный дифференциальный, но и позитивный словоопознавательный характер, вследствие чего фонема обладает не только различительными, но и положительными чертами.

3. Артикуляционные и акустические отличия индивидуальных вариантов фонемы в одной определенной позиции незначительны. Функциональное единство разновидностей фонемы в одной позиции практически основывается на их фонетическом единстве. Теоретически позиционный вариант как таковой может представляться как средняя индивидуальных разновидностей.

4. Этого нельзя сказать об отношении позиционных вариантов к фонеме. Фонему нельзя себе представить как среднюю позиционных вариантов. Функциональное единство позиционных вариантов, хотя и предполагает какое-то определенное артикуляционное и акустическое сходство, не объясняется полностью этим сходством. Позиционные варианты являются всегда родственными фонетическими видами, но родственные фонетические виды представляют либо позиционные вари-

анты одной фонемы, либо самостоятельные фонемы. Принадлежность или непринадлежность к одной и той же фонеме определяется не степенью физического и физиологического сходства, а социальной практикой общения.

L'IDENTITÉ FONCTIONNELLE DU PHONÈME

RÉSUMÉ

Dans cet article, l'auteur combat la thèse selon laquelle le phonème aurait exclusivement une fonction de différenciation et montre qu'il ne peut être défini uniquement par des oppositions. Ses conclusions sont les suivantes :

1. Le phonème existe sous la forme de ses variantes combinatoires qui se présentent, chacune à son tour, sous la forme de nombreuses variantes individuelles. Les traits caractéristiques du phonème se répètent dans chaque variante et, de cette manière, on peut dire que le rapport entre la variante et le phonème représente l'unité dialectique du particulier et du général.

2. Le phonème constitue, à lui seul ou, dans la plupart des cas, avec d'autres phonèmes, l'aspect sonore du signe linguistique. Le phonème est le moindre élément d'enchaînement de la parole qui possède une fonction constitutive. La fonction constitutive du phonème n'a pas seulement un côté négatif (distinctif) mais aussi un côté positif (d'identification). Aussi les traits caractéristiques du phonème sont-ils non seulement différenciels, mais aussi positifs.

3. Les différences entre les variantes individuelles du phonème dans une certaine position sont très faibles, de telle sorte que l'unité fonctionnelle, dans une certaine position, repose pratiquement sur une unité phonétique (matérielle). Théoriquement, une variante positionnelle peut être conçue comme la moyenne des aspects individuels.

4. Le rapport entre le phonème et ses variantes positionnelles est tout autre. Le phonème ne peut pas être conçu comme la moyenne de ses variantes positionnelles. L'unité fonctionnelle des variantes positionnelles — bien qu'elle suppose une certaine ressemblance articulatoire et acoustique entre ces dernières — ne s'explique pas entièrement par cette ressemblance. Les variantes positionnelles sont toujours des espèces phonétiques apparentées. Mais les espèces phonétiques apparentées sont soit des variantes positionnelles du même phonème, soit des phonèmes indépendants. L'appartenance ou la non-appartenance au même phonème n'est nullement déterminée par le degré de ressemblance physique ou physiologique, mais bien par la pratique sociale de la communication.

OMONIMIA ȘI POLISEMIA

DE

PAULA DIACONESCU

A. CAUZELE OMONIMIEI

Definiția curentă a omonimiei este „pronunțarea identică a unor cuvinte diferite ca sens”¹. Omonimele pot fi cuvinte care fac parte din aceeași categorie lexico-gramaticală sau din categorii lexico-gramaticale diferite, identice din punct de vedere fonetic la toate formele sau numai la unele forme ale lor: subst. *coș-uri* „paner, coșniță” (< sl. кошъ) și subst. *coș-i* „larva strechiei” (< lat. *cossus*); vb. *semăna (re)* „a fi asemenea” (< lat. *similare*) și *semăna(re)* „a pune sămînța în pămînt” (< lat. *seminare*); subst. *păr* „plete” (< lat. *pilus*) și subst. *păr-peri* „pom” (< lat. *pirus*); adv. *unde* „în ce loc?” (< lat. *unde*) și subst. *undă-e* „val” (< lat. *unda*); subst. *cer-uri* „firmament” (< lat. *caelum*), subst. *cer-i* „arbore” (< lat. *cerrus*) și vb. pers. I sg. și pl. *cer (a cere)* „doresc și pretind să am ceva” (< lat. *quaero-quaerere*).

Distincția dintre omonimele totale² se bazează pe diferența lor semantică, iar distincția dintre omonimele parțiale, pe diferența lor semantică și formală, alteleori, atunci cînd ele fac parte din categorii lexico-gramaticale distincte, și pe diferența lor sintactică.

¹ J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 93. Dacă ținem seamă că, uneori, sintagme sau chiar fraze pot fi exemple de omonime (vezi Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, 1932, p. 142) sau că există omonimie paradigmatică (vezi S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 259), omonimie fonologică (vezi Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 147), noțiunea care definește nu epuizează faptele fenomenului definit. Însă, nu cred că este necesar să plec de la o altă accepție a termenului de omonimie, deoarece discuțiile în această lucrare privesc omonimele pe care le furnizează lexiconul.

² Cînd două cuvinte diferite ca sens coincid din punct de vedere fonetic la unele forme ale lor, omonimia este parțială, iar, dacă ele coincid din punct de vedere fonetic la toate formele lor, omonimia este totală.

Pentru a explica prezența, într-o limbă, a două forme identice pentru cuvinte diferite, unii lingviști au acordat atenție mai ales omonimiei provenite de la cuvinte distincte, inițial, nu numai ca sens, dar și ca sunete. Astfel, J. Gilliéron admite un singur fel de omonime — cuvinte cu aceeași formă dar cu etimologii diferite. Pentru lingvistul francez, omonimia este un fenomen sincron, provocat de un proces diacronic particular: convergența fonetică a două cuvinte diferite ca înțeles. De exemplu, în urma transformărilor de sunete, potrivit legilor fonetice ale limbii franceze, lat. *laudare* și *locare* au dat, în limba franceză, același rezultat: *louer*. La fel, lat. *nodare* și *natare* au devenit *nouer*. Grupul sonor *ver* din limba franceză este comun unor cuvinte distincte ca înțeles: *ver* (< lat. *vermis*); *vert* (< lat. *viridis*); *vair* (< lat. *varius*); *verre* (< lat. *vitrum*); *vers* (< lat. *versus*).

După proveniența lor, limba cunoaște însă mai multe feluri de omonime decât cele admise de J. Gilliéron, cele mai multe fiind consemnate de către alți lingviști¹.

Omonimia este un fenomen sincron, provocat de procese diacronice diferite:

I. Convergența fonetică a două cuvinte diferite ca sens poate determina omonimii între cuvinte moștenite, între un cuvânt moștenit și altul împrumutat, între două cuvinte împrumutate din aceeași limbă sau din limbi diferite. În limba română sînt omonime: *car-e* „căruță” (< lat. *carrus*) și *car-i* „vierme care roade lemnul” (< lat. vulg. *carius*); *lin* „ușor” (< lat. *lenis*) și *lin* „nume de pește” (< sl. *лунъ*); *casă* „clădire” (< lat. *casa*) și *casă* „lădiță de fier unde se țin banii, birou unde se plătesc și se fac plățile” (< it. *cassa*); *alcătui* „a întocmi, a compune, a crea” (< ung. *alkotni*) și *alcătui* „a se învoi, a se înțelege” (< ung. *alkudni*); *chiti* „agăți, a împodobi” (< sîrb. *kumumu*) și *chiti* „a grăbi, a repezi, a arunca” (< sîrb. *xumumu*); *drob* „bulgăre, în special, bulgăre de sare” și *drob* „măruntaie (în special de miel)” (< bg. *дроб*, sîrb. *дроб*) față de *drob* „mic arbust cu flori galbene” (< ucr. *дрок*, rus. *дрок*).

Și în cursul evoluției aceleiași limbi un cuvânt poate să-și modifice forma încît, din punctul de vedere al aspectului sonor, să fie confundat cu alt cuvânt. De exemplu, pînă în secolul al XVIII-lea, paralel cu adjectivul *limpede* „curat” (< lat. *limpidus*), circula în limba noastră și adjectivul *chiar-ă* (< lat. *clarus*). În limba modernă, *chiar* a devenit adverb

¹ Vezi printre alții, Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg, 1919–1921, vol. I, p. 44; S. Ullmann, *lucr. cit.*, p. 221 și urm.; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 127; O. S. Ahmanova, *Очерки по об-щей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 111.

iar, ca adjectiv, s-a păstrat o vreme în expresia *apă chiară*. Apoi, și în acest caz, forma inițială a adjectivului a fost modificată în (*apă*)*chioară*, sub influența adjectivului *chior-chioară*, cu care se aseamăna din punct de vedere formal. Treptat, în această expresie, pronunțarea corectă a adjectivului *chiară*, prin concurența ce i s-a făcut, a cedat locul pronunțării accidentale *chioară*, care a eliminat, se pare, și din graiurile locale, vechea normă de pronunțare. Astfel, adjectivul *chioară* „limpede” a devenit, în vocabularul actual al limbii române, omonim cu adjectivul *chioară* „fără un ochi” (< turc. *kör* „orb”). De asemenea, atît atracția paronimică dintre unele forme ale verbelor *încinde* (< lat. *incendere*) și *încinge* (< lat. *incingere*), cît și unele forme omonimice ale acestor verbe (participiile trecute de la amîndouă verbele au forma *încins*) au înlesnit confundarea formelor celor două verbe la unele moduri și timpuri, prin schimbarea lui *d* de la *încinde* în *g*. Mai ales în graiurile locale, omonimele apar ca rezultat al unor numeroase accidente fonetice. Prin sonorizarea unor sunete sau prin fenomenul invers : *greier* pentru *creier*, *copcă* pentru *cobcă* „rețele care se întind pe pari în mare pentru prins pește (păstrugă și nisetru)”; prin metateză : *ciocan* pentru *cocean*; prin trecerea unui sunet în alt sunet : *crimă* (de ghete) pentru *cremă* (de ghete) etc.

II. Derivarea¹ poate furniza tipuri omonimice destul de diferite între ele :

1. Omonimie între un cuvînt derivat și un cuvînt primar : *păcurar* „vînzător de păcură” (format din *păcură* + suf. nom. agent. *-ar*) și *păcurar* „cioban” (< lat. *pecorarius*); *fluier* „șuier” (postverbal din verbul *fluiera*) și *fluier* „instrument muzical” (originea necunoscută).

2. Omonimie între derivate de la cuvinte diferite cu același sufix, însă cu valori diferite : *ciocănaș* „ciocan mic” (format din subst. *ciocan* + suf. dim.-aș) și *ciocănaș* „lucrător care sparge cu ciocanul și scoate sare din ocnele de sare” (format din vb. *ciocăni* + suf. nom. agent. *-aș*).

3. Omonimie între derivate de la cuvinte diferite cu același sufix : *fluierar* „meșter care face fluieri” (format din *fluier* + suf. nom. agent. *-ar*) și *fluierar* „cîntăreț din fluier” (format din *fluiera* + suf. nom. agent. *-ar*); *fecioresc-ească* „de fecioară, feciorelnic” (format din *fecioară* + suf. adj. *-esc*) și *fecioresc-ească* „de fecior, băiețesc” (format din *fecior* + suf. adj. *-esc*).

¹ Pentru omonime formate prin derivare în alte limbi, vezi Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhaga, Leipzig, 1913, vol. IV, p. 34; L. A. Bulachovskij, *De l'homonymie dans les langues slaves*, *Revue des études slaves*, Paris, 1928, VIII, p. 69; O. S. Ahmanova, *lucr. cit.*, p. 111 și urm.

4. Omonimie între derivate de la cuvinte diferite cu sufixe diferite : *fierărie* „lucruri de fier” (format din *fier* + suf. num. colect.-*ărie*) și *fierărie* „prăvălie în care se vinde fier” (format din subst. *fierar* + suf. nume de loc *-ie*); *albinărie* „mulțime de albine” (format din *albină* + suf. nume colect. -*ărie*) și *albinărie* „apicultură” (format din subst. *albinar* + suf. nume de loc. *-ie*).

5. Omonimie între derivate de la același cuvînt cu un sufix cu valori diferite : *acar* „cutie în care se țin acele” (format din *ac* + suf. nume de loc *-ar*) și *acar* „obiect în jurul căruia își împletesc țărăncile părul ” (format din *ac* + suf. inst. *-ar*); *trecătoare* „care trece, care nu ține mult, de scurtă durată” (format din verbul *trece* + suf. nom. agent. *-toare*) și *trecătoare* „drum pe unde se trece, loc de trecere” (format din vb. *trece* + suf. nume de loc *-toare*); *fluturaș* „fluture mic” (format din subst. *fluture* + suf. dim.-*aș*) și *fluturaș*¹ „(Ornit.) purcăraș” (format din subst. *fluture* + suf. nom. agent-*aș*).

6. Omonimie între derivate de la cuvinte omonimice cu același sufix : *fluieraș* „șuier” (format din *fluier* „șuier” + suf. dim.-*aș*) și *fluieraș* „instrument muzical” (format din *fluier* „instrument muzical + suf. dim. -*aș*).

7. Omonimie între derivate de la cuvinte omonimice cu un sufix cu valori diferite : *fluieraș* „șuier” (format din *fluier* „șuier” + suf. dim. -*aș*) și *fluieraș* „cîntăreț din fluier” (format din *fluier* + suf. nom. agent. -*aș*).

8. Omonimie între derivate de la cuvinte omonimice cu același prefix : *încolți* „a prinde la strîmtoare” (format din *colț* „unghi”) și *încolți* „(despre plante) a răsări din pămînt, a da colț” (format din *colț* „germene”).

9. Omonimie între derivate de la sensurile diferite ale aceluiași cuvînt cu sufixe de valori diferite : *acar* „cutie în care se țin acele” (format din *ac* „obiect subțire de oțel, ascuțit la un capăt, cu care se coase sau se împunge” + suf. instr. *-ar*; cf. fr. *aiguillier*) și *acar* „macagiu” (format din *ac* „macaz” + suf. nom. agent *-ar*).

10. Omonimie între derivate de la sensurile diferite ale aceluiași cuvînt cu același sufix : *rosti* „a pronunța” (format din *rost* „gură”) și *rosti* „a schimba ițele la țesut” (format din *rost* „unghi format de firele urzelii”).

11. Omonimie între derivate de la sensurile diferite ale aceluiași cuvînt cu același prefix : *încolți* (despre animale, mai ales despre lup sau

¹ I se spune așa, fiindcă insecta prinde și mănîncă fluturi.

cîine) „a înfige colții în... a mușca” (derivat din *colț* „dinte”) și *încolți* „a răsări din pămînt” (derivat din *colț* „germene”).

III. Divergența semantică, provocată de cauze diferite, în condiții determinate, duce la apariția de omonime cu aceeași origine. Fie trecînd dintr-o limbă într-alta, fie în cursul evoluției aceleiași limbi, un cuvînt poate suferi, în ceea ce privește semnificația lui, numeroase și variate transformări. Rezultatul acestor modificări semantice poate fi, la un moment dat, fie apariția de cuvinte polisemantice, fie apariția de cuvinte omonimice. Iată cîteva exemple :

1. Sensurile diferite ale aceluiași cuvînt dintr-o limbă pot fi împrumutate drept cuvinte independente, omonimice, în altă limbă. Astfel, în limba franceză, subst. *pupille* „copilă orfană” și subst. *pupille* „pupilă, lumina ochiului” reprezintă sensurile aceluiași cuvînt, *pupilla*, din limba latină. Substantivul *dessin* (care a circulat în secolul al XV-lea și cu varianta *dessein*) „desen” și *dessein*¹ „plan, proiect, intenție” reprezintă cele două sensuri „desen și plan” ale termenului *diseño* din limba italiană. În limba romînă, *calcul* „concrețiuni pietroase (pietricele) ce se formează accidental în anume organe ale animalelor (mai ales în ficat)” și *calcul* „socoteală”, provin de la lat. *calculus* („pietricică” și „socoteală”, socotelile făcîndu-se la început cu pietricele). Cuvintele *raportor-i*, „cel care face un raport despre ceva” și *raportor* — *raportoare* „instrument de geometrie” reprezintă fr. *rapporteur* cu cele două sensuri; *cadru-e* „ramă, pervaz” și *cadră-e* „tablou” (< fr. un *cadre*); *raport* — *rapoarte* „dare de seamă” și *raport-uri* „relații” (< fr. *rapport*); cuvîntul *vapeur* (fem.) din limba franceză a fost împrumutat în limba romînă, mai întîi cu forma *vapoare* (fem.). Mai tîrziu, s-a zis *vapor* (masc.) și pentru înțelesul de „abur” și pentru „vasul mișcat cu aburi”. Diferențierea semantică a cuvîntului a determinat scindarea lui în două cuvinte, omonimice la forma de singular, distincte prin forma de plural: *vapori* (masc.) „aburi” și *vapoare* (neutru) „corăbii puse în mișcare cu vapori”².

2. Apariția de omonime se explică și prin calc. Calchiind termenul străin, se atribuie cuvîntului din limba maternă al cărui sens fundamental coincide cu sensul fundamental al cuvîntului străin, sensul derivat al acestuia. Dacă între sensul împrumutat și sensul existent în limbă se poate stabili o legătură reciprocă, dacă, pe plan social, pentru majoritatea vorbitorilor se repetă procesul de generalizare care a avut loc în

¹ Această variantă se întrebuițează numai în acest sens, începînd din sec. al XVIII-lea (vezi A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1938, p. 241).

² În special, aceste cuvinte, pătrunse în limbă uneori la o anumită distanță de timp, sînt împrumutate de colective profesionale diferite.

limba din care se împrumută, calcul duce la polisemie. Astfel, în limba română, subst. *capră* „animal” a fost folosit prin analogie (de cele mai multe ori, comparația făcându-se cu picioarele depărtate unul de altul ale caprei) pentru diferite obiecte: 1. „Picioare (constând din niște drugi depărtați la bază unul de altul și împreunați printr-o bîrnă orizontală) pe care se așează scînduri spre a forma o punte (pe care se suie zidarii, tîmplării etc. ca să poată ajunge să lucreze la oarecare înălțime)”. 2. „Lemne încrucișate cu care se întărește o construcție sau pe care se deapănă odgoane”. 3. „Grinda casei”. 4. „Unealtă de lemn cu patru picioare, cîte două la fiecare capăt, împreunate cruciș, pe care se taie lemnele cu ferăstrăul” etc. Mai târziu, după germ. *Bock*, *capră* a fost folosit și pentru a denumi „un aparat de gimnastică cu patru picioare, pentru sărit”. Introducerea acestui sens în sfera semantică a substantivului *capră* nu a determinat însă scindarea lui în două cuvinte cu sensuri diferite dar cu aceeași formă, deoarece s-a putut ușor stabili o legătură reciprocă între sensul împrumutat și celelalte sensuri ale cuvîntului. Dar, tot după germ. *Bock*, a fost folosit substantivul *capră* și pentru a denumi „scaunul trăsorii (pe care șade vizitiul cînd mîină caii” și în acest caz, este greu de spus dacă, prin introducerea acestui sens în structura lui semantică, cuvîntul mai continuă, pentru marea majoritate a vorbitorilor, să-și păstreze identitatea. Verbul *abate* folosit în limba populară cu sensul de „a scoate ceva din direcția apucată” și „a se opri undeva din drum” (< lat. *abbattuere*) a fost folosit, după modelul verbului din limba franceză *abattre* și *abattu* (< lat. *abbattuere*), și cu sensul de „a doborî”, iar participiul trecut *abătut* cu sensul de „deprimat, trist”.

Deoarece nu există nici o legătură semantică între sensurile verbului cunoscute în limba populară (explicate prin influența slavului *bumu*) și sensurile aceluiași cuvînt folosite în limba literară (după fr. *abbattre*), *abate* „a împinge” și „a se opri undeva din drum” și *abate* „a doborî” sînt cuvinte independente, cu forme omonimice. În limba franceză, *importer* cu sensul „a avea importanță” (lat. *importare*, „a purta înăuntru”) a împrumutat și sensul de „a introduce în țară produse (în special mărfuri) dintr-o țară străină” din engl. *to import*, acesta avînd originea tot în lat. *importare*. Între sensurile acestei forme neexistînd nici o legătură, cuvîntul s-a scindat apoi în două cuvinte omonimice, împrumutate și în limba română ca două cuvinte independente. Prin urmare dacă între sensul împrumutat și sensul fundamental nu se mai poate stabili nici un fel de legătură, calcul determină apariția de omonime în vocabularul unei limbi.

3. Omonimele cu aceeași origine sînt determinate și de un proces prin care se permite ca unele cuvinte să împrumute și sensul cuvintelor

cu care se învecinează. Astfel, în limba franceză, adjectivul *capital-e* folosit cu unele substantive: *ville capitale*, *fond capital*, împrumută și sensul cuvintelor determinate și, prin schimbarea categoriei gramaticale, sînt folosite ca substantive independente: *capitale* cu sensul de „oraș de căpetenie, reședința autorității centrale (a unui stat etc.)”; *capital* „avere în bani a cuiva (considerată ca parte principală în afaceri” etc., omonime parțiale cu adjectivul *capital-e*. Prin același proces se explică și omonimiile parțiale din limba română dintre adjectivul sg. *roșu-ie*, pl. *roșii* și subst. *roșie-roșii* „pătlăgele”, dintre adjectivul sg. *vînat-ă*, pl. *vineți-vinete* și subst. *vînată-vinete* „pătlăgele”, dintre adjectivul sg. *clătit-ă*, pl. *clătiți-clătite* și subst. *clătită-clătite* (*foaie clătită*) „prăjitură”, dintre adjectivul *ciut-ă*, pl. *ciuți-ciute* „fără coarne” (*oaie ciută*, *capră ciută*) și subst. *ciută-e* „femeiușca cerbului”.

4. Alteori, fenomenul semantic care provoacă apariția de omonime prezintă aspecte și mai interesante. În limba română, cuvîntul *babalîc* (< turc. *babalyk*) fiind] apropiat prin etimologie populară de subst. *babă*, a căpătat și unul dintre sensurile secundare ale acestuia „un lemn foarte gros, ce se bate în pămînt și pe care se așează moara de vînt”. Cu acest înțeles, *babalîc* este întrebuițat la plural cu forma *babalîce* și *babalîcurei*, ceea ce înseamnă că, primind acest sens și schimbîndu-și categoria genului, substantivul s-a scindat în două cuvinte independente: *babalîc-i* „moșneag” și *babalîc-e(uri)* „birne”.

5. Sensurile aceluiași cuvînt pot deveni cuvinte independente, omonime între ele, dacă sensul în a cărui sferă semantică erau cuprinse și constituia veriga de legătură dintre ele dispăre din limbă, nu se mai întrebuițează. De exemplu, sensul fundamental de „pisică” al cuvîntului *cățușă* (derivat dintr-un mai vechi *cată* din lat. *catta* „pisică” prin suf. dim. *-ușă*) a dispărut din vocabularul limbii romînești, însă s-au păstrat sensurile lui figurate referitoare la „obiecte care se prind, se înfig sau prind ceva, cum prinde pisica cu ghearele”. Din cauză că sensul fundamental al cuvîntului *cățușă* din care derivă celelalte sensuri și, prin urmare, constituie legătura semantică dintre ele, nu mai este prezent în mintea celor mai mulți vorbitori ai limbii romîne, sensurile derivate de „ancoră”, decalc după sl. *komva* „ancoră” din *komъ* „pisică” și sensul de „fiare, obezi (în care se pun mîinile ori picioarele criminalilor)” exprimate prin aceeași formă *cățușă*, mai ales cu forma de plural *cățușe-i*, au devenit în vocabularul modern al limbii romîne, cuvinte omonimice. Printr-o metaforă, *rost* „gură” (< lat. *rostrum* „bot”) a fost folosit și pentru „unghi format din firele urzelii în care se aruncă suveica”. La rîndul lui, tot prin metaforă, acest sens a fost folosit pentru „ordine”, „regulă” (*fără rost*),

„dispozițiune, preparative” (*face rost*), „noimă, rațiune” (*vorbă fără rost*). Toate aceste sensuri, dezvoltate mijlocit sau nemijlocit din *rost* „gură”, s-au păstrat în limba română. Tot de la *rost* „gură” trebuie să plecăm și pentru explicarea expresiei *pe derost* „oral”, în care *rost* „gură” nu mai poate fi recunoscut azi¹. Deoarece sensul fundamental de „gură” al cuvântului *rost*, din care derivă toate celelalte sensuri, a dispărut din limbă, structura semantică a cuvântului a suferit modificări. *Rost*, din expresia *pe de rost* „oral”, a devenit, în vocabularul actual al limbii române omonim cu *rost* „unghi format din firele urzelii” care include în sfera lui semantică celelalte sensuri, toate, metafore luate din tehnica țesutului².

6. Diversificarea sensurilor unui cuvânt poate determina omonimii și în cazul când în limbă continuă să existe toate sensurile lui, dar, pentru majoritatea vorbitorilor, nu mai este prezentă transpunerea semantică a unui termen propriu pentru denumirea unui obiect, asupra altui obiect, cu care prezintă sau a prezentat unele asemănări. Pentru o perioadă a dezvoltării limbii române, sensul de „ciudat, nepotrivit” al adjectivului *fistichiu* în sens propriu „verde bățind în galben, de culoarea fisticului” a constituit un cuvânt independent, omonim cu celălalt sens, de la care a provenit. Faptul că *fistichiu* „ciudat” a început să se folosească mai ales când era vorba despre gust, poate fi o probă că pentru marea majoritate a vorbitorilor, el devenise omonim cu *fistichiu* „verde-gălbui”.

În acest caz, omonimele totale se disting foarte greu de cuvintele polisemantice, deoarece delimitarea lor se bazează numai pe diferența semantică, pe ruperea verigii intermediare dintre sensuri. Unii lingviști, neținând seamă de complexitatea structurii semantice a unui cuvânt, au aplicat, în delimitarea sensurilor lui, formule generale asupra întregului vocabular al limbii.

De pildă, după S. Karcevskij³, un cuvânt se încadrează în sistemul limbii, simultan, în două serii: cea a omonimelor și cea a sinonimelor. Așa de exemplu, subst. *masă* cu două sensuri — „mobilă de lemn” și „mîncare” — trebuie cercetat sub aspectul unor corelații duble: a) opoziția dintre două sensuri diferite ale aceluiași corp sonor, *masă*; b) asemă-

¹ În această expresie, decalcată după slavonescul *наизучь*, cuvântul *rost* (< lat. *rostrum*) are înțelesul de „gură” ca în textele vechi (vezi E. Petrovici, *Note slavo-române*, III, în *Dacoromania*, XI, 1948, p. 184).

² Vezi și pentru limba franceză originea omonimelor *air* „atmosferă” și *air* „fizionomie”; *voler* „a zbura” și *voler* „a fura”, la A. Dauzat, *lucr. cit.*

³ *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 1929, I, p. 88—93.

narea, din punct de vedere semantic, a două cuvinte distincte ca aspect sonor: *masă* și *mîncare*.

Aplicînd principiul identității — diferenței în cercetarea sensurilor diferite ale aceluiași cuvînt, S. Karcevskij admite posibilitatea apariției de omonime ca efect al extinderii sensului unui cuvînt pentru a denumi obiecte sau fenomene noi, considerînd aproape fiecare sens al cuvîntului un omonim¹.

Pentru cercetarea sensurilor lexicale ale unui cuvînt, nu se poate admite, însă, fără rezerve această teză, deoarece, așa cum a arătat V. V. Vinogradov², înmulțirea sensurilor unui cuvînt nu constituie o linie care să fie omonimă de la început pînă la sfîrșit. De asemenea, acad. Al. Graur³ spune că „de la un sens la altul există treceri gradate, care fac să nu le putem despărți radical” și, prin urmare, să nu putem considera totdeauna un sens din structura semantică a unui cuvînt, drept cuvînt independent, omonim cu cele care exprimă celelalte sensuri. În plus, diferența specifică dintre omonimele cu aceeași origine fiind stabilită pe baza mecanismului asociației de idei, care variază de la individ la individ, de multe ori nu se poate ajunge la distincții cu caracter riguros științific între polisemie și omonimie. Astfel se explică situația la care se ajunge ca unii lingviști să nege existența unor astfel de omonime, în timp ce alții pot găsi un număr nedeterminat⁴.

În această situație putem, însă, distinge ușor omonimele parțiale de un cuvînt polisemantic, deoarece indicele de delimitare este, pe lîngă diferența semantică, și un factor gramatical, morfologic, uneori și sintactic. Cu alte cuvinte, consider omonime sensurile diferite ale unui cuvînt atunci cînd ele sînt exprimate și prin forme gramaticale distincte. Aici pot fi menționate omonimele cu aceeași origine citate mai sus, care se disting între ele atît din punct de vedere semantic (au sensuri diferite) cît și din punct de vedere sintactic (fac parte din categorii lexico-gramaticale distincte) și au, prin urmare, forme gramaticale diferite. În alte situații, formele gramaticale diferite sînt cerute de categoriile gramaticale ale cuvintelor (la substantiv: *gen*, *număr*, *caz*; la verb: *diateza*).

a) Omonime parțiale cu aceeași origine care se disting după gen: *coș-i* „larva strechiei” și *coș-î(uri)* „acnee” (< lat. *cossus*); *colț-i* „dinte,

¹ Vezi combaterea acestei teorii de către O. S. Ahmanova, *О понятии „изоморфизма” лингвистических категорий*, *Вопросы языкознания*, nr. 3, 1955, p. 91 și urm.

² *Основные типы лексических значений слова*, *Вопросы языкознания*, nr. 5, 1953, p. 22—28

³ Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 126.

⁴ Pentru rezultatul considerării sensurilor unui cuvînt, drept cuvinte independente, omonime între ele, în alcătuirea dicționarelor diverselor limbi, vezi V. I. Abaev, *О подаче омонимов в словаре*, *Вопросы языкознания*, nr. 3, 1957, p. 32.

germene'' și *colț-uri* „unghi'' (< sl. *колыць*); *ochi-i* „organ al vederii'' și *ochi-uri* „ouă prăjite'' (< lat. *oculus*) etc.

b) Omonime parțiale cu aceeași origine care se disting după număr : *lună-i* „a douăsprezecea parte a anului'' și *lună* „satelit al pământului'' (< lat. *luna*); *secerătoare-toare* „femeie care seceră'' și *secerătoare-tori* „mașină de secerat''; avînd forme diferite la plural, aceste omonime se disting și la cazul genitiv-dativ : *unei (luni)* și *(unei) lune*; *(unei) secerătoare* și *(unei) secerători*.

c) Omonime parțiale cu aceeași origine care se disting după diateze : *a uita* și *a se uita*¹ etc.

7. Alteori, un cuvînt își schimbă și sensul și categoria lexico-gramaticală, ceea ce înseamnă că în limbă apare un nou cuvînt. De exemplu, subst. *graur* „pasăre cu penele negricioase, presărate cu pete albe și sure'' este omonim cu adjectivul *graur* „de culoare cenușie ca a graurului''. Tot așa, în limba franceză adjectivul *marron, olive, orange, violet (ette)* pot fi considerate omonime cu substantivele respective din a căror structură semantică s-au desprins.

Din faptele discutate se desprind următoarele concluzii :

Schimbarea categoriei lexico-gramaticale a cuvintelor (substantive devenite adjective, adjective devenite substantive etc.), exprimarea prin desinențe diferite a categoriei gramaticale a cuvintelor sau limitarea flexiunii (de exemplu, în cazul verbului, la anumite diateze) determină apariția de omonime numai în cazul cînd cuvintele respective își schimbă și sensul lexical.

Altfel, dacă sensul lexical al cuvîntului rămîne același, deși cuvîntul poate fi trecut în altă categorie decît în cea din care face parte sau, uneori, poate primi forme morfologice diferite, el nu-și pierde identitatea, nu dă naștere la două sau la mai multe omonime în limbă. De exemplu, în limba romînă, sînt foarte frecvente cazurile de transformare în adjectiv a substantivelor care arată pe autorul acțiunii unui verb sau pe purtătorul unei calități, fără ca aceste cuvinte să-și piardă unitatea semantică. *Învîngător, isteț, destoinic* sînt la origine substantive, iar întrebunțate ca adjective, în sistemul lingvistic al limbii romîne, ele nu pot fi considerate cuvinte independente. Tot așa se poate spune și despre cuvintele care au același sens lexical, dar au forme gramaticale diferite (pentru același gen, număr etc.). De exemplu, în limba romînă substantivele care au două forme la

¹ *A uita* (= a nu-și aduce aminte) folosit la diateza activă și pasivă ; *a se uita* (= a privi) folosit numai la o singură diateză.

plural nu constituie cuvinte diferite, deoarece au același sens : *chibrit* — *chibrite* și *chibrituri* (neutru) ; *zmeu* (jucărie) — *zmeuri* și *zmeie* (neutru) etc.

Sînt unele substantive care au la singular două forme, una de genul feminin (refăcută după plural) și alta de genul neutru¹, deși au același sens lexical : *colindă* — *colinde* (feminin), *colind* — *colinde* (neutru) ; *cătună* — *cătune* (feminin), *cătun* — *cătune* (neutru) ; *fructă* — *fructe* (feminin), *fruct* — *fructe* (neutru). Nici această diferențiere morfologică nu poate determina omonimii.

B. RAPORTUL DINTRE OMONIMIE ȘI POLISEMIE

Deoarece omonimia și polisemia sînt fenomene sincronice care se bazează amîndouă pe faptul că aceeași formă poate avea două sau mai multe înțelesuri, problema delimitării celor două fenomene lingvistice prezintă multe dificultăți.

J. Gilliéron, care admisesese un singur tip de omonime — cuvinte identice ca formă dar cu etimologii diferite — a întrebuițat termenul de hipertrofie² sau pletoră³ semantică, pentru multiplicitatea excesivă de sensuri exprimate de același cuvînt și termenul de omonimie⁴ pentru cazul cînd două sau mai multe cuvinte diferite, inițial, nu numai ca înțeles, dar și ca sunete, ajung să aibă forme identice.

Acest indiciu nu mai poate fi socotit însă ca obligator, deoarece, după cum am văzut, cauzele omonimiei nu pot fi reduse numai la convergența fonetică a unor cuvinte diferite ca sens. Omonimia mai poate fi provocată și prin introducerea, în structura semantică a unui cuvînt, a unui sens nou care provine de la alt cuvînt decît cel care îi stă formal la bază⁵ sau prin evoluția divergentă a sensurilor aceluiași cuvînt. În plus, nici polisemia nu este un fenomen specific cuvintelor care provin dintr-un singur etimon. Un cuvînt polisemantic poate fi la origine și reprezentantul a două cuvinte diferite. Un asemenea cuvînt a cărui formă provine în același timp de la termeni diferiți este, în limba romînă, verbul *mesteca* de la lat. *mastico* (de origine grecească) „a frămînta mîncarea în gură” și de la lat. *mixtico* „a amesteca”⁶. Deoarece sensurile celor două

¹ Limba literară folosește la aceste cuvinte formele de genul neutru (vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, 1954, vol. I, p. 129).

² J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui ont désigné l'abeille*, Paris, 1918, p. 157.

³ *Ibidem*, p. 229.

⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁵ Numeroase exemple de acest tip de evoluție semantică, vezi la acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 26—30.

⁶ Vezi acad. Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 30. Exemple de cuvinte polisemantice cu etimologii diferite, vezi și la J. Vendryes, *Sur l'étymologie croisée*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1955, vol. I, fasc. 1, p. 1—8.

cuvinte sînt foarte apropiate, pentru vorbitorul nelingvist, ele constituie variante semantice ale aceluiași cuvînt și nu două omonime cu etimologii diferite. Tot așa, verbul *cura* „a curăța, a limpezi, a strecura” este un cuvînt în care s-au amestecat două verbe latine: *colo-are* „a curăța, a strecura, a limpezi” (cf. *străcura* și arom. *cur laptili* „strecor laptele”) și *curo-are*, care, pe lîngă sensul de „a îngriji” îl avea și pe cel de „a curăța (prin îngrijire, spălare etc.)”¹.

Pentru alți lingviști care admit pentru omonime cauze diferite, distincția dintre polisemie și omonimie se bazează pe faptul că între cuvintele omonimice, pe plan sincron, există o diferență semantică, pe cînd un cuvînt polisemantic își păstrează identitatea, deoarece sensurile lui se atrag unul pe altul în minte, pe baza unei trăsături comune care le unește. Mecanismul asociației de idei² este considerat indicele de despărțire radicală a sensurilor unui cuvînt. În cazul unor cuvinte diferite la origine, dar care ajung cu vremea să se pronunțe la fel, înțelesurile lor sînt atît de deosebite încît, pe baza unor asociații, ele nu se pot evoca unul pe altul în mintea vorbitorilor și, prin urmare, nu pot fi reduse niciodată la un prototip semantic comun. Astfel de cuvinte se numesc, după lingvistul francez Ch. Bally, „omonime etimologice”³. Dar există și un al doilea tip de omonime, care se deosebesc numai pe plan istoric de „omonimele etimologice”. Acestea sînt numite „omonime semantice”⁴ și se explică prin evoluția divergentă a sensurilor aceluiași cuvînt. În structura unui cuvînt polisemantic există un sens către care converg toate celelalte, pe baza unei asemănări oarecare a însușirilor pe care le însumează. În caz contrariu, cînd nu se mai poate stabili nici un fel de apropiere între diferitele sensuri ale aceluiași cuvînt, acesta își pierde unitatea semantică, dînd naștere la două sau mai multe omonime⁵.

¹ Vezi Academia Romînă, *Dicționarul limbii române*, t. I, partea a II-a, 1940 (S. V. *cura*).

² Proprietatea pe care o au fenomenele psihice de a se evoca unele pe altele în conștiință. Vezi definiția dată în „*Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1926, publicat sub direcția lui André Lalande.

³ Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 44.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Pe principiul asociației de idei, indicat de F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, ed. a III-a, Paris, 1931, p. 173—175, ca factor determinant al raporturilor diverse existente între grupuri de cuvinte, se întemeiază și alți lingviști care afirmă că sensurile unui cuvînt se atrag unul pe altul în minte pe baza unei trăsături comune care le unește, cuvîntul continuînd, cu toată varietatea de sensuri pe care o exprimă, să-și păstreze identitatea; iar, dacă nu se mai poate stabili nici o legătură între sensurile lui, cuvîntul se scindează în două sau mai multe cuvinte distincte, omonime între ele. Printre alții, vezi A. Carnoy, *La science du mot*, Lovena, 1927, p. 222; Öhmann, *Über Homonymie und Homonyme im Deutschen*, *Annales Academiae scientiarum fennicae*, Ser. B., Helsinki, vol. XXXII, 1934, p. 18, la V. I. Abaev, *art. cit.*, p. 34; R. Godel, *Homonymie et identité*, *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 1948, VII, p. 5—15; G. Galichet, *Physiologie de la langue française*, Paris, 1949, p. 44; S. Ullmann, *lucr. cit.*, p. 221.

De problema raportului dintre omonimie și polisemie s-au ocupat și lingviștii sovietici¹. Pentru toți, diferența specifică dintre cuvintele polisemantice și omonimele provenite prin diversificarea sensurilor unui cuvânt este ruperea „verigii semantice” care determină despărțirea radicală a sensurilor lui, încât cuvântul nu mai poate forma o unitate.

În lucrarea de față, plecând de la descrierea câtorva tipuri de sistem semantic al unui cuvânt, încerc să arăt condițiile în care este posibilă ruperea verigii semantice care determină scindarea sensurilor unui cuvânt în două sau mai multe cuvinte omonimice și, în același timp, greutatea de a stabili cu precizie, în unele împrejurări, pe baza principiului asociației de idei, limita dintre cele două fenomene lingvistice asemănătoare: polisemia și omonimia.

Punctul de plecare pentru explicarea acumulării de noi sensuri în structura semantică a unui cuvânt îl constituie un proces de transformări care au loc, pe plan logic, în conținutul și sfera unei noțiuni denumite de acel termen. În practica gândirii se întâlnește des operația numită „generalizarea noțiunii”, adică procesul de lărgire a sferei unei noțiuni date, prin extinderea ei asupra unui cerc mai mare de obiecte, pe baza unei asociații de idei, determinată de faptul că, în conștiința omenească, un obiect poate aminti pe altul cu care prezintă unele asemănări. Acest principiu logic al asociației de idei determină în limbă, prin analogie și metaforă, metonimie și sinecdocă etc., extinderea numelui unei noțiuni mai generale asupra altei noțiuni cu care a fost comparată sau cu care s-a găsit într-un anumit raport de contiguitate. Acest lucru determină pentru cuvântul deja existent în limbă, propriu pentru exprimarea unei noțiuni, apariția de noi sensuri care se referă la obiectele și fenomenele noi sau nou cunoscute. Astfel, numele de *gură* (< lat. *gula*) pentru înțelesul de „cavitate bucală” a fost trecut asupra unor serii de obiecte, datorită faptului că acestea au unele note (însușiri) comune cu obiectul cărui îi este propriu numele de *gură*. De la însușirea cavității bucale de „a emite vocea”, s-a folosit numele de *gură* pentru „vorbă, opinie publică” (*bun de gură, gura lumii*); cavitatea bucală ca „organ prin care se introduc alimente” a determinat folosirea lui *gură* pentru „ființă de hrănit” (*familie cu cinci guri*); *gură* denumind „deschizătura din partea inferioară a feței” a putut fi întrebuințat metaforic și pentru „orice fel de deschizătură”

¹ Vezi printre alții, S. I. Ojegov, *О трех типах толковых словарей современного русского языка*, *Вопросы языкознания*, nr. 2, 1952, p. 102; V. V. Vinogradov, *art. cit.*, p. 15 și 26—32; R. A. Budagov, *Очерки по языкознанию*, Moscova, 1953, p. 32 și urm.; L. A. Bulahovski, *Введение в языкознание*, Moscova, 1953, vol. II, p. 46 și urm.; O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 120 și urm.

(gura unui vulcan, gura unui tun, gura unei pivnițe, gura unei cămăși, gura unei sobe etc.)¹.

Alteori, o singură însușire a unui obiect poate fi punctul de plecare al transpunerii semantice, a lărgirii „sferei” cuvîntului. Noțiunea exprimată de substantivul *apă* (< lat. *aqua*) cuprinde numai ideea materiei, fără să exprime, în același timp, o idee precisă cu privire la formă sau cantitate etc. De aceea, poate fi folosit pentru „izvor, fîntînă, puț, pîrâu, gîrlă, lac, fluviu, mare etc.”.

Structura semantică a cuvintelor *gură*, *apă* etc. dovedește că „transpus în plan logic, sensul este el însuși o noțiune, subsumată ca notă noțiunii cu sfera cea mai largă exprimată prin cuvînt”². Deoarece sensurile secundare denumesc note ale noțiunii cu sfera cea mai largă și se însumează acesteia, sensul fundamental³ poate acoperi, printr-una din caracteristicile sale, multiplicitatea reprezentărilor noi. Însușirile care au determinat lărgirea sferei semantice a cuvîntului constituie factorii identici, unificatori, pe baza cărora se poate considera conținutul unui cuvînt un tot unic și organizat. Astfel, deși cuvintele *gură*, *apă* pot fi folosite pentru exprimarea unor noțiuni diferite, acest fapt nu distruge identitatea semantică a cuvintelor, adică nu determină apariția a două sau mai multe omonime, deoarece sensul fundamental este prezent în sensurile secundare, printr-una din caracteristicile lui.

De multe ori, un sens derivat poate fi legat de sensul de bază prin mijlocirea altui sens derivat. De exemplu, în structura semantică a verbului *chiti* există un astfel de raport între sensuri. Prin generalizare, *chiti* cu sensul etimologic de „a se împodobi cu chite de flori” (< sîrb. *китити* „a găti, a împodobi”) a căpătat și sensul de „a potrivi frumos (îmbrăcămintea sau lucrurile într-o casă”), „a rîndui, a așeza”. Din ideea de „a rîndui”, mai ales în Moldova, s-a ivit sensul de „a pune la cale, a plănui, a-și face socoteala, a se gîndi, a crede”. Așadar, raporturile dintre sensuri variază în funcție de evoluția semantică a unui cuvînt⁴.

Pentru intuirea legăturilor reciproce dintre sensuri, raportul cel mai simplu dintre sensul fundamental și sensul secundar al unui cuvînt ar

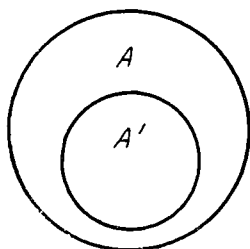
¹ Vezi explicarea în parte a metaforelor la Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, Bucu-rești, 1940, p. 120.

² Ion Coteanu, *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 2, 1957, p. 185.

³ Aici, înțeleg prin sens fundamental, sensul din care derivă, mijlocit sau nemijlocit, celelalte sensuri ale aceluiași cuvînt.

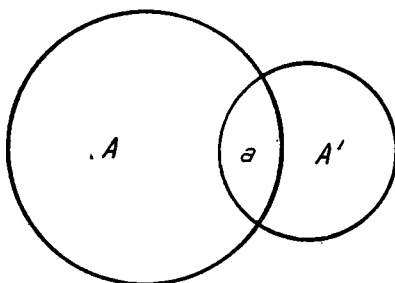
⁴ După A. Darmesteter (*La vie des mots*, Paris, 1928, p. 73) evoluția semantică a cuvîntului are loc prin „radiație”, adică prin formarea tuturor sensurilor derivate de la sensul fundamental sau nederivat și prin „înlănțuire”, adică prin formarea unui sens derivat de la un alt sens derivat.

putea fi reprezentat ca un raport dintre o noțiune mai generală care cuprinde în sfera ei o noțiune mai puțin generală :

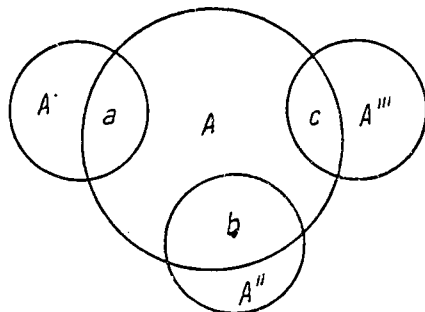
în care A = sensul fundamental, iar A' = sensul secundar. În acest caz, desigur, sensul fundamental poate cuprinde în sfera lui mai multe sensuri secundare (cf. structura semantică a cuvântului *apă*). Alteori, o parte din sfera unui sens coincide cu o parte din sfera altui sens.

Raportul de încrucișare a sferelor, în acest caz, poate fi reprezentat prin figura :

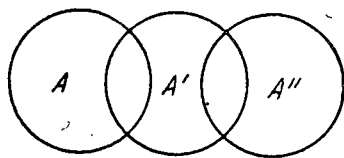
în care A = sensul fundamental, A' = sensul secundar, a = însușirea comună a celor două sensuri, care joacă rolul verigii intermediare între A și A' și care poate determina modificarea raporturilor dintre sensuri. De exemplu, dacă sensul A' își pierde calitatea a care permitea — prin comparație și generalizare — includerea lui în sfera sensului A , prin desprinderea sensului A' din sfera sensului A , cuvântul își destramă și el unitatea semantică, dând naștere la două omonime. (Vezi evoluția adjectivului *fistichiu* la p. 140). Și aici, sfera sensului fundamental poate să se încrucișeze cu sfera mai multor sensuri derivate care, eventual, exprimă note diferite ale sensului

fundamental (cf. structura semantică a cuvîntului *gură*), după cum arată schema

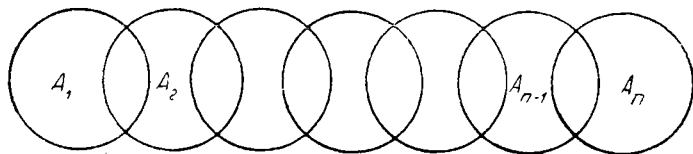
unde a , b și c sînt note distincte ale lui A . Omonimia $A' - A'' - A'''$ poate să apară numai în cazul în care sensul A dispăre din limbă (vezi omonimele discutate la III, 5, p. 139).

Alte ori, raportul de încrucișare a sferelor se poate complica. De exemplu, un sens secundar A' poate genera la rîndul său un nou sens A'' ca în schema

și dacă veriga intermediară — sensul A' — dispăre din limbă, se creează omonimia $A - A''$.

Procesul prin care un sens secundar generează la rîndul său un nou sens se poate continua de un număr oarecare de ori (cf. structura semantică a verbului *chiti*) cum arată schema

unde între sensurile A_1 și A_n se interpun un număr oarecare de sensuri, fiecare avînd o notă comună cu sensul precedent. Dacă, așa cum se întîmplă în schema noastră, A_n nu mai păstrează nici o notă comună cu sensul inițial A_1 , iar numărul sensurilor intermediare este relativ mare, este

posibil ca un individ oarecare, cunoscând sensurile A_1 și A_n , să nu mai fie în stare să reconstituie verigile intermediare — sensurile A_2, A_3, \dots, A_{n-1} . În felul acesta sensurile A_1 și A_n , deși legate obiectiv printr-o înlănțuire determinată de sensuri intermediare existente în limbă, apar dispartate pentru diverși indivizi. Dar, din punct de vedere obiectiv, social, sensurile A_1 și A_n nu pot fi considerate omonime¹.

Așadar raporturile stabilite între sensuri reprezintă elementul mobil, determinant al variațiilor sferei semantice a unui cuvînt.

În limbă, sensul unui cuvînt se realizează numai în îmbinări de cuvinte. Utilizarea cuvîntului în combinații de cuvinte determină de altfel și capacitatea lui de a denumi obiecte. Potrivit acestei realități obiective, cuvîntul nu apare izolat nici în conștiința vorbitorului. Atunci cînd cuvîntul este înțeles, el se află în minte, în grupuri de cuvinte². Diferitele sensuri ale aceluiași cuvînt se leagă unul de altul, delimitîndu-se între ele, tocmai pe baza conexiunii lor cu sensurile cuvintelor întrebuintate în frază. Un sens din sistemul semantic al unui cuvînt poate fi definit în raport cu ceea ce este în afară, dar se află în jurul lui. Așadar, în cercetarea sensurilor unui cuvînt trebuie să avem în vedere două aspecte: pe de o parte, unitatea diversității sensurilor aceluiași cuvînt, realizată pe baza raporturilor reciproce dintre ele, iar pe de altă parte, unitatea sensurilor unui cuvînt cu sensurile altui cuvînt, cu care se află într-o conexiune dată.

În vorbire, cuvîntul apare totdeauna cu un sens actual, particular, lărgind sau restrîngînd sfera noțiunii pe care o exprimă. Cu toate că această sinteză a sensurilor unui cuvînt are loc în mintea vorbitorilor, ea avînd la bază o asociație oarecare, sistemul semantic al unui cuvînt, în care sensurile secundare denumind note ale noțiunii cu sfera cea mai largă se subsumează acesteia, este exterior recompunerii elementelor lui în gîndirea subiectului vorbitor. Multiplicitatea de sensuri exprimată de același corp sonor aparține limbii, deși, fără îndoială, la început, ea a fost determinată de asociația pe care a stabilit-o un individ în actul vorbirii, între diferitele obiecte ale realității. De aceea, îmbinările numeroase și variate în care un cuvînt își realizează sensurile lui nu pot fi reflectate totdeauna, în totalitatea lor, în conștiința vorbitorului. Am insistat asupra

¹ De cele mai multe ori, un cuvînt poate acumula o varietate de sensuri prin ambele feluri de evoluție semantică: radiație și înlănțuire. De aceea, legăturile dintre sensurile pe care le însumează într-un tot unic, sînt mult mai complexe, întilnindu-se simultan, în structura lui semantică, toate tipurile de raporturi (vezi pentru ilustrare, sensurile subst. *față* în *Dicționarul limbii romîne*, Academia Romînă, 1934).

² Vezi și A. Rosetti, *Le mot, esquisse d'une théorie générale*, București, 1943, p. 18 și bibliografia indicată acolo; V. V. Vinogradov, *lucr. cit.*, p. 3—34; T. Cazacu, *Principiul adaptării la context*, *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1—2, 1954, p. 222—223 și bibliografia indicată acolo.

acestui fapt, deoarece, după cum am arătat, el explică imposibilitatea, în unele împrejurări determinate, de a stabili dacă avem a face cu variante semantice ale aceluiași cuvânt sau cu două cuvinte omonimice cu aceeași origine. Cîteva exemple :

Din cauza asemănării cu cuibul păsării numite „pupăză”, moldovenii numesc „pupăză” un fel de prăjitură din aluat de grâu. Cu acest sens este folosit cuvîntul și în expresia *colac peste pupăză*, folosită cînd cineva suferă o îndoită pagubă¹. În acest caz, subst. *pupăză* „prăjitură” în vocabularul actual al limbii este omonim sau o variantă semantică a substantivului *pupăză* „pasăre” ?

După unii, răspunsul poate fi dat cu ușurință : deoarece „veriga dezvoltării semantice” a cuvîntului nu lipsește pentru un moldovean, în graiul lui, aceste înțelesuri sînt variante semantice ale cuvîntului *pupăză*, iar pentru un muntean care nu cunoaște decît sensul de „pasăre” al cuvîntului *pupăză*, în expresia amintită, *pupăză* „prăjitură” este omonim cu *pupăză* „pasăre”. Dar, pentru un muntean, *pupăză* „prăjitură” nici nu există în această expresie, al cărei sens figurat este înțeles independent de sensurile exprimate de cuvintele care alcătuiesc expresia. *Bate* (despre culori) „a da în . . . , a avea o nuanță de . . .” (părul fetei este castaniu deschis, chiar *bate în galben*) nu este omonim cu *bate* care exprimă, în înțelesul său fundamental, o mișcare repetată sau ritmică prin care se lovește ceva de altceva. Sensurile nu devin cuvinte independente, deoarece veriga intermediară (*bate* „a oscila spre, a înclina spre”) dintre ele există în sistemul lingvistic general al limbii, cu toate că ea s-ar putea să nu fie reflectată, simultan cu cele două sensuri, în conștiința multor vorbitori.

Dimpotrivă, alteori, stabilirea „verigii de legătură”, pe baza unor analogii petrecute în mintea vorbitorului, poate fi cu totul subiectivă. Faptul se explică prin posibilitatea ca un obiect denumit cu numele altui obiect cu care prezenta unele asemănări — în funcție de datele practicii și ale progresului științei — să piardă acele calități care permiteau, prin comparație și generalizare, includerea lui în sfera unei anumite noțiuni, determinînd, prin aceasta, în structura semantică a celui cuvînt, și modificarea raporturilor dintre sensuri. Astfel, este greu de spus care este veriga dezvoltării semantice dintre *broască* „animal” și *broască* „încuietoare la ușă, compusă din clanță, zăvor și cheie” (< lat. pop. *broasca*). Aceeași situație există și la subst. *babă* „femeie bătrînă” și *babă* „sprijin de greutate, grindă sau tălpoaie de moară” (< sl. *баба* ; sensul tehnic, familiar și limbilor slăve, cf. rus. *бабка* „bîrnă”).

¹ Vezi explicația la L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii romîne*, București, 1887, p. 229.

În urma faptelor discutate, trebuie să precizez că pentru a determina, pe baza unor factori obiectivi, limita dintre omonimie și polisemie, criteriul obligator trebuie să fie, în primul rînd, un fapt lingvistic. De aceea, consider ușor de distins între ele, atît în cazul omonimelor cu etimologii diferite cît și în cazul omonimelor cu același etimon, omonimele parțiale, adică acele cuvinte diferite ca sens, dar identice ca sunete la unele forme ale lor și care se deosebesc prin sensul sintactic și prin aspectul lor morfologic diferit. Omonimele totale se deosebesc între ele, pe baza diferenței lor semantice (uneori și sintactice), determinate de absența unei verigi semantice intermediare între sensurile exprimate de același corp sonor. În conștiința subiectelor vorbitoare, prin mecanismul asociației de idei, se reflectă în mod obiectiv diferențierea semantică a două cuvinte identice ca aspect fonetic, în situația cînd în limbă, pe plan social, o verigă intermediară între sensuri nici nu există, din motive foarte variate. Mecanismul asociației de idei rămîne însă un criteriu subiectiv în stabilirea limitei dintre omonimie și polisemie, în cazul cînd veriga dezvoltării semantice există în limbă între diferitele sensuri ale aceluiași cuvînt, dar sistemul semantic al cuvîntului nu poate fi reflectat în totalitatea lui în conștiința subiectelor vorbitoare.

ОМОНИМИЯ И ПОЛИСЕМИЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей статье автор рассматривает факторы, которые нужно иметь в виду при изучении происхождения омонимов, показывая насколько сложным бывает в ряде случаев разграничение омонимии от полисемии.

Омонимия и полисемия являются синхронными явлениями, основывающимися на том, что одна и та же форма может иметь два или несколько значений; в историческом плане причины у них схожие. Поэтому разграничение этих двух явлений представляет много трудностей.

С точки зрения их происхождения омонимы разделяются на две группы: омонимы, имеющие одну и ту же этимологию, и омонимы с разными этимологиями. Омонимы с разными этимологиями легко выделяются из семантических вариантов одного слова. Поэтому в данной статье автор занимается, главным образом, анализом омонимов, имеющих одну и ту же этимологию. Некоторые омонимы этого рода обязаны своим существованием тому, что частично значения одного слова могут происходить от другого слова, отличного от формального этимона (см. III, 2, 3, 4). Другие же объясняются распадом значений одного и того же слова. В таком случае омонимы очень трудно отличить от семантических вариан-

тов одного и того же слова, ибо их разграничение основывается на отрыве связующего семантического звена. Этот отрыв может иметь место в результате психологического процесса, неодинакового у разных говорящих. Полисемантическое слово сохраняет тождество до тех пор, пока его значения сближаются в памяти говорящего на основе общей связующей черты. Если, наоборот, между различными значениями одного и того же слова нельзя установить никаких связей, слово теряет свое семантическое единство, образуя два или несколько омонимов. Отношения между значениями являются движущим элементом, определяющим изменение в семантическом объеме слова.

В дальнейшем автор показывает, что практически, в ряде случаев, отрыв между значениями определенного слова не может быть установлен объективно, ибо, в частности, отношения между разными значениями слова не отражаются полностью в уме определенного говорящего. Многосторонность значений, выраженных одним и тем же звуковым комплексом, свойственна языку, хотя первоначально она и вызывалась теми ассоциациями между различными предметами действительности, которые устанавливал индивидуум в речевом акте. Иногда говорящий знает только часть конкретных, контекстуально обусловленных значений определенного слова. Поэтому для него связующее звено между двумя значениями одного и того же слова может и отсутствовать, хотя в языке, вообще, оно реализуется другим конкретным его применением.

Автор считает, что в разграничении омонимов, имеющих одну и ту же этимологию, от семантических вариантов одного и того же слова нужно иметь в виду как лексический критерий, так и грамматический. При семантическом распаде слова, его значения становятся самостоятельными словами, омонимами в определенных формах, в тех случаях, когда хотя бы одна из грамматических категорий (рода, числа, падежа, залога) выражена различными морфологическими формами или, когда каждое значение соответствует разным частям речи (см. III, 6 a, b, c и 7).

HOMONYMIE ET POLYSÉMIE

RÉSUMÉ

L'auteur discute les faits dont il faut tenir compte lorsqu'on étudie l'origine des homonymes et montre ensuite combien il est difficile, dans certaines circonstances, de faire une délimitation entre l'homonymie et la polysémie.

Étant donné que l'homonymie et la polysémie sont des phénomènes synchroniques, qui reposent tous les deux sur le fait qu'une même forme peut avoir deux ou plusieurs sens, et compte tenu que ces phénomènes ont, historiquement, des causes semblables, l'essai d'une délimitation offre beaucoup de difficultés.

Selon leur origine, les homonymes peuvent avoir des étymologies différentes ou la même étymologie. Les homonymes ayant des étymologies

différentes peuvent facilement être distinguées des variantes sémantiques d'un mot. C'est pourquoi, dans cet article, l'auteur insiste surtout sur les homonymes ayant une même étymologie. Suivant leur formation, certains homonymes à étymologie commune s'expliquent par ce que certains sens d'un même mot peuvent être empruntés à un autre mot que celui qui en est formellement la base (cf. § III, 2, 3, 4). D'autres homonymes à étymologie commune s'expliquent par une évolution divergente des sens d'un même mot. Dans ce cas, il est assez difficile de distinguer les homonymes des variantes sémantiques d'un même mot, parce que leur délimitation repose sur la rupture de l'anneau intermédiaire entre les sens, rupture qui a lieu à la suite d'un processus psychologique variant d'un individu à l'autre. Un mot polysémantique maintient son identité aussi longtemps que ses sens s'attirent l'un l'autre dans l'esprit du sujet parlant, en vertu d'un trait commun qui les réunit. Par contre, lorsqu'on ne peut établir aucun rapprochement entre les divers sens d'un même mot, celui-ci perd son unité sémantique, en donnant ainsi naissance à deux ou plusieurs homonymes.

On montre ensuite que, dans des circonstances déterminées, on ne peut pas toujours préciser le moment où les divers sens d'un même mot se séparent définitivement, parce que l'esprit du sujet parlant est dans l'impossibilité de refléter, dans leur totalité, les rapports entre les nombreux sens d'un même mot. La pluralité des sens, exprimée par le même aspect sonore, appartient à la langue, quoique, au début, elle ait été sans doute déterminée par l'association qu'un individu établissait entre les différents objets de la réalité, dans un acte de parole. Parfois, le sujet parlant ne connaît qu'une partie des jonctions nombreuses et variées par lesquelles le mot réalise ses sens. C'est pourquoi, pour lui, l'anneau intermédiaire entre deux sens d'un même mot peut manquer, tandis que, généralement, dans la langue, les sens qui constituent l'anneau intermédiaire se réalisent par l'un des emplois du mot dans un certain contexte.

L'auteur considère que, pour distinguer les homonymes ayant une même étymologie des variantes sémantiques du même mot, il faut tenir compte du critérium sémantique aussi bien que du critérium grammatical. Lors de la différenciation sémantique d'un mot, il considère que les différents sens d'un même mot deviennent des mots indépendants, des homonymes partiels lorsque ses différents sens sont exprimés à l'aide de formes morphologiques différentes (cf. § III, 6, *a*, *b*, *c* et 7).

PREFIXE „ASEMANTICE”

DE

I. RIZESCU

În studierea formării cuvintelor, unele prefixe au fost considerate ca niște elemente pur formale, care nu adaugă nimic la sensul rădăcinii, fiind deci goale de sens, „simple etichete convenționale”¹. Existența unor prefixe „asemantice” s-ar datora, după unii lingviști, tendinței pe care ar avea-o limba „de a șterge sau cel puțin de a întuneca valoarea proprie a prefixului”².

Noțiunea „fără sens” are diferite accepții în lingvistică. J. Vendryes numește (după terminologia folosită pentru chineză) morfemele „cuvinte goale”, iar semantemele „cuvinte pline”. Din prima categorie fac parte uneltele gramaticale, cuvinte autonome golite de sensul lor propriu și devenite niște simple „simboluri” (fr. *chez* < lat. *casa*). La fel pot fi considerate și verbele auxiliare³.

Folosind terminologia lui P. Boyer și N. Speranski⁴, V. V. Vinogradov denumește anumite prefixe din limba rusă „goale de sens”. El arată că cea mai mare parte a prefixelor verbale își păstrează în întregime sensurile lor reale, servind totodată ca mijloc de formare a unor cuvinte noi. Sensul de aspect perfectiv dat verbului de aceste prefixe se datorește schimbărilor lexicale pe care ele le produc în structura semantică a cuvântului. „Totuși unele prefixe verbale — arată V. V. Vinogradov — se transformă în prefixe pur aspective și servesc ca un simplu mijloc grama-

¹ Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950, p. 256.

² *Ibidem*, p. 250. Vezi și H. Frei, *Zéro, vide et intermittent*, *Zeitschrift für Phonetik*, 1950, p. 186; Hatzfeld, *Über Bedeutungsverschiebung durch Formähnlichkeit*, München, 1924, p. 16.

³ J. Verndryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 98.

⁴ P. Boyer și N. Speranski, *Manuel pour l'étude de la langue russe*, Paris, 1905, p. 265.

tical de formare a aspectului perfectiv”¹. Prefixe de acest fel sînt numite de el „goale de sens”.

După concepția unor cercetători, chiar și formele de încheiere folosite în scrisori, anumite expresii etc. sînt cuvinte lipsite de sens. În expresia *comment vous portez-vous?*, cuvintele pot îmbrăca o întreagă gamă de sensuri, spune F. Paulhan, de la cele inițiale pînă la lipsa totală de sens, astfel că expresia devine „mașinală”. El susține că pot exista nu numai cuvinte „fără sens”, ci și sensuri „fără cuvinte”. În sprijinul acestei idei, el aduce ca exemplu cazul în care Monsieur Jourdain cere servitorului să-i aducă pantofii și boneta de noapte, fără să se gîndească la forma și culoarea pantofilor; cuvintele îi vin în mod natural ca să-și satisfacă „un dēsir trop routinier”². F. Paulhan a putut ajunge la concluzia de mai sus, deoarece el a ignorat cu totul legătura care există între sensul cuvîntului și realitatea obiectivă. Desigur că sensul cuvîntului nu reflectă întreaga realitate a unui obiect dat, adeseori nici măcar trăsăturile cele mai esențiale. Dar sensul este „o anumită reflectare în conștiință a unui obiect, a unui fenomen sau a unei realități...”³.

În lucrarea de față nu mă voi ocupa de diferitele accepții date noțiunii „fără sens”, ci numai de acele prefixe socotite asemantice, deși au în realitate, o anumită valoare.

În genere, prefixul imprimă cuvîntului de bază valori de natură lexicală sau gramaticală. Determinarea acestor valori prezintă mai multe greutăți decît identificarea sensurilor celorlalte cuvinte și chiar decît a prepozițiilor de care prefixele se apropie, nu numai prin origine (cele mai multe prefixe provin din prepoziții), ci și prin caracterul lor abstract. Dificultatea mai constă și în faptul că prefixele nu sînt cuvinte independente. Caracterul abstract este o condiție de existență a afixelor, fără de care nu poate fi vorba de o derivare consecventă și uniformă⁴. În momentul în care prepoziția devine prefix, ea se abstractizează, nemaiavind un conținut lexical complet⁵. (Astfel în rusă под окном „sub fereastră”

¹ V. V. Vinogradov, *Русский язык*, Moscova, 1947, p. 533.

² F. Paulhan, *Qu'est-ce que le sens des mots?*, *Journal de Psychologie*, 1928, vol. XXV, p. 290.

³ A. I. Smirnițki, *Значение слова, Вопросы языкознания*, nr. 2, 1955, p. 89.

⁴ Vezi critica făcută de O. S. Ahmanova și E. Bokarev sistemului de derivare din esperanto (*Международный вспомогательный язык как лингвистическая проблема, Вопросы языкознания*, nr. 6, 1956, p. 65—79).

⁵ Sufixe au aceeași situație. Despre engl.-*ful*, care formează derivate, W. D. Whitney spune că nu este un adevărat sufix pentru că „și-a păstrat o semnificație proprie pe care spiritul îl recunoaște întotdeauna” (*La vie du langage*, ed. a III-a, Paris, 1880, p. 104).

(*nod* „sub”), dar *подокожник* „pervaz”). Aceeași e și situația adverbelor. Adverbul lat. *ultra* a trecut de la ideea spațială („dincolo”) la un sens mai abstract („excesiv”), îndată ce a devenit prefix.

Pentru a putea cunoaște valorile prefixelor, trebuie să ținem seama de opoziția dintre derivat și cuvîntul de bază (*desface* — *face*). În cazul în care cuvîntul de bază nu există independent, opoziția trebuie stabilită între două derivate ale căror prefixe au sens apropiat sau opus (*dezbrăca* — *îmbrăca*; *dezbinda* — *îmbina*; *deschide* — *închide*; *conscrie* — *înscrie* etc.). Derivatul poate intra în opoziție și cu un grup de derivate (*conferi* — *deferi*, *referi*, *oferi*).

O paralelă între opozițiile : *derivat* — *cuvînt de bază* și *două forme ale unei paradigme* scoate în evidență faptul că în primul caz există un raport de *ordin gramatical* și *semantic* (deoarece reiese atît afixul de derivație, din acest punct de vedere raportul poate fi socotit gramatical, cît și schimbarea de sens produsă în cuvîntul de bază, ceea ce este un fapt semantic), pe cînd în al doilea caz, raportul e numai *gramatical*. Dar deosebirea merge mai departe. În timp ce cuvîntul de bază (de ex. *lungi* din *prelungi*) există ca un cuvînt independent în limbă cu o întregă gamă de sensuri corespunzătoare unor noțiuni, tema dintr-o paradigmă (*lucr-* din *lucram*) este o abstracțiune destinată să rezume paradigma „fiind posterioară formelor concrete care compun paradigma”¹.

Pe baza celor arătate mai sus, voi analiza diferitele aspecte ale derivatelor cu prefixe, pentru a putea vedea dacă există prefixe fără sens.

De la început trebuie să remarc faptul că cele mai multe afirmații cu privire la asemantismul afixelor se datoresc unei greșite interpretări lexicale. Mă voi referi în primul rînd la interpretarea eronată a unor cuvinte din vechile texte. În lucrarea *Prefixul răs- în limba romînă*², Gh. Bulgăr, după ce analizează numeroasele valori ale lui *răs-*, susține că uneori prefixul este „lipsit de sens” sau are „un sens șters”. Ca exemple dă cuvintele : *răsjudecătoriul*, care ar avea sensul de „judecător”, *răspierde* „a pierde”, *răsboli* „a boli”. Un studiu atent al citatelor folosite de Gh. Bulgăr ne arată că situația e cu totul alta. Contextul cuvîntului *răsjudecător* este : *Slăvitului și alesului întru cei înălțați domni ce credu întru Iisus, care este întru norodul potentatului a mesiei răsjudecătoriului*

¹ J. Kuryłowicz, *La nature des procès dits „analogiques”*, *Acta linguistica*, Copenhaga, 1945—1949, vol. V, fasc. 1, p. 6.

² Publicat în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*. Ed. Academiei R.P.R., 1959, vol. 1, p. 19.

de lucrurile cele mai de treabă ale norodului creștinesc. N. Costin, Let. II, 103¹.

În acest context, *răs judecător* nu înseamnă *judecător*, ci este denumirea dată lui *mesia* care — conform cu religia creștină — va judeca din nou după înviere. Deci *răs-* are sensul de *repetare*. Nici cuvântul *războli* nu are sensul de *a boli*. Citatul pe care se bazează Gh. Bulgăr (și pe care nu l-a reprodus, ci i-a indicat doar izvorul) este: *Radu-vodă spre acesta al treile an al domniei sale celei dintâi s-au războlit la ochi*. Este clar că *a se războli la ochi* nu înseamnă *a boli*, ci *a se îmbolnăvi*. Aceeași interpretare greșită o dă acestui cuvânt și L. Vasiliu (*iaste să fie neosîndit cela ce se războleaște fără voe*)². Nici *răs piarde* nu are sensul de *a pierde*, ci de *a pieri*.

În toate cazurile de mai sus, prefixul *răs-* are o valoare lexicală.

Și în alte cazuri se poate vorbi de interpretare lexicală greșită. Astfel, prefixul *în-* are o valoare bine determinată (așa că nu poate fi vorba de „lipsa unui conținut semantic”, că ar fi deci doar „un element patetic”³) în cuvintele *arma* — *înarma*, primul avînd sensul de a „pregăti o armă pentru tragere, a așeza și fixa fiarele care urmează să constituie armătura unei construcții de beton armat” etc., al doilea „a înzestra cu arme, a pregăti pentru lupte”. După Ch. Bally, *re-* din *reconnaître* ar avea sens în expresia *reconnaître quelqu'un*, dar nu și în *reconnaître ses torts*⁴. Socotesc că în ambele situații acțiunea de a recunoaște presupune o cunoaștere anterioară.

Adeseori se identifică *lipsă de sens*⁵ cu *lipsa de sens lexical*. Uneori însă, prefixele pot avea valori gramaticale. Despre prefixul *s-* din *scoace* (cf. *coace*), Em. Vasiliu spune că „nu are nici o valoare”⁶. Dacă ținem seama de înțelesul pe care-l are acest verb de *a se încălzi foarte tare a se înfierbînta* (despre cereale, făină, mălai etc.), *a fermenta*, *a dospî*, *a se coace bine*, *a se usca foarte tare* (*Pui și peștele și vîri oala acoperită bine în cuptor potolit ca să se scoacă boiștenii în dulceața lor*. Sadoveanu, O. IX, 74; *piele scoaptă* „piele uscată prea tare”)⁷. Observăm că

¹ Gh. Bulgăr dă numai ultima parte a citatului, începînd cu *răs judecătorului*.

² L. Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățatură a diaconului Coresi din 1581, Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 224.

³ S. Pușcariu, *Etimologii, Dacoromania*, an. IV, vol. II, p. 696.

⁴ Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 256.

⁵ Problema sufixelor „asemantice” ar merita de asemenea să fie dezvoltată. În ce mă privește, socotesc că nu există sufixe fără sens. Astfel despre cuvîntul *teamăt* din pozițiile: *era fînuți de frică și de teamăt*, 137/14, *cu frică și cu teamăt de osîndă* (Coresi, *Cartea cu învățatură a Diaconului Coresi*), L. Vasiliu (*lucr. cit.*, p. 226) spune că „forma sufixată nu aduce nimic în plus, față de cea nesufixată”. *Teamăt* are însă aici sensul de *temere*.

⁶ Em. Vasiliu, *Evoluția lat. ex- în limba română, Studii și cercetări lingvistice*, VI, nr. 3—4, 1955, p. 244.

⁷ Cuvinte din *Amintiri* explicate de însuși Creangă, din I. Creangă, *Opere*, ed. G.T. Kirileanu.

prefixul introduce fie o nuanță de aspect perfectiv, fie de intensificare a acțiunii verbului.

Desigur că nu poate fi vorba de prefixe gramaticale românești, ci de mijloace lexicale pentru redarea unor situații de ordin gramatical. Este posibil ca unele prefixe să dezvolte din ce în ce mai mult valori gramaticale, sau să capete un rol mai mare în formarea cuvintelor. Astfel cu ajutorul prefixului *în-*, se formează astăzi în limba română un mare număr de verbe denominative ¹.

Să dăm unele exemple. Oamenii nu și-au mai dat seama de legătura care există între verbul *a (se) cununa* „a se căsători” și substantivul *cunună* „împletitură făcută din flori, frunze sau ramuri”. De aceea, pentru a reda acțiunea de „a așeza (pe capul cuiva) o cunună în semn de omagiu”, vorbitorii au format un nou verb de la același substantiv (*cunună*), cu ajutorul prefixului *în-*: *încununa*, care a căpătat și sensul figurat de „a realiza”. O situație asemănătoare cu verbele *cununa* — *încununa* o prezintă și *făptui* — *înfăptui*. *Făptui* a căpătat cu timpul mai ales sensul de „a comite, a săvârși în special crime” (vezi Sandu-Aldea, *În urma plugului*, p. 201; P. Ispirescu, *Din poveștile unchiușului sfântos*, p. 63 etc.), așa că în conștiința oamenilor nu a mai existat legătura dintre *făptui* și *faptă* „act îndeplinit”. Pentru acțiunea de „a îndeplini, a realiza”, s-a simțit nevoia unui nou cuvânt și s-a format, tot de la substantivul *faptă*, cu prefixul *în-*, verbul *a înfăptui*. Dar prefixul *în-* are și unele valori gramaticale: factitiv (*înrobi*, *înălbi*), incoativ (*înăcri*) etc.

Cei care vorbesc de lipsa de sens a prefixului se bazează, de multe ori, pe atitudinea anumitor vorbitori, generalizând deci elemente izolate, nesemnificative. Generalizarea nu se poate însă baza pe astfel de date; ea trebuie să cerceteze însușirile esențiale și legăturile cauzale ale unei părți din obiectele clasei date.

Interpretarea greșită a atitudinii unor vorbitori se observă și în faptul că anumiți cercetători consideră formele pleonastice ca lipsite de sens. Astfel despre prefixul *re-* din *reaminti*, *reîntoarce*, *resimți*, *reveni* (cuvinte folosite pentru *aminti*, *întoarce*, *simți*, *veni*) se spune că „nu are nici o valoare” ².

De fapt avem de-a face în aceste cazuri cu un pleonasm. Oamenii folosesc pe *re-* cu scopul de a întări sensul verbelor citate mai

¹ Este posibil ca sub influența apuseană o serie de verbe noi să se formeze fără *în-*: *pudra*, *poza*. Vorbirea populară cunoaște însă numai derivatele cu prefix: *impudra*, *impoza*.

² Ana Canarache, *Re-, Cum vorbim*, nr. 6, 1949, p. 29; Angela Pavelescu, *Prefixul re- în compoziția cuvintelor, Cum vorbim*, nr. 4, 1950, p. 32.

sus, de a preciza acțiunea lor, așa că nu poate fi vorba de *lipsă de sens*¹.

Ce se va întâmpla, în perspectiva timpului, cu aceste formații (*reaminti, reîntoarce*)? Ele vor urma, probabil, trei căi :

1. Derivatele vor dispărea din vorbire.

2. Va dispărea cuvântul de bază și va rămâne derivatul, în care nu ne vom mai da seama că avem de-a face cu un prefix. Un caz asemănător s-a întâmplat și în franceză unde *réjouir, resjouir* au fost cândva derivate de la *esjouir*, ultimul dispărând în concurență cu primul (*La fel, apétisser — rapétisser, emplir — remplir*, în care cuvântul de bază e folosit din ce în ce mai rar)².

3. Este posibil ca aceste derivate să capete un sens cu totul diferit de al cuvântului simplu. Tendința de divergență semantică este mai generală. Ea se observă la multe cuvinte cu sens apropiat. Se știe că cuvântul *pușca* este general în Ardeal. Cu timpul, în regiunea Brașovului, sub influența graiului muntean, oamenii au început să folosească forma cu prefix *a împușca*, așa că, la un moment dat, existau în limbă două cuvinte, cu sens apropiat pentru aceeași noțiune³. În procesul de comunicare și-a făcut tot mai mult loc tendința de a înlătura sinonimia și de a stabili nuanțe diferite de înțelesuri între perechile de verbe, auzite când într-o formă, când într-alta. De aceea, *pușca* a rămas numai cu sensul de „a trage”, iar „*împușca*” de „a nimeri” (primul cu nuanță imperfectivă, al doilea, perfectiv). Este posibil ca aceeași să fi fost situația și în cazul lui *goli — dezgoli*, ultimul căpătând cu timpul un sens cu totul diferit de primul (*goli* „a deșerta”, *dezgoli* „a dezbrăca, a descoperi”⁴).

În sfârșit, cei mai mulți cercetători se referă la cuvintele moștenite pentru a dovedi existența unor prefixe fără sens⁵. În această chestiune se pot distinge mai multe cazuri. Uneori derivatul a fost împrumutat fără cuvântul de bază, ca de ex. rom. *prevala* < fr. *prévaloir*; fr. *recevoir* < lat. *recipere*. Aceste împrumuturi nu sînt derivate, deoarece prefixul face parte din rădăcină⁶. În unele cuvinte împrumutate, spune Ch. Bally,

¹ Nici în alte cazuri nu poate fi vorba de prefixe fără valoare. Astfel *in-* din *inghemu-* (ghemui), *ingheboșă* (gheboșă) deșteaptă în mintea noastră un anumit sens și anume de „introducere, incorporare”.

² A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris, p. 191.

³ S. Pușcariu, *lucr. cit.*, p. 698.

⁴ *Dezgoli* poate să fie o formație analogică după *dezbrăca*.

⁵ Vezi Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 242; H. Frei, *lucr. cit.*, p. 186.

⁶ Cu totul alta este situația derivatelor în care cuvântul de bază există în altă limbă. Ch. Bally socotește că ar fi „vides de sens” și prefixele *pro-*, *per-* din *promettre* „promite”, *permettre* „permite” etc., deși există verbul *mettre* în limbă. Că vorbitorii și-au dat seama de existența unor prefixe în aceste cuvinte — așa că nu poate fi vorba de prefixe fără sens — o dovedește

prefixele au o valoare bine definită, în schimb „radicalul nu are nici un sens”. Astfel, în *s'évader*, *é-* ar arăta „ieșirea din ceva”, dar *-vad* nu înseamnă nimic. Desigur că ne punem întrebarea : de unde deduce lingvistul elvețian sensul lui *é-* din *évader*? Acest sens nu poate fi desprins din opoziția *derivat* — *cuvînt de bază*, deoarece cuvîntul de bază (*vader*) nu există. Nu există nici alte derivate la care să se opună *évader* (ca în cazul *conféerer* — *déféerer*). Ch. Bally atribuie prefixului *é* din *évader* o anumită valoare, orientîndu-se după alte derivate care cuprind acest prefix. În nici un caz însă nu se poate vorbi de „un radical” fără sens, ci de faptul că ceea ce pare că e prefix (în limba latină a fost prefix) este de fapt o parte din rădăcină. Nici în cazul derivatelor (*îmbrăca* — *dezbrăca*), în care rădăcina nu există ca un cuvînt independent (*-brăca*), nu se poate vorbi de „un radical” fără sens, deoarece semnificația cuvintelor nu rezultă din prefixe (*în-*, *dez-*), ci din întregul cuvînt.

În cazul altor derivate, există cuvinte independente care par a fi cuvintele de bază respective. Astfel rom. *prizări* „a se pipernici” este împrumutat din vechea slavă (пръзрити). Există în limba romînă și *zări*, verb denominativ format de la *zare*, dar care nu are nimic comun cu *prizări* (după cum *certa* n-are nici o legătură cu *concerta*).

În sfîrșit, derivatul se îndepărtează cu totul de cuvîntul de bază (*smulge* — *mulge*), așa că nu mai poate fi vorba de un derivat, ci de un cuvînt cu totul diferit. În cazurile de mai sus elementul care pare a fi prefix (*pr-* = din *prizări*, *con-* = din *concerta*, *s-* = din *smulge*) este de fapt o parte a rădăcinii.

În paginile de mai sus s-a discutat dacă pot exista prefixe cu *sens zero*. Aceasta ridică o altă problemă : pot oare exista cazuri în care lipsa prefixului lexical să aibă o semnificație, cu alte cuvinte, pot exista *prefixe lexicale zero*? Chestiunea se pune cu atît mai mult, cu cît se admite existența unor sufixe, desinențe zero. Despre această problemă, acad. Al. Graur spune : „în limba noastră prefixele nu au niciodată rol gramatical (cum au în rusă), și prefixele nu sînt indispensabile, nu există *prefixe zero* (sublinierea noastră) ¹.”

Cele de mai sus merită unele precizări. În primul rînd ar trebui stabilită natura opoziției dintre *semnul zero* și *semnul pozitiv*. Fără a

și faptul că le-au interpretat, înlocuind, de exemplu, pe *pro-* prin *pour-* : *pourmettre*, *pourmener* (pentru *promettre*, *promener*). În sfîrșit, argumentul poate cel mai important că *pro-* și *per-* nu-s „goale de sens”, este faptul că *promettre* și *permettre* au înțelesuri cu totul diferite.

¹ Acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, Studii de gramatică, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., 1957, p. 6.

dezvolta această problemă trebuie amintit că, în genere, se consideră *semnul zero* „un semn cu o valoare determinată, dar fără nici un suport material în sunete”¹, deoarece „un semn material nu este necesar pentru a exprima o idee; limba se poate mulțumi cu opoziția dintre un lucru oarecare și nimic”².

Se pune așadar preț în definirea semnului zero, pe *diferența* dintre semne în cadrul unei opoziții, fără a ține seama că de fapt *semnul zero* este o opoziție între *ceva + zero* și *ceva + pozitiv*. Așadar, înainte de a scoate în evidență *diferența* dintre cele două laturi ale opoziției, trebuie remarcat *elementul comun, pozitiv, unitatea reală a celor două laturi (ceva)*, fără de care nu poate exista un cuplu corelativ.

În opoziția *cînt-cîntă*, persoana I este caracterizată față de persoana a III-a prin *semnul zero*, mai exact, prin opoziția *cînt- + 0* față de *cînt- + ă*.

Semnul zero caracterizează în mod obligatoriu o anumită formă gramaticală, care altfel nu poate fi înțeleasă (*Cînt* poate fi și radicalul verbului și substantiv)³.

Cu totul alta este situația în cazul opoziției *cuvînt de bază — derivat (face — desface)*. Cuvîntul de bază nu are un prefix zero în raport cu derivatul respectiv, deoarece *face* poate fi înțeles în mod independent de *preface* fără să aibă un anumit prefix.

În cazul prefixelor gramaticale poate exista însă opoziția *semn, zero / semn pozitiv*, așa că se poate vorbi de un prefix zero (în rusă de ex. *делать — сдeлать* imperfectiv-perfectiv)⁴.

Deosebirea dintre caracterul obligatoriu al opoziției *semn zero / semn pozitiv* și cel facultativ al opoziției *derivat — cuvînt de bază* se observă și în următoarele: în primul caz nu pot fi înlocuite elementele care intră în opoziție (*делать — сдeлать*) nu se poate înlocui prefixul *e-*, în al doilea, acest lucru este posibil (*nupțial — prenupțial*, dar și *antenuțial*, sau *ceea ce este înainte de nuntă*; în loc de *refac* putem spune *fac din nou*).

În același timp, opoziția *semn zero — semn pozitiv* este și un *fact sincronie*, în sensul că nu se pot opune fapte din două etape diferite ale

¹ Ch. Bally, *Copule zéro et faits connexes*, *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, 1922, p. 2; R. Jakobson, *Signe zéro*, *Mélanges Bally*, 1939, p. 144.

² F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1922, p. 123.

³ Dacă nu ar fi fost zero, ar fi existat o desinență pozitivă sau un alt indice gramatical, de exemplu un pronume.

⁴ Probabil că și în cazul limbii bantu avem de-a face tot cu prefixe gramaticale, de fapt niște morfeme. În cuvintele *kasha* „ladă”, pl. *ma-kasha* „lăzi” apare prefixul zero la singular față de *ma-* la plural (Vezi *Introducere în lingvistică*, sub redacția acad. Al. Graur, Ed. științifică, 1958, p. 189).

limbii (aceasta nu înseamnă că nu poate fi studiată dezvoltarea acestei opoziții pe plan istoric). De aceea nici în cazul lui *tîmpina—întîmpina*, *tîlni—întîlni* (primul mai vechi, al doilea mai nou) nu există un *prefix zero* deoarece avem de-a face cu cuvinte aparținînd unor perioade diferite ¹.

Cuvintele care intră în opoziție trebuie să aparțină nu numai aceleiași perioade, ci și aceluiași grup social. În limba literară există verbe denotative : *puđra*, *poza*, cărora le corespund în vorbirea populară : *împuđra*, *împoza*. Nici în acest caz (*puđra-împuđra*), nu avea de-a face cu opoziția *prefix zero* — *prefix pozitiv*, deoarece faptele aparțin unor vorbitori din diferite pături sociale. De altfel cei care folosesc derivatul cu prefix nu cunosc și cealaltă formă.

Așadar, în cazul opoziției *curînt de bază* — *derivat* nu poate fi vorba niciodată de un prefix zero, ci de *serie nemarcată* — *serie marcată* din punct de vedere al derivației.

În genere nu există prefix fără sens lexical sau gramatical. Acolo unde prefixul nu are nici o valoare, el face parte chiar din rădăcină, așa că nu poate fi vorba de un prefix în acest caz. O situație asemănătoare cu cele arătate mai sus poate fi întîlnită și în alte laturi ale limbii. Astfel, R. A. Budagov, analizînd funcțiunea pronomelor personale, demonstrează că repetarea obiectului direct sau indirect prin pronume (*femeii îi era mîlă, pe bătrînul sultan am să-l împușc mîine*) nu este „un șablon gramatical”, „o construcție artificială *lipsită de sens intrinsec*” ² (sublinierea noastră). R. A. Budagov reușește să demonstreze nu numai sensul acestei construcții, ci și cauzele care o determină.

Criticînd formalismul care încearcă să rupă știința de realitate, acad. Al. Graur scoate în evidență felul în care se manifestă această concepție idealistă în diferitele domenii ale lingvisticii. Astfel, în studiile de formarea cuvintelor, arată acad. Al. Graur, „sufixele au fost adesea considerate ca niște elemente pur formale, ca și cum nu ar adăuga nimic la sensul rădăcinii” ³:

Elemente pur formale, ca de exemplu prefixe fără sens nu pot exista în limbă, deoarece limba ca fenomen social, colectiv și obiectiv, integrează numai acele elemente de care are nevoie și îndeapărtează tot ce este de

¹ Socotese de aceea că nici în cazul opoziției din franceză *doule—désir* (forme mai noi) față de *doutance, désirance* (forme mai vechi), nu poate fi vorba de sufixe de „gradul zero”, așa cum susține G. Guriceva (vezi *Вопросы языкознания*, nr. 1, 1954, p. 36).

² R. A. Budagov, *Funcțiunea pronomelor personale, Studii și cercetări lingvistice*, I, fasc. 1, 1950, p. 55.

³ Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 179.

prisos, tocmai pentru a face față cît mai bine rolului pe care-l joacă în societate, ca mijloc de comunicare și schimb de idei între oameni, aparținînd unor clase, profesii, culturi diferite.

Studiul evoluției limbii scoate mai bine în evidență faptul că în genere, datorită sistematizării și abstractizării, se îndepărtează din limbă multe elemente și forme care nu sînt absolut necesare realizării funcției sociale a limbii. Îndepărtarea elementelor inutile nu trebuie înțeleasă doar ca rezultanta unei anumite „comodități” în vorbire, ci ca o condiție și o consecință a progresului necentenit, care are loc în limbă, strîns legat de procesul de dezvoltare a societății.

ПРЕФИКСЫ, „ЛИШЕННЫЕ СЕМАНТИКИ”

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор стремится доказать в данной статье, что не могут существовать префиксы, лишённые смысла, как это утверждают некоторые языковеды.

В первой части работы указывается характер значений, придаваемых префиксом непроеводному слову; эти значения выявляются из противопоставления производных и непроеводных слов (или двух производных слов).

Автор считает ошибочное лексическое толкование некоторых производных слов, встречающихся, главным образом, в старых языковых памятниках, одной из причин, лежащих в основе мнения о том, что существуют некоторые лишённые семантики (пустые) префиксы.

Другими предполагаемыми причинами являются: недооценка грамматического значения префиксов, смещение плеонастического элемента с отсутствием смысла.

В работе проводится также анализ положения унаследованных слов, на которые ссылаются обычно сторонники гипотезы относительно пустых префиксов.

Вывод, вытекающий из первой части работы, сводится к тому, что не могут существовать префиксы, не имеющие смысла и что там, где кажется, что они не имеют никакого значения, префиксы фактически являются частью корня.

В последней части статьи обсуждается вопрос, могут ли существовать случаи, когда отсутствие лексического префикса имеет какое-нибудь значение, другими словами, могут ли существовать „нулевые лексические префиксы”. Установив характер противопоставления между *нулевым знаком и положительным знаком* и проанализировав это противопоставление в грамматике, автор приходит к выводу, что лексических нулевых префиксов не существует.

В заключение, автор подчеркивает, что чисто формальные элементы, как например пустые префиксы, не могут существовать в языке, так как язык воспринимает только нужные ему элементы и устраняет все, что является лишним, именно для того, чтобы справиться с ролью, которую он играет в обществе.

PRÉFIXES « ASEMANTIQUES »

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de prouver qu'il n'existe pas de préfixes dépourvus de sens, comme on l'a parfois soutenu.

Dans la première partie de ce travail, il montre les valeurs que le préfixe peut prêter au mot auquel il se rattache, valeurs qui résultent de l'opposition entre ce dernier et son dérivé (ou bien entre deux dérivés).

L'interprétation lexicale erronée de certains mots et, particulièrement, de certains termes des anciens monuments de la langue serait, suivant l'auteur, l'une des causes qui ont donné naissance à l'opinion qu'il existerait des préfixes asémantiques.

On pourrait encore citer le défaut d'attention accordée aux valeurs grammaticales des préfixes, la confusion des éléments pléonastiques avec ceux dénués de sens, etc.

L'auteur analyse également la situation des mots légués par une langue à une autre, mots qu'invoquent d'habitude ceux qui soutiennent l'existence des préfixes asémantiques.

La conclusion qui se dégage de la première partie de l'étude est qu'il est impossible de concevoir des préfixes asémantiques. Là où les préfixes sont apparemment dépourvus de valeur, ils ne sont en réalité qu'une partie intégrante de la racine.

La dernière partie de l'étude est consacrée à l'absence du préfixe lexical et à sa valeur sémantique dans certains cas, autrement dit, l'auteur discute l'existence des *préfixes lexicaux zéro*. Après avoir établi la nature de l'opposition entre le *signe zéro* et le *signe positif*, et après avoir analysé cette opposition en grammaire, l'auteur conclut que l'existence des *préfixes lexicaux zéro* est impossible.

L'auteur souligne, à la fin de l'étude, que des éléments purement formels — tels que préfixes dépourvus de sens — ne sauraient exister dans la langue, étant donné que la langue ne retient que les éléments qui lui sont nécessaires et qu'elle écarte tout ce qui est inutile, afin de pouvoir jouer son rôle dans la société.

FONDUL PRINCIPAL ȘI DERIVAREA

DE

TEODORA POPA-TOMESCU

Unul dintre criteriile după care cuvintele unei limbi sînt socotite ca făcînd parte sau nu din fondul principal lexical este posibilitatea lor de a forma noi cuvinte. De altfel importanța fondului principal constă în faptul că :

1. dă stabilitate limbii ;
2. creează limbii o bază pentru îmbogățirea vocabularului cu cuvinte noi.

Raportul dintre derivate și fondul principal este foarte complex, unele derivate pot intra la rîndul lor în fondul principal, pot întări poziția cuvîntului de bază, pot rămîne singure în fondul principal și să dispară cuvîntul de bază, sau pot rămîne în masa largă a vocabularului.

Pînă acum s-a privit însă unilateral problema, adică s-a considerat numai fondul principal ca model pentru derivare, s-a susținut că normele fondului principal călăuzesc sistemul derivării. Desigur, nu se neagă faptul că și elemente ale masei vocabularului pot constitui un model pentru derivare, dar fără să se analizeze diversele cazuri, destul de numeroase, de altfel.

În lucrarea de față am pornit de la afirmația acad. Al. Graur din „Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne”, p. 150¹ „...sufixele împrumutate intră de obicei în limbă împreună cu cuvintele străine pe care le-au format și multă vreme ele nu produc cuvinte indigene².”

¹ Ed. Academiei R.P.R., 1954.

² A se vedea V. M. Jirmunski, *Voprost iazikoznaniia*, nr. 1, 1953, p. 128 și 129 (N. B. Nota aparține citatului).

De exemplu în românește sufixul *-abil*, *-ibil* apare în cuvinte ca *lavabil* (nu *spălabil*), *comestibil* (nu *mîncabil*), *divizibil* (nu *împărțibil*) și numai după multă vreme au început să apară rare derivate de la cuvinte românești : *lăudabil*, *plătibil*. Există sufixe pe care vorbitorul le simte ca străine, așa încît formează cu ele cuvinte derivate numai de la rădăcini străine, indiferent dacă aparțin limbii din care provine sufixul sau alteia (am dat altădată, pentru aceasta, exemple din diverse limbi). Bineînțeles, toate aceste fapte afectează numai periferia vocabularului. Treptat însă, sufixele noi, sau dispar, sau ajung să se generalizeze, afectînd și rădăcinile din fondul principal. Se dă, prin urmare, o luptă între sufixele noi și cele vechi, din care majoritatea cazurilor iese învingătoare acestea din urmă''.

În lucrarea de față se discută cîteva dintre sufixele noi în concurență cu cele vechi și se încearcă să se tragă o concluzie pentru viitorul lor, aruncînd o privire asupra trecutului.

Sufixul internațional *-ism* a putut fi introdus în limbă o dată cu cuvinte ca *socialism*, *comunism*, *materialism*, *idealism*, cuvinte care nu ating fondul principal. După detașarea sufixului s-au putut crea alte cuvinte din elementele mai vechi ale limbii : *împăciunitorism*, *fripturism*, *mahalagism* și chiar din elementele fondului principal : *sămănătorism*, *codism*, *stîngism* (*stîngism* e format în românește după modelul rus *леуэша* cu același sens — deci calchiat parțial —, iar *codism* e calc după rus. *хочмуэзм*). Alte exemple de derivate formate din elemente ale fondului principal demonstrează că sufixul e viu, productiv : *burtăverdism*, *țără-nism*, *străinism*, *păgînism*, *ciocoism*, *familiarism*, *trăirism*, *secăturism*, *pașoptism*, *gîndirism*, *pășunism*, deși nici unul dintre acestea, afară poate de *familiarism*, nu are o sferă de circulație largă.

Sufixul *-ist*, foarte apropiat de *-ism*, formează nume de agent și nume de posesor al unei calități : *artilierist*, *automobilist*, *ceferist*, *furnalist*, *jurnalist*, *parașutist*, *ziarist*, *colectivist*, *căminist*.

După cum se poate vedea, toate exemplele citate, și se pot găsi încă foarte multe (*Dicționarul invers*¹ dă o listă de peste 800), sînt derivate care pornesc de la elemente ale masei vocabularului. Sufixul *-ist*, foarte productiv azi, a concurat serios și a reușit să înlătore vechiul sufix *-ar* care indica nume de ocupație. Astăzi nici un cuvînt nu se mai formează cu *-ar* (contrar afirmației *Gramaticii Academiei R.P.R.* care-l declară sufix productiv), în schimb găsim *textilist*, *tractorist*, *viorist* etc. Sufixul a atins și elemente ale fondului principal, de la care s-au format : *limbist* („împămîntenirea” lui *lingvist*), *plumbist*, *codist* (legat de *codism*), *stîngist*

¹ Ed. Academiei R.P.R., 1957.

(legat de *stîngism*), *sutamiist*, *cincisutist*, *pașoptist*, *familist*, *guralist*, *gurist*, *aiurist* (ultimele trei exemple cu sferă de circulație redusă).

-*ez* e un sufix productiv specializat pentru nume străine, cu ajutorul lui se indică cei care locuiesc într-un oraș sau o țară străină: *chinez*, *englez*, *francez*, *londonez*, *milanez*, *vinez*, *vietnamez*, *calabrez* etc. Sufixul nu se atașează niciodată la cuvinte autohtone.

Sufixul românesc, moștenit din latină, *-ător* a intrat în concurență cu sufixul *-ator* și *-or/-er* cu valoare identică, în urma împrumuturilor din alte limbi (occidentale, rusă): *amplificator*, *colaborator*, *dansator*, *desenator*, *operator*, *colector*, *dirijor*, *mîner*, *șofer* etc.¹

-ator față de sufixul autohton *-ător* are o poziție diferită, deși asemănarea cu cel de-al doilea a făcut să fie repede asimilat și folosit în derivarea de cuvinte noi. *-ator* e un sufix pentru neologisme, întâlnit în primul rînd la cuvinte de origine străină: *dictator*, *operator*, în al doilea rînd la nume de agent formate de la teme verbale străine: *normator*, *pontator*.

-ător se poate adăuga la teme verbale străine simțite ca avînd particularități fonetice românești: *anunțător*, *denunțător*, unde ț l-a atras pe ă. De asemenea *dăunător*, nu *dăunator* cum ne-am fi așteptat, deoarece ă din *dăuna* l-a atras pe ă din sufix.

În secolul al XIX-lea s-a făcut încercarea să se aclimatizeze numele de agent străine prin folosirea lui *-ător* în locul lui *-ator*. Încercarea nu a reușit, de unde se vede că *-ator* are o poziție sigură și un loc stabil în derivare. Concurența dirijată a lăsat totuși urme la numele de agent cu funcție adjectivală predominantă: *insultător*, *triumfător*, *impunător*, *corupător*, poate pentru că, aceste cuvinte fiind mai des folosite, au fost asimilate mai repede. *-or/ -er* (< fr. *eur*) e acceptat mai greu ca *-ator* și nu e simțit de vorbitor ca un sufix (dovadă, dubla lui formă în românește); s-a menținut la cuvinte simțite clar ca străine și nu e folosit pentru creații pur românești. Tendința limbii este să înlocuiască pe *-or/ -er* prin *-ator*. Pentru cuvintele simțite ca străine se refac forme de la tema respectivă: *visiteur* > *vizitator*, *danseur* > *dansator*, *planteur* > *plantator*.

Există și dublete folosite în același timp și se poate observa că formele secundare au circulație mai largă: *patinor* — *patinator*, *montor* — *montator*. Sufixul *-ator* este puternic, se extinde din ce în ce mai mult, desigur în legătură cu răspîndirea tot mai mare a limbii literare.

Pentru adjective, folosirea lui *-nt* (*-ent*, *-ant*) este de dată recentă, sufixul fiind împrumutat din latină direct sau prin intermediul limbii

¹ Vezi pentru aceasta și articolul lui Petre Alexandrescu din *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1—2, 1955.

franceze, italiene, ruse, germane : *absorbant, dominant, tranșant, amuzant, colorant, dizolvant*.

De la verbele mai vechi în limbă nu găsim astfel de derivate decât foarte rar, cu atât mai puțin de la fondul principal. *Dicționarul invers* dă, la aproximativ 1100 de cuvinte terminate în *-nt*, următoarele cuvinte formate în românește : *urechiant* („cel înzestrat cu ~”, „care poate fi tras de ~”), *familiant, periant, buzerant, dulcent*, despre care abia dacă se poate spune că există.

-bil, sufix recent, de origine latină, a fost introdus prin intermediul limbii franceze sau italiene : *descifrabil, vulnerabil*. În general, vocala care precede sufixul este *a* sau *i*, vocala caracteristică a conjugării I și a IV-a, după cum verbele de la care se formează derivatele fac parte din conjugarea I sau a IV-a. Cu sufixul respectiv se formează derivate aproape numai de la cuvinte străine : *suportabil, comparabil, traductibil* (format în românește, după model latin). S-au făcut însă numeroase încercări de a se deriva adjective cu ajutorul lui *-bil* de la verbe vechi, chiar din fondul principal : *apărabil, măsurabil, neînălăturabil, nelocuibil, nesecabil*¹. *Dicționarul invers*, la aproximativ 550 de cuvinte, citează următoarele adjective derivate de la fondul principal : *lăudabil, locuibil, pedepsibil, pipăibil, plătibil, răscumpărabil, simțibil, stingibil*. Unele încercări au prins ; astăzi se folosesc, de exemplu, mult cuvintele *lăudabil, pipăibil, plătibil* (toate de la verbe din fondul principal). Alături de acestea există și creații mai puțin folosite, multe sporadice, ca *săturabil* (poate sub influența neologismului *saturabil*), *sațiabil, băubil, gășibil, auzibil* (ex. *auzibil*, G.B. Adamov, *Taina celor două oceane*, Ed. tineretului, 1957, p.144).

Sufixul *-iza*, de origine greacă, este caracteristic clasei verbului. A fost împrumutat de limba latină și răspândit apoi în multe limbi.

Verbele cu sufixul *-iza* sînt în strînsă legătură cu substantivele terminate în *-ism* și cu adjectivele terminate în *-ist*, deci punctul de plecare e o temă străină : *socializa* (*socialism, socialist*), *colectiviza* (*colectivism, colectivist*). Verbele respective intră toate în masa vocabularului : *alfabetiza, concretiza, dinamiza, dramatiza, fertiliza, teoretiza, galvaniza, mușamaliza, oficializa, rivaliza, urbaniza*. *Dicționarul invers* citează între 400 de verbe, formațiile în românește din elemente ale fondului principal *mașiniza* și *luntriza*. Acestea însă au o sferă de circulație restrînsă. Sufixul este foarte productiv, apar mereu creații noi.

-fica, element recent în limba romînă, a fost împrumutat de la verbele compuse în latină cu verbul *facio*, *-fica* în românește a devenit-

¹ Citate de G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 421—422.

sufix. Exemplele pornesc de la cuvinte din masa vocabularului, prea puține de la fondul principal: *clarifica, codifica, diversifica, electrifica, exemplifica, glorifica, justifica, simplifica, vinifica* și — mai nou — *panifica*. Sufixul e productiv. *Dicționarul invers* citează, printre aproximativ 80 de cuvinte, *crucifica, rarifica, semnifica, unifica*, formate în românește după model străin (*rarefier, semnifier* etc.).

Sufixul **-(a) mente**, folosit pentru formarea adverbelor, a fost atașat numai la cuvinte din masa vocabularului, cuvinte străine: *absolutamente, realmente, socialmente, totalmente*. Astăzi procedeul nu e productiv, formațiile de acest fel sînt de obicei ocolite, preferîndu-se formațiile mai vechi. *Dicționarul invers* citează, între cuvintele formate cu *-mente, tacitamente* și *singularmente*, care însă nu au circulație, sînt creații sporadice, deși pornesc de la fondul principal.

Judecînd după situația actuală, putem trage concluzia că nu e nevoie ca un cuvînt să facă parte din fondul principal ca să formeze un model pentru derivare. Afirmația își găsește drept sprijin, dacă privim în trecutul limbii, sufixul turc **-giu** (*-agiu, -angiu*), desprins de la cuvinte ca *iaurgiu, zarzavagiu*, care nu sînt și nici nu au fost vreodată în fondul principal. Dar sufixul a fost foarte productiv un timp, a dat naștere la derivate de la cuvinte turcești: *sacagiu, lefegiu, mahalagiu, moftangiu, chiulangiu*; de la cuvinte romanice: *palavragiu, duelgiu, biliargiu, reclamagiu*; de la cuvinte slave: *pomanagiu, zavrăgiu*.

Azi, sufixul e puțin productiv. Formînd nume de agent și de ocupație, **-giu** a fost concurat de **-ător** și **-ar** (care a slăbit), apoi de sufixele noi **-ator, -ist**. Din această concurență foarte serioasă, **-giu** a ieșit înfrînt.

În schimb, sufixul **-iu**, detașat de la forme ca *fistichiu, conabiu, limoniu*, a dat naștere la formații analogice: *cafeniu, chilimbariu, biliachiu, portocaliu, vioriu* și a atins chiar elemente ale fondului principal: *auriu, argintiu*¹.

Pentru sufixele maghiare și slave, situația e mai puțin clară, deoarece textele pe care le avem sînt mult posterioare intrării lor în limbă. Foarte probabil însă ca procesul să se fi petrecut la fel, adică nu s-a așteptat ca un cuvînt cu sufix să intre în fondul principal și numai după aceea să formeze o bază pentru noi cuvinte. Exemplele atestate pentru secolele al XIII-lea — al XV-lea² arată frecvența mare a sufixului **-eni** pentru numele locuitorilor unei așezări sau ai unei regiuni — devenit la rîndul lui nume de localitate — iar baza de pornire sînt cuvinte din masa vocabularului.

Sufixul **-ean** (pl. *-eni*) a rămas singur stăpîn pe domeniul derivatelor care indică originea: *orășean, sățean, pămîntean, oltean, brăilean* (pentru

¹ Vezi pentru aceasta și Lazăr Șăineanu, *Influența orientală*, Socec, 1900, vol. I, cap. 3.

² Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, București, 1938.

cuvinte autohtone). Pentru cuvinte străine, este concurat și de alte sufixe : *ucrainean*, dar *praghez*, *parizian*. Pe de altă parte, *-ean* a făcut să dispară sufixele latine care arătau originea *-anus*, *inus* (*urbanus*, *Tiberinus*)

Între sufixele noi și cele vechi se dă o luptă, din care pot ieși înfrînte cele noi (*-giu* sau *-mente*, care au fost înfrînte și silite să se retragă). Alteori însă sufixele noi rezistă, se impun și se răspîndesc, ba chiar înlătură sufixele vechi (cazul lui *-ar* care este înlocuit treptat) : *-ător* nu l-a putut și nu-l poate înlătura pe *-ator* ; *-ism*, *-ist*, *-iza*, sînt sufixe vii, necesare în limbă, nu sînt șanse să fie eliminate. Dimpotrivă, ele se folosesc din ce în ce mai mult, au o sferă tot mai largă, legate poate și de faptul că limba literară tinde să devină generală.

ОСНОВНОЙ СЛОВАРНЫЙ ФОНД И СЛОВООБРАЗОВАНИЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Целью данной статьи является продемонстрировать на основании многочисленных примеров, почерпнутых из румынского языка, что производные слова могут образоваться и по моделям, не принадлежащим основному словарному фонду. Подобные случаи довольно часты. Новая словообразовательная модель завоевывает себе почву; новые суффиксы распространяются и на слова из основного словарного фонда.

Между новыми и старыми суффиксами происходит борьба, из которой нередко выходят победителями более новые суффиксы (как в случае *-ean*, или *-ist*) в ущерб некоторым старым суффиксам, постепенно устраненным из языка (*-ar* или *-giu*). Новые суффиксы *-ism*-*-ist*-*-iza* используются все чаще, несомненно, в связи со все более широким распространением литературного языка.

LE FONDS ESSENTIEL DU VOCABULAIRE ET LA DÉRIVATION

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de démontrer, sur la foi de nombreux exemples tirés du roumain, qu'on peut former des dérivés en partant de modèles qui n'appartiennent pas au fonds essentiel du vocabulaire. Ces cas sont assez fréquents. Petit à petit, le nouveau modèle de dérivation gagne du terrain, les suffixes nouveaux s'appliquent également à des mots du fonds essentiel du vocabulaire.

Il y a concurrence entre les suffixes nouveaux et les suffixes anciens et il arrive souvent que des suffixes nouveaux (le cas de *-ean* ou de *-ist*) triomphent des suffixes anciens (*-ar* ou *-giu*), qui sont graduellement éliminés de la langue. Les suffixes nouveaux, *-ism*, *-ist*, *-iza*, sont de plus en plus employés, ce qui est évidemment dû à la diffusion de plus en plus large de la langue littéraire.

